

# MİSÂK-I MİLLÎ

**Hazırlayan:** Aysel OKAN

**Danışman:** Prof.Dr. İlker ALP

Lisansüstü Eğitim,Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Tarih  
Anabilim Dalı,Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı için öngördüğü  
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak hazırlanmıştır.

Edirne  
Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü  
Ekim 2007

## İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ .....	iii
ÖZET .....	v
ABSTRACT .....	vi
GİRİŞ .....	1
<b>İ.BÖLÜM</b>	
<b>I. DÜNYA SAVAŞI SONRASI OSMANLI DEVLETİ</b>	
A) Mondros Ateşkes Antlaşması ve işgaller Dönemi .....	15
1. Mondros Ateşkes Antlaşması .....	15
2. İşgaller .....	16
B) İşgaller Karşısında Kurulan Cemiyetler .....	18
1. Zararlı Cemiyetler .....	19
a) Millî Varlığa Düşman Cemiyetler .....	19
b) Azınlıklar Tarafından Kurulan Cemiyetler .....	20
2. Millî Cemiyetler .....	20
a)Trakya-Paşaeli Cemiyeti .....	21
b) İzmir Müdafaa-i Vatan Heyeti (Redd-i İlhak Cemiyeti) .....	21
c) İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti .....	22
d) Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti .....	22
e) Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti .....	23
f) Adana Müdafaa-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti (Kilikyalılar Cemiyeti).....	23
C) Kongreler Dönemi .....	24
1. Erzurum Kongresi .....	24
a) Hazırlık ve Açılış .....	24
b) Kongreye İstanbul Hükümetinin Tepkisi .....	25
c) Kongre Kararları .....	27
d) Kongrenin Sonuçları ve Önemi .....	28
2. Sivas Kongresi .....	29
a) Hazırlık ve Açılış .....	29
b) Kongre Kararları .....	32
c) Kongrenin Önemi .....	34

## II. BÖLÜM

### MİSÂK-I MİLLİYİ HAZIRLAYAN GELİŞMELER

A) Amasya Görüşmeleri .....	37
1. Amasya Görüşmelerini Hazırlayan Olaylar .....	37
2. Amasya Görüşmeleri (20-22 Ekim 1919) .....	39
B) Mebusan Meclisinin Toplanması .....	40
1. Meclisin Açılması Meselesi Komutanlar Toplantısında .....	40
2. Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya Gelişi .....	41
C) Mebusan Meclisi'nin Son Toplantıları .....	42
1. Felah-ı Vatan Grubunun Kurulması ve Çalışmaları .....	44

## III. BÖLÜM

### MİSÂK-I MİLLÎ

A) Misâk-ı Millî'nin Hazırlanması .....	47
B) Misâk-ı Millî'nin Dayandığı Temeller .....	49
C) Misâk-ı Millî Beyannamesinin Metni .....	51
D) Misâk-ı Millî Sınırları .....	54
E) Misâk-ı Millî'nin Sonuçları .....	58
1. İstanbul'un İşgali .....	59
2. İstanbul'un İşgaline Tepkiler .....	60

## IV. BÖLÜM

### LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MİSÂK-I MİLLÎ

A. Lozan Barış Antlaşması .....	66
B. Lozan Barış Antlaşması Kararları .....	68
C. Cumhuriyet Dönemine Kalan Sorunlar .....	71
1. Musul Meselesi .....	72
2. Hatay Meselesi .....	77
3. Boğazlar Meselesi .....	78
4. Borçlar Meselesi .....	81
SONUÇ .....	82
KAYNAKÇA .....	86
EKLER .....	88

## ÖNSÖZ

XVII. yüzyılın sonlarına kadar çağdaşı devletler içerisinde en büyük güç ve ihtişama sahip olan Osmanlı Devleti, bu tarihten sonra batıda meydana gelen gelişmelere ayak uyduramaması ve çoğunluğu yenilgiyle neticelenen savaşlar nedeniyle bir çöküntü içerisine girmiştir. Devleti yıkıma götüren savaşların son halkasını I. Dünya Savaşı oluşturmaktadır. 1914'ten 1918'e kadar 4 yıl süren savaşa İttifak Devletleri safında giren Osmanlı Devleti, savaştan yenilgi ve büyük bir güç kaybıyla çıkmıştır. Savaş sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi ile Anadolu'nun dört bir yanında meydana gelen işgaller süreci başlamıştır.

Yaşanan düşman işgaline karşı Ulu Önder Mustafa Kemal ve silah arkadaşları liderliğinde bir Millî Mücadele hareketi başlamıştır. Ulu Önder'in 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışıyla başlayan Millî Mücadele sürecinin ilk basamağını Kongreler Dönemi oluşturur. Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararlar, Türk milletinin millî sınırlarını belirleyen Misâk-ı Millî'ye temel oluşturmuştur. Millî Mücadele'nin ve yabancı işgaller karşısında Türk Milletinin bağımsızlık savaşının özünü Misâk-ı Millî oluşturmaktadır. Millî sınırlar içerisinde bölünmez bir Türk yurdunun sınırları, Millî Mücadele'nin ana ruhu, devletin bağımsızlığı ve milletin geleceği ile Türk dış politikasının hedefleri Misâk-ı Millî ile tespit edilmiştir.

Tez çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. I. Bölümde, I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti ana başlığı altında Mondros Ateşkes Antlaşması ve işgaller dönemi, işgaller karşısında kurulan Millî cemiyetler ve Kongreler Dönemi ele alındı. II. Bölümde, Misâk-ı Millî'yi hazırlayan gelişmelerden Amasya Görüşmeleri, Mebusan Meclisi'nin toplanması ve Mebusan Meclisi'nin son toplantıları incelendi. III. Bölümde, Misâk-ı Millî'nin hazırlanması, dayandığı temeller, metni, sınırları ve sonuçları konuları üzerinde duruldu. IV. ve son Bölümde ise Misâk-ı Millî amaçlarının Lozan Antlaşması'ndaki yansımaları ele alındı. Çalışma hazırlanırken başta dönemin gazeteleri ve arşiv vesikaları olmak üzere, konuya kaynaklık edecek önemli telif eserlerinden yararlanıldı.

Yüksek Lisans çalışmalarım boyunca karşılaştığım her sorunla sabırla ilgilenerek çözümlenmesinde yakın ilgi gösteren ve bu tezin bitirilmesine büyük destek olan Sayın Hocam Prof. Dr. İlker ALP'e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Ayrıca, Yüksek Lisans eğitimimin her aşamasında çalışmalarına katkı sağlayan Tarih Bölümü Öğretim Elemanlarına teşekkürlerimi sunarım.

Aysel OKAN

Edirne-2007

## ÖZET

19.Yüzyıldan itibaren zayıflayan Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı sonunda mağlup ilan edilmesi ile Türk Milleti tüm topraklarını ve bağımsızlığını kaybetme tehdidi ile karşılaştı. Anadolu'nun işgal edilmesiyle birlikte direnişe geçti. Bu direnişin en önemli adımlarından birisi, aynı zamanda Bağımsızlık Bildirgesi olarak da nitelendirilen Misâk-Milli'dir. 28 Ocak 1920'de kabul edilen bu bildirge Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına temel olduğu gibi, Türk Dış Politikası'nın belirlenmesinde de önemli rol oynamıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı, Misak-ı Milli, Türk Dış Politikası

## ABSTRACT

Turkish Nation were threatened to lose all his territory and independence by the announcement that Ottoman Empire, who had been weakened starting from 19. Century , lost First World War. The resistance was commenced when Anatolia was occupied. One of the most important step of this resistance was Turkish National Manifesto, which is also attributed to be an Independence Declaration. This manifesto accepted on January 28,1920 has led to the foundation of Republic of Turkey together with the fact that it played a major role in determination of Turkish Foreign Policy.

**Keywords** : Republic of Turkey, Ottoman Empire, First World War, Turkish National Manifesto, Turkish Foreign Policy

## GİRİŞ

### A. Misak-I Millî'nin Tanımı ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışını Hazırlayan Nedenler

#### 1. Misâk-ı Millî'nin Tanımı

“Millî And”, “Peyman-ı Millî”, “Millî Yemin” olarak da adlandırılan Misak-ı Millî, her şeyden önce Türk vatanının sınırlarının belirlenmesi ve işgallere karşı çıkılarak millî mücadelenin başlaması için atılan bir adım olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda Türk Kurtuluş Savaşı ile amaçlanan hedeflere ulaşmada izlenmesi gereken yolu da belirleyen önemli bir belgedir.

Üzerinde çok tartışılan bu belgenin, yeni Türk devletinin kuruluşunda çok önemli bir role sahip olduğu açıktır.

Misak-ı Millî, yıkılmakta olan Osmanlı Devleti üzerinde, Türk Ulusunu tarafından verilen yeniden varolma mücadelesinin de bayrağı olmuştur. Mondros Ateşkesi ile başlayan işgaller sonucunda Osmanlı Devleti resmen olmasa da fiilen ortadan kaldırılmıştır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini oluşturan Misâk-ı Millî 28 Ocak 1920'deki şekline birden bire ulaşmamıştır. Misâk-ı Millî'nin kabul ve ilanına doğru giden yolu daha iyi anlayabilmek için Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinin de incelenmesi gerekir.

#### 2. Osmanlı Devleti'nin Yıkılışını Hazırlayan Nedenler

17. yy'a kadar en güçlü dönemini yaşayan Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'da siyasi dengeleri de belirleyen devlet konumunda iken 17. yy'ın sonlarında Avrupa Devletleri ile yaptığı savaşları kaybetmeye başlamıştı.

Bu kayıplar batıya cesaret vermiş ve kendi aralarında yaptıkları antlaşmalarla Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırıp topraklarını paylaşma kararı almışlardır.

Fransız İhtilâli Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını hızlandıran önemli etkenlerden biri olmuştur. İhtilâl ile ortaya çıkan milliyetçilik hareketi, Osmanlı İmparatorluğu içindeki milletler arasında hızla yayıldı. Bazı devletlerin destek ve yardımı ile bu milletler birbiri ardından Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandılar. Bu ayaklanmalar en fazla Balkan Yarımadası'nda görüldü. Gerek bu ayaklanmalar ve gerekse diğer savaşlar yüzünden Osmanlı Devleti kendi iç meselelerini de halletmekte zorlanıyordu. Düyun-ı



Umumiye ile yaşanan ekonomik zorluklar da eklendiğinde hem askeri hem de ekonomik alanda çöküşünü önlemek için çeşitli çabalar harcandı.

Osmanlı Devlet adamları ve aydınlar devleti düştüğü durumdan kurtarabilmek amacıyla çalışmalara başladılar. Bu dönemde siyasal fikir akımlarının en önemli başlangıcını Tanzimat Hareketi oluşturur. Fransız İhtilali ile tüm Avrupa'ya yayılan liberalizm, Osmanlı Devleti'nde ilk etkisini Reşit Paşa ile başlayan Tanzimat hareketinde gösterir. Tanzimat dönemi Osmanlı Devleti'nde insan hakları ile ilgili belirgin bir gelişme sağlayamadığı gibi siyasi yapıda da köklü bir değişiklik getirmemiştir.

Ancak, Tanzimat hareketinin Türk toplumunun demokratik ve liberal gelişmesinde katkısı olduğu muhakkaktır. Bu dönemde ilk defa devlet-toplum düzeni irdelenmiş, siyasal açıdan tedbir alma yolu ilk defa açılmıştır. Osmanlı Devleti'nde bu dönemi başlatan aydınlar ilk faaliyetlerine Avrupa'da başlamışlar, fikir birliğine varamadıkları içinde İstanbul'a dönmüşlerdir. Jön Türkler adı verilen bu grubun üzerinde anlaşabildikleri tek ortak fikir Osmanlı Devleti'nin var olan sisteminin yıkılmasıdır.

I. Meşrutiyet dönemi içinde bulunulan şartlar sebebi ile çok kısa sürmüştür. Ancak 1878'de meclisin kapatılması Jön Türk hareketinin yeniden hız kazanmasına neden olmuştur. 1889'a kadar devam eden teşkilatlanma sürecinin sonunda Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adını aldılar<sup>1</sup>. Türk aydınlarının çalışmaları ile 1876'da Birinci Meşrutiyet ilan edildi. Meclis-i Mebusan toplandı. Bu arada Mithat Paşa ve arkadaşları tarafından tarihimizin ilk anayasası Kanunu Esasi hazırlandı. Ancak meclisin 93 harbi bahanesi ile kapatılması Abdülhamit'e karşı aydınların yeniden mücadelesini gerektirmiş ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çalışmaları sonucunda 1908'de meşruti yönetim yeniden kurulmuştur. Meşruti yönetime karşı olanların 13 Nisan 1909'da çıkardığı ayaklanma sonucu II. Abdülhamit tahttan indirildi.

Osmanlı Devleti'ndeki bu iç kargaşadan diğer devletler yararlandı. Avusturya Bosna-Hersek'i topraklarına kattı. Görünüşte Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Bulgaristan tamamen bağımsızlığını ilan etti.

19. yy'a kadar Osmanlı Devleti Avrupa Devletleri arasındaki ilişkilerden faydalanarak bir denge politikası izlemiş ve bu şekilde ayakta kalmaya çalışmıştır. Avrupa'da oluşturulan birliğe karşı Almanya'ya yaklaşarak bir cephe oluşturma

<sup>1</sup> Fahir Armaoğlu,, **20. Yüzyıl Siyasi Tarih**, Ankara 1993, s. 303-304.

çabasındadır. Bu dönemden itibaren Osmanlı Devleti büyük savaşlar dönemine girmiştir.

#### **a) Trablusgarp Savaşı**

Sömürge elde etme yarışında geride kalan İtalya bu fırsattan yararlanarak Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki son toprak parçası olan Trablusgarp'ı işgale karar verdi. Merkeze uzak olan Trablusgarp Osmanlı Devleti'nin ilgisinden de uzak ve bakımsız kalmıştı. İtalya Trablusgarp ile ilgili işgal planlarına daha 20. yy başlarında karar vermişti. Diğer güçlü devletler de İtalya'nın bu plânına kendi çıkarları doğrultusunda destek vermişlerdir. İtalya Osmanlı Devleti'ne verdiği iki nota ile önce Trablusgarp'ta İtalyanlara ayrıcalık sağlanmasını, daha sonra da buranın kendisine verilmesini istedi. Bu istekleri kabul edilmeyince de 28 Eylül 1911'de Trablusgarp'ı işgal etti. Osmanlı Devleti Trablusgarp'a başlarında Mustafa Kemal ve Enver Bey gibi komutanlar bulunan ve gönüllülerden oluşan bir birlik gönderebildi. İtalyanlara karşı oldukça çetin bir direnme cephesi kurdular ve İtalyanları kıyı şeridinden içeri sokmadılar. Ancak Balkan Savaşlarının başlaması üzerine Osmanlı Devleti barış istemek zorunda kaldı. İtalya ile 15 Ekim 1912'de Ouchy Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Trablusgarp, Bingazi ve geçici bir süre için olmak kaydı ile on iki ada İtalya'ya bırakıldı.

#### **b) Balkan Savaşları**

Balkan savaşlarının kaynağını belki Ayastefanos Antlaşmasına kadar götürmek mümkündür. Bu antlaşma ile Bulgaristan'ın sınırları içine Makedonya'nın da katılması ve Sırbistan'ın bağımsızlığını alması, bağımsız Sırbistan'ın ilk günden itibaren topraklarını genişletmeye çalışması, Berlin Antlaşmasının Bulgaristan'da yarattığı hayal kırıklığı ve nihayet Yunanistan'ın bağımsızlığını aldığı ilk günden beri topraklarını devamlı olarak kuzeye doğru genişletmek istemesi, Osmanlı İmparatorluğunu Avrupa'dan tasfiye eden son büyük gailenin esas kaynağını teşkil eden gelişmeler olarak kabul edilebilir. Bu gelişmelerde önemli bir dönüm noktasını da Avusturya–Macaristan İmparatorluğunun Balkanlardaki genişleme faaliyetleri ve Bosna–Hersek'i ilhaki oluşturur. Avusturya'nın ilhaki Rusya'yı, Balkan Slavlarını birleştirmek suretiyle Avusturya yayılmasına karşı koymaya sevk ettiği kadar, Balkanların Slav devletlerini de aralarındaki anlaşmazlıkları giderek birleşmeye ve Avusturya'nın yayılmasını önlemeye ve Balkanlarda geri kalan Osmanlı topraklarını paylaşmaya götürmüştür. Balkan

devletleri kendi aralarında önce Bulgaristan–Sırbistan ittifakını ardından Bulgar–Yunan ittifakını, Karadağ–Bulgaristan ve en son da Karadağ–Sırbistan ittifakını gerçekleştirdi.

Bu dönemde Selanik’teki Beşinci Kolordu’nun harekât şubesi müdürlüğünü yapan Mustafa Kemal, başlaması an meselesi olan savaşın tehlikesine karşın yapılan hazırlıkların ve planların yetersiz olduğunu düşünüyordu. “Bu plan, hakikat olmaktan ziyade tamamıyla hayali bir plandır. Dört Balkan müttefiki kadar kuvvetli olmaktan çok uzağız. Tersine çok zayıfız. Ne yapıp, edip, Yunanistan’ı bir siyasi yol bularak, bu ittifaktan uzaklaştırmak gerekir. Girit adası üzerinde yapacağımız bir pazarlık ile Yunanistan’ı bu ittifaktan ayırabileceğimizi sanıyorum. Trakya ve Makedonya’da hareket edecek olan ordularımız arasında hiçbir vakit irtibat kurulamayacak ve bu yüzden birbirlerine yardım edecek şekilde hareket edemeyeceklerdir. Rumeli’deki bu zaafımızı giderebilmek için gerekli her vasıtaya müracaat edilmesinin şart olduğunu muhtelif vesilelerle Genel Kurmay Başkanlığı’na bildirdim. Fakat bir yıldan fazladır Genel Kurmay Başkanı Yemen’de bulunduğu için ve yerine asaleten hiç kimsenin tayin edilmemiş olmasından ötürü yaptığım tekliflerin maalesef hiç biri kabul edilememiştir.”<sup>2</sup> Balkan savaşları iki aşamalıdır. Birinci aşamayı Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti’ne karşı mücadeleleri teşkil eder. Bu aşama Londra Barışı ile sona ermiştir. Londra Barışı ile Midye – Enez hattı çizildi ve Osmanlı Devleti bu hattın batısında bulunan bütün topraklarını kaybediyordu, Bulgaristan da Kavala ile Dedeağaç arasında kalan toprakları alarak Ege Denizine çıkıyordu. Osmanlı Devleti’nin Balkanlarda sadece Bulgaristan ile sınırı kalmıştı<sup>3</sup>.

Osmanlı Devleti’nin Balkanlardan çekilmesi büyük bir boşluk meydana getirdi. Balkan devletleri bu boşluğu doldurmak için birbirleri ile yarıştılar. İttifaklar unutulmuş, her biri meydana gelen bu boşluğu kendisi doldurmak için şiddetli bir mücadele başlattılar. Türk egemenliğinin Balkanlardan çekilmesi bu bölgede bir dengesizlik yaratmıştır ve bunun bir sonucu olarak Balkan devletleri arasındaki bölgeye hâkim olma mücadelesi günümüzde de sürmektedir. Balkan devletlerinin kendi aralarındaki bu mücadeleden Romanya ve Osmanlı Devleti gerektiği şekilde yararlandılar. Romanya Bulgaristan içlerine doğru ilerledi, Osmanlı Devleti de tarihi Türk şehri ve İmparatorluğun gözbebeği olan Edirne’yi geri almak için harekete geçti. Kendi aralarındaki savaş dolayısı ile askerlerinin büyük kısmını bölgeden çekmiş olan

<sup>2</sup> Ali Fuat Cebesoy, **Ali Fuat Cebesoy’un Hatıraları**, İstanbul 1957, s.246.

<sup>3</sup> Fahir Armaoğlu, **A.g.e.**, s.342-343.

Bulgarlara karşı yapılan savaş başarı ile sonuçlandı, Edirne geri alındı. Bulgaristan diğer Balkan devletleri ile yaptığı savaşlarda başarısız olunca Balkan Savaşları sona erdi. Balkan devletleri kendi aralarında Bükreş Barışı'nı imzaladılar. Osmanlı Devleti de Bulgaristan ile İstanbul Barışı'nı imzaladı. Buna göre Meriç ırmağı Dimetoka Türk sınırları içinde olmak şartı ile sınırı belirliyordu. Yunanistan ile de Atina Barışı imzalandı. Bu antlaşmada daha çok Yunanistan'da kalan Türklerin statüsüne ait hükümler yer almıştır. Sırbistan ile herhangi bir sınırimız kalmadığı için imzalanan antlaşma yine Yunanistan ile olduğu gibi Sırbistan'da kalan Türklerin statüsünü tespit etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Balkan savaşları sonunda Balkan devletleri ile imzalamış olduğu barışların önemli bir özelliği vardır. Bu devletlerin sınırları içinde kalan Türklerin statüsü meselesidir. Osmanlı Devleti'nin Balkan sınırları içinde bulunan azınlıklar, devletin başına daima bir gaile olmuştur ve Balkan devletleri topraklarını genişletmek için bu azınlıkları Osmanlı Devleti'ne karşı bir kışkırtma unsuru olarak kullanmışlardır. İmzalanan barış antlaşmalarından sonra Osmanlı Devleti Balkanlardan tamamen tasfiye edildiği için şimdi bu devletlerin sınırları içinde önemli Türk azınlıkları kalıyordu. Şimdi Türk azınlıkları bu devletleri bir azınlık problemi ile karşı karşıya bırakabilirdi. Fakat kısa bir süre sonra Dünya Savaşı'nın başlaması, Osmanlı İmparatorluğunun sona ermesi, yeni Türk Devleti'nin kalkınma sorunları bu problemin doğmasını engelledi. Bu durumdan faydalanan Balkan devletleri, Türk azınlığını gündend güne ezmiş ve bu durum karşısında da, bu Türklerin büyük kısma varlıklarının korunması garantisini Türkiye'ye göç etmekte bulmuşlar ve kalanlar da şartlara boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Bugün Türkiye'nin Balkanlardaki en önemli varlığı Batı Trakya'daki Türklerdir.

### **c) I. Dünya Savaşı**

Fransız İhtilalinin ortaya çıkardığı yeni fikirler devletlere olduğu kadar, milletlerin davranışına da yeni istikametler vermiştir. Denebilir ki, devletlerin kendi sınırları içinde olduğu kadar, devletlerarasındaki münasebetler de yeni bir çerçeve içinde akmaya başlamıştır. İtalyan millî birliğinin kuruluşu ve bundan daha önemli olmak üzere Alman imparatorluğunun ortaya çıkması, Avrupa dengesine yepyeni bir biçim vermekle kalmayıp Balkanlardaki millî duyguları da kamçılarmış ve Balkanlar Avrupa diplomasisinin faaliyet gösterdiği başlıca alanlardan biri olmuştur. 1914 de Birinci

Dünya Savaşı kıvılcımını bu bölgeden almıştır. Ancak Balkan kaynaşmalarını ve buhranlarını Birinci Dünya Savaşının tek sebebi olarak görmek yanlış olur. Modern dünyanın gelişmesinde bir dönüm noktası teşkil eden bu savaşın derin ve geniş sebeplerini görebilmek için daha öncelere de bakmak gereklidir. 1871'den sonra Almanya'nın izlediği politika Avrupa'yı bloklaşmaya ve bloklar arasındaki rekabet ve silahlanma yarışına götürmüştür. Sanayileşmenin XIX. yüzyıl içinde kazanmış olduğu yeni hız ve bunun sonucu olarak gelişen ve genişleyen sömürgecilik, diplomatik münasebetlerin alanını, Avrupa'nın dar sınırlarından çıkararak yeni kıtalara, Afrika ve Uzak doğuya yaydığı gibi çeşitli kombinezonlarla bloklaşan büyük devletlerarasındaki çatışma alanlarını ve imkânlarını da arttırmıştır.

Birinci Dünya Savaşını başlatan olay 28 Haziran 1914 günü, Avusturya–Macaristan veliahdı Arşidük Ferdinand'ın Saraybosna'da bir Sırp tarafından öldürülmesidir. Bu olay sonucunda Avusturya Sırbistan'a savaş ilan etti. Rusya'nın Sırbistan'ın ve Almanya'nın da Avusturya'nın arkasında yer alması, Avrupa'yı bir hafta içinde dünya çapında bir savaşa sürüklemiştir. Balkan savaşlarından sonra genişleyip kuvvetlenen Sırbistan'ın Avusturya'yı rahatsız etmesi Avusturya'nın Sırbistan'a karşı daha fazla sertleşmesine sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Balkan savaşlarından sonraki durumu da Rusya'nın Boğazlar konusunda daha istekli olmasında ve Sırbistan ile daha fazla yakınlaşmasında etkili olmuştur<sup>4</sup>. Osmanlı Devleti Balkan Savaşlarındaki yenilginin etkisi ile ordu ve donanmasını ıslah etme işine girişirken bir yandan da iki bloğa ayrılmış Avrupa'da kendisini siyasal yalnızlıktan kurtarmak için birtakım ittifak teşebbüslerinde bulunmuştu. İlk ittifak girişimi geleneksel dostu saydığı İngiltere nezdinde yapmıştır. İtalya'nın Trablusgarb'a saldırması, Osmanlı Devlet adamlarında Üçlü İttifaka karşı bir antipati uyandırmıştı. Tabii ayrıca Avusturya'nın Balkan politikası ve Bosna–Hersek'i ilhak etmiş olması da bu antipatide rol oynuyordu. Bu şartlar içinde Winston Churchill'e Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında bir ittifak yapılması teklif edildi. Ancak bu teklif “ Şimdilik yeni siyasi bağlar altına giremeyiz “ diyerek reddedildi. Daha sonra sırası ile Bulgaristan, Fransa ile benzer girişimlerde bulunuldu. Hiçbir sonuç alınamayınca ister istemez Almanya'ya yöneldi. Kabinede Alman ittifakına taraftar olanların sayısı oldukça yüksek olmasına rağmen ilk teklif Avusturya'dan geldi. İttifak görüşmeleri 27 Temmuz'da İstanbul'da başladı ve 2 Ağustos 1914'de Türk–Alman ittifakı imzalanmıştır. İtilaf Devletleri taraftarı olarak

<sup>4</sup>Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti**, C.III, TTK, Ankara 1995, s.11-121.

bilinen Maliye Nazırı Cavit Bey ile Bahriye Nazırı Cemal Paşa ve kabinesinin diğer birçok üyeleri, bu gizli görüşmelerden haberdar edilmemişler, ancak ittifak imzalandıktan sonra kendilerine haber verilmiştir.

4 Ağustos 1914 günü dünya savaşı başladığında Türk – Alman ittifakının varlığından habersiz olan İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını sağlamak için çaba harcadılar. Çünkü Osmanlı'nın tarafsızlığı Boğazlardan Rusya'ya yardımın kolayca geçirilebilmesini sağlayacaktı.

Osmanlı Devleti savaş karşısında tarafsızlığını ilan etmekle beraber gelişen olaylar ve Almanya'nın çabaları Osmanlı Devletini savaşa katılmaya sürüklemiştir. Bu olayların ilki iki Alman savaş gemisinin Boğazlara sığınmasıdır. Osmanlı Devletinin tarafsız olarak bu gemilerin silahlarını sökmesi ve personelini de gözaltına alması gerekirdi. Ancak Almanya buna şiddetle itiraz edince Osmanlı Devleti bu gemileri daha önce Almanya'dan satın almış oldu ve gemilere Türk bayrağı çekilerek tayfalara da fes giydirildi, gemilerin isimleri de değiştirildi. Bu olaydan sonra Osmanlı donanması, bu iki geminin komutanı olan Amiral Souchon'un komutasına verildi ve bu durum Osmanlı Devleti'nin savaşa katılmasında önemli rol oynadı.

Rusya'yı iki cephede sıkıştırmak isteyen Almanya ve Avusturya'nın çabaları sonuç verdi ve Enver Paşa'nın emri ile, Amiral Souchon Osmanlı donanmasını alarak 29–30 Ekim 1914 gecesi Karadeniz'e çıktı ve Odesa ve Sivastopol gibi Rus limanlarını topa tuttu.

Bu olay üzerine İngiltere, Fransa ve Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiler. Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşına böyle giriyor ve Osmanlı İmparatorluğunun sonu tamamlanıyordu.

## **B. Osmanlı Devleti'nin Savaştığı Cepheler**

### **1. Cepheler**

Osmanlı Devleti savaşın başında Almanya ile bir savaş planı hazırlamıştı. Bu plana göre Osmanlı Devleti'nin savaşa katılmasından Almanya tarafından beklenen yararlar şu üç noktada toplanabilir.

- 1) Kafkas cephesine yeni Rus kuvvetleri çekerek Almanya ve Avusturya'nın Doğu cephelerinin yükünü hafifletmek. Cihad-ı Mukaddes sebebiyle bu cephede Kafkasya ve Orta Asya Türklerinin ayaklanmasına güvenilmişti.

Bu olmamıştır, hatta bunun tam tersi olmuştur. Sarıkamış faciasından sonra Ruslar Osmanlı savaşı başlamadan önce Kafkasya’da bulundurdıkları birliklerin bir kısmını oradan alıp Alman ve Avusturya cephelerine göndermişlerdir. Dolayısıyla bu cephe bakımından Osmanlı Devleti Almanya’nın dostu olarak tarafsız kalsaydı Rusya’yı daha çok rahatsız etmekte devam eder ve kendi karşısında daha çok Rus kuvveti tutardı.

2) Süveyş su yolunu kapamak ve hiç olmazsa o bölgede büyük İngiliz Kuvvetlerini bağlı tutmak. Bu cephede de Trablusgarp ve Sudan Müslümanlarına güvenilmekteydi.

Bu da olmamıştır ve hatta ikinci yön bakımından bunun tersi olmuştur. Süveyş su yolu ancak bir iki gün fiilen tehdit altında kalmıştır. Mısır’daki İngiliz kuvvetlerine gelince Osmanlı tarafsızken İngiltere oraya Avustralya ve Yeni Zelanda kolordusu dahil 40,000 kişilik ve hatta daha büyük bir kuvvet yığmışken bizim Süveyş su yoluna saldırımızın pek sudan bir iş olduğunu anladıktan sonra oradaki kuvvetlerinin bir kısmını başka yerlere göndermiştir. Dolayısı ile bu cephe bakımından da Osmanlı, Almanya’nın dostu olarak tarafsız kalsaydı İngiltere’yi daha çok rahatsız etmekte devam eder ve kendi karşısında daha çok İngiliz kuvveti tutardı.

3) Hilafette var olduğu sanılan manevi kuvvete dayanarak İslamcı propagandaya girişmek, böylelikle İngiliz ve Fransız sömürgelerindeki Müslüman halkı, keza Rusya’da yaşayan Türk Müslümanları ayaklandırmak, bu dinden olan askerlerin sadakatini sarsmak.

Bu ümitler tamamı ile boşa çıkmıştır. Osmanlı savaşa katılmadan önce Üçlü Anlaşma tarafı İslamcı propaganda tutar kaygısı ile bir takım tedbirler almıştı. Fransız binbaşısı Larcher’in “Büyük Harpte Türk Harbi” adlı eserinde verdiği bilgilerden anlaşılıyor ki Osmanlı savaşa katılmadan önce Üçlü Anlaşma devletleri kaygı içinde imişler, bu yüzden Müslüman askerlerini kendi öz ülkelerinde tutmamak, onları oradan uzakta veya Alman cephesinde kullanmak gibi pek de ağır olmayan külfetlere katlanmışlar ancak, Osmanlı savaşa girince Halifenin manevi nüfuzu ile İslamcı propagandanın tesirsizliği görülmüş ve sömürgeci devletler rahat etmişlerdir. Son zamanlarda Hilafet nüfuzu o derece sifira inmişti ki Medine’yi kuşatan düşman kuvvetlerinin yerli Araplardan olmayanlarının hemen hepsi Cezayir ve Tunus Müslümanlarından oluşuyordu. Ayrıca Filistin, Suriye ve Irak’ta bize karşı savaşan Hindistan ordusunda Müslümanlar çoğunlukta idi.

İngiltere de Osmanlı Devleti'nin hassas noktalarından vurmak için ilk önce güney Irak'ta ve ondan sonra da Çanakkale'de iki cephe açınca, Osmanlı Devleti daha savaşın başında dört cephede savaşmak zorunda kaldı. Daha sonra cephelerin sayısı artacaktır.

#### **a) Kafkasya Cephesi**

Güney Kafkasya ve kuzey İran'a girip Rusların arkasını çevirmek için Başkomutan Enver Paşa 20 Aralık 1914'de Türk kuvvetlerine Sarıkamış-Urmiye istikametinde saldırı emri verdi.

22 Aralık – 19 Ocak arasında devam eden mücadelede bölgenin yüzey şekillerinin özelliği, kış şartları, açlık ve salgın hastalıklar sebebi ile Türk kuvvetleri 90 000 kişilik kayıp veri, Rus cephesinin arkasına geçilemediği gibi Rusların Malazgirt – Van bölgesine kadar inmelerine de engel olunamadı. 1916'dan itibaren bu cephede yeniden başlayan savaşlar sonucunda Ruslar sırası ile Erzurum, Trabzon, Erzincan ve Muş'u aldılar. Böylece doğu cephesinde Türk-Alman planı suya düşmüş oluyordu.

#### **b) Kanal Cephesi**

1915 Şubatında Kanal'ı geçmek için iki girişimde bulunuldu. Ancak demiryolu ulaşımı olmaması ve iyi bir su ikmali yapılamadığından çölün aşılması mümkün görünmüyordu. Çanakkale savaşları nedeni ile bir kısım kuvvetin bu cepheden alınması cepheyi geri plana itmiştir.

#### **c) Irak Cephesi**

İngiltere tarafından Abadan petrollerini korumak, kuzeye çıkıp Ruslarla birleşerek Türk kuvvetlerinin İran'a girip Hindistan'ı tehdit etmesini önlemek amacı ile açılmıştır. Türk kuvvetlerinin Selman-ı Pak'ta oluşturduğu güçlü savunma üzerine büyük kayıplar vererek Kut bölgesine doğru çekilmek zorunda kaldılar.

#### **d) Çanakkale Cephesi**

İtilaf Devletleri'nin burada cephe açmalarının sebepleri şunlardı. 1- Boğazlar ve İstanbul alınırsa Osmanlı Devleti'nin teslim olmaktan başka çaresi kalmazdı ve tüm cepheleri kapanırdı. 2- Rusya'ya yardım ulaştırıldığı gibi Rus buğdayından da faydalanılabiliirdi. 3- İtilaf Devletleri'nin Boğazlara yerleşmeleri, henüz savaşa katılmamış diğer Balkan devlerinin savaşa katılma cesaretlerini azaltacaktı<sup>5</sup>. Rusya, 1915 yılı başlarında müttefiklerinden, Türklerin Kafkas cephesindeki baskılarını

<sup>5</sup> Yusuf Hikmet Bayur, **A.g.e.**, s.269-270.



azaltabilmek için, Türk topraklarının herhangi bir yerinden bir kara veya deniz saldırısı yapmalarını istemiştir.

Bu amaçlarla bir İngiliz – Fransız donanması 19 Şubat 1915 ten itibaren Çanakkale Boğazının her iki yakasındaki Türk tabyalarını bombalamaya başladılar. 18 Marta kadar devam eden bombardımandan sonra başlattıkları boğazı geçme teşebbüsü hiç beklemedikleri bir felaketle sonuçlandı. Aynı günün akşamı 7 müttefik gemisi Boğazın sularına gömülmüştü. Bu başarısızlık bütün dünyada büyük yankı uyandırdı. Bu durum Müslüman âleminde önemli politik etkiler yaratabilirdi. Bu nedenle müttefikler işi sonuna kadar götürmeye karar verdiler ve Nisan ayı sonlarına doğru 70.000 kişilik bir İngiliz-Fransız kuvveti Gelibolu yarımadasının güney burnundaki plajlara çıkarılmaya başlandı. Gelibolu yarımadasını işgal ederek Çanakkale boğazına hakim olunmak isteniyordu. Yarımada da Türk askerinin gösterdiği mukavemet sonucunda müttefikler iki buçuk ayda ancak 3 kilometre ilerleyebildi. Çok kanlı savaşların ardından düşman yarımadanın batı kıyılarından da bir çıkartma denedi ve yine başarılı olamadı. Her iki taraftan da çok sayıda kayıp vardı. Müttefikler ölü ve yaralı olarak 250.000 kişi kaybetmişlerdi. Çanakkale’de yapılan savaşlar 250.000 Türk askerinin hayatına da mal olmuştu. Ancak burada oluşan ruh Millî Mücadele ruhunun da başlangıcını oluşturacaktı<sup>6</sup>.

4 Mart 1915’te Rusya, eğer zafer kazanılırsa Türkiye’de daha önce de çizilmiş olan Midye-Enez arasındaki hattın güneyinin ve Sakarya Nehri ile İzmit Körfezi üzerinden seçilecek bir nokta arasında kalan toprakların, Marmara adaları ile İmroz ve Tenedon adalarının kendisine verilmesini talep etmişti. İngilizlerin bu talebe evet cevabı verirken, Rusya’dan kendilerinin bu bölgeyi kullanmaları hususunda ayrıcalıklar tanınmasını istemişlerdir.

## **2. Anadolu’nun Paylaşılması**

Bundan sonraki dönemde de Osmanlı Devleti topraklarının paylaşım planlarını yeniden gözden geçirmişler ve İngiltere en çok Müslüman topluluğun kendi sömürgelerinde yaşadığı gerekçesi ile hilafet işinin dolaylı olarak kendisine bırakılmasını istemiştir. 1915 yazından itibaren İngiltere Araplarla anlaşarak Orta Doğu’ya yerleşme faaliyetlerine başlamıştı. Görüşmelerin gizli tutulmasına rağmen bu durumu öğrenen Fransa’da Suriye ve Adana konusunda ısrar etmeye başladı. Böylece

<sup>6</sup> Fahir Armaoğlu, **A.g.e.**, s.113-114.

1915 sonbaharından itibaren İngiltere, Fransa ve Rusya arasında paylaşım planları ile ilgili görüşmeler başladı ve paylaşılması düşünülen en önemli yer de Anadolu idi. 26 Nisan 1916'da bir anlaşma ile sonuçlanan bu görüşmelerle:

- Rusya, Arap bölgesinin İngilizlerin istediği şekilde düzenlenmesini, Suriye, Adana ve Mezopotamya'nın İngiltere ve Fransa arasında paylaşılmasını kabul ediyordu.
- Erzurum, Van, Bitlis illeri ile Van'ın güneyinde Fırat, Muş ve Siirt illeri arasında kalan toprakları ve Trabzon'un batısında sonradan belirlenecek bir noktaya kadar Karadeniz kıyılarını Ruslar alacaklardı.
- Aladağ, Kayseri, Akdağ, Yıldızdağ, Zara, Eğin ve Harput arasında bulunan topraklar Fransa'ya verilecekti.

### 3. Orta Doğu'nun Paylaşılması

İngiltere savaşın ilk günlerinden itibaren Osmanlı Devleti'ni arkadan vurmak için Müslüman Arapları Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırmaya çalışmıştır. Bu amaçla da Mekke Şerifi Hüseyin ile anlaşmaya çalışıyordu. Hüseyin bütün Arap yarımadası ile bütün Suriye'yi ve Irak'ı içine alacak bağımsız bir devlet kurulmasını ve başına da kendisinin geçirilmesini istedi. 1916 Ocak ayında varılan anlaşma ile Lübnan hariç istekleri kabul edildi. Bu gelişmelerden geç haberdar edilen Fransa Orta Doğu'nun paylaşımı meselesini yeniden gündeme getirdi ve aralarında yaptıkları anlaşmaya göre:

- Akka'dan itibaren Suriye'nin kuzeye doğru bütün kıyı bölgesi, Adana ve Mersin bölgeleri Fransa'nın olacaktı
- Bağdat- Basra arasındaki Dicle ve Fırat bölgesi de İngiltere'nin olacaktı.
- Geri kalan topraklarda bir Arap devleti veya Arap devletleri federasyonu kurulacaktı. Bu Arap devleti, Akka-Kerkük çizgisinin kuzey kısmı Fransız nüfuz alanı, güney kısma da İngiliz nüfuz alanı olarak ayrılacaktı.
- İskenderun serbest liman ve Filistin de milletlerarası bölge oluyordu.

Şerif Hüseyin 1916 Haziran ayında Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edecek ve Ekim ayında da kendisini Arabistan Kralı ilan edecektir ve İngiltere tarafından da derhal tanınacaktır<sup>7</sup>. Bu anlaşma görüşmeleri Fransa adına Georges Picot ve İngiltere adına da Sir Mark Sykes arasında yapıldığı için, Sykes-Picot Anlaşması adı da verilmiştir.

<sup>7</sup> Fahir Armaoğlu, A.g.e., s. 125-126.

#### 4. Rusya'nın Savaştan Çekilmesi ve Amerika'nın Savaşa Girmesi

Rusya, Mart 1917'de yaşanan ihtilalin ardından büyük ümitlerle girdiği savaştan çekilmek zorunda kalmıştır. I. Dünya Savaşı başladığında zaten büyük bir kaynaşma içinde bulunan Rusya'da, savaşın beklendiği gibi gitmemesi kaynaşma ve çatışmaları şiddetlendirmiştir. Savaşta yaşanan zorluklar, Avrupa'da ve Türklerle olan cephelerde uğranılan başarısızlıklar, Boğazların açılmaması ve söz verildiği gibi müttefiklerinden yardım alamaması iç şartları her geçen gün daha da kötüleştiriyordu. Zaman içinde açlığın da buna eklenmesi ile önce halk gösterileri ile başlayan olaylar kısa sürede yayıldı ve 14 Martta liberal bir geçici hükümetin kurulması kararı alındı, Çarın da istifa etmesine karar verildi. 1917 İlkbaharından itibaren Rusya yavaş yavaş savaşın dışına doğru çekilmeye başladı ve 3 Mart 1918'de düşmanları ile Brest-Litovsk Anlaşmasını imzalayarak tamamen savaş dışı kaldı.

1917'den itibaren I.Dünya Savaşı'nda Rusya'dan boşalan yer, Amerika Birleşik Devletleri tarafından doldurulmuştur. Amerika'nın savaşın başından itibaren müttefikleri desteklemesi, ekonomik bakımdan yardım etmesi, ticaretini artırması Almanya ile aralarında bir gerginliğin oluşmasına neden olmuştu. Buna karşılık Almanya'da, hem Amerika'da kendi lehine bir kamuoyu yaratmaya hem de Latin Amerika ülkelerinde Amerikan aleyhtarlığını kışkırtmaya çalıştı. Almanya'nın denizaltı savaşlarını başlatması olaya başka bir boyut daha getirmişti. Ardından Amerika'nın ilişkilerinin bozulduğu Meksika'nın Almanya ile yakınlaşması, karşılıklı yardım anlaşmalarının imzalanması, bu ikiliye Japonya'nın da dahil olması ilişkileri iyice gerginleştirdi. Mart ayı içinde Rus Çarlığının yıkılması ve iki Amerikan ticaret gemisinin Alman denizatlıları tarafından batırılması sonucunda 2 Nisan 1917'de Amerika Almanya'ya savaş ilan etti<sup>8</sup>.

Üç yıldan beri devam eden savaşta henüz kimin galip geldiği ile ilgili kesin bir görünüm yokken, savaş yorgunu olmayan ve kendi topraklarında savaşmamanın verdiği avantajla güçlü bir biçimde savaşa giren Amerika bir anda savaşın seyrinin değişmesine neden oldu. Ancak savaş sona erdiğinde Amerika Birleşik Devletleri, ateşkes ve barış antlaşmaları döneminde, kendi kıtası dışında gelişen olaylar olduğunu belirterek doğrudan görüşmelerin dışında kalmayı ve olayları perde arkasından izlemeyi ve zaman zaman kontrol etmeyi tercih etmiştir.

---

<sup>8</sup> A.g.e., s.132-134.

### C) Savaşın Sona Ermesi Ve İmzalanan Antlaşmalar

Amerika Birleşik Devletleri başkanı Woodrow Wilson, 8 Ocak 1918’de, savaş sonunda imzalanacak anlaşmaların düzenini belirlemek üzere, 14 ilke açıkladı. Kısaca özetlenirse bu ilkeler, gizli ikili antlaşmaların imzalanmaması, karasuları dışında tüm denizlerin savaşta ve barışta açık olması, silahlanmanın azaltılması, sömürgelerin sorunlarının tarafsızlıkla çözümlenmeye çalışılması, büyük ve küçük, bütün devletlere siyasi bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak garanti altına almak imkânını sağlamak amacı ile bir milletler teşkilatının kurulması ve Osmanlı Devleti ile ilgili maddesi de, imparatorluğun Türk olan kısımlarının egemenliği sağlanacak, fakat Türk olmayan millîyetlere muhtar gelişme imkanları verilecek, Çanakkale Boğazı devamlı olarak bütün devletlerin gemilerine açık olacaktır.

Savaşa katılan tüm devletlerin çıkarları gözetilerek çıkarıldığı belirtilen bu ilkeler, daha savaşın başında paylaşım planlarını yapan Avrupa Devletleri açısından uygulanamaz maddelerden ibaretti.

- a) **Brest Litovsk Barışı:** Bolşevik hükümeti daha önce söz verdiği gibi 21 Kasım 1917’de Müttefik elçilerine verdiği notalarda tüm savaştığı cephelerde anlaşma yapılmasını istedi. Bunun yanında daha önce Çarlık hükümetinin yaptığı bütün gizli anlaşmaları da açıkladılar. Böylece bütün gizli paylaşım planları ortaya çıkmış oldu. 22 Aralıkta başlayan görüşmelere Almanya, Avusturya – Macaristan, Osmanlı İmparatorluğu ve Bulgaristan katıldı. 3 Mart 1918’de imzalanan antlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu, 93 Harbi sonunda (1877-1878) kaybettiği Kars, Ardahan ve Batum’u geri aldı ve bütün Doğu Anadolu’yu boşaltma kararı aldılar<sup>9</sup>.
- b) **Bulgaristan’ın Savaştan Çekilmesi:** Almanya’nın yardım vaatleri ile savaşa giren Bulgaristan, yardımların 1918 Ocak ayından itibaren kesilmesi ile zor durumda kaldı. Yunanistan’ın da savaşa katılması ile iyice zorlanan Bulgaristan 29 Eylül 1918’de anlaşmayı kabul etti ve savaştan çekildiğini açıkladı.
- c) **Osmanlı Devleti’nin Savaştan Çekilmesi:** Brest-Litovsk anlaşması ile Kafkasya’da ortaya çıkan boşluktan faydalanmak isteyen Osmanlı Devleti, Bakü

<sup>9</sup> Yusuf Hikmet Bayur, **A.g.e.**, s.13.

petrollerini ele geçirmek üzere harekete geçti. İngiltere de aynı amaçlarla bölgede askeri faaliyetlere başlamıştı. Osmanlı Devleti sadece Bakü'yü ele geçirmek değil, Orta Asya Türklerini de içine alan bir Pan-Türkist Birlik kurmak istiyordu ancak Bakü'nün ele geçirilmesinden kısa bir süre sonra 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanarak savaştan çekildiğini ilan etti.<sup>10</sup>

**d) Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın Savaştan Çekilmesi:** Avusturya 1917'den itibaren savaşa isteksiz bir şekilde devam ediyordu. İmparatorluk içinde bulunan milletlerin bu süre içinde ayaklanmaları ve bağımsızlıklarını ilan etmeleri ile iyice zor durumda kalan Avusturya özellikle İtalya ile yaptığı savaşlarda uğradığı başarısızlık üzerine 3 Kasım 1918'de anlaşma imzalamak zorunda kaldı. İmzalanan bu anlaşma imparatorluğun parçalanma sürecini de hızlandırmıştır.

Eylüle kadar batı cephelerindeki durumu iyi giden Almanya, bu dönemden sonra uğradığı başarısızlıklar nedeni ile daha Osmanlı Devleti'nden önce barış önerisinde bulundu, anlaşma ise 11 Kasım 1918'de imzalandı. Böylece I. Dünya Savaşı tamamen sona ermiş oluyordu.

Ateşkes Antlaşmalarından sonra Avusturya ile Saint Germain, Bulgaristan ile Neuilly, Macaristan ile Trianon, Almanya ile Versay ve Osmanlı Devleti ile de Sevr Barış Antlaşmaları imzalanmıştır. Bilindiği gibi Sevr Barış Antlaşması T.B.M.M tarafından kabul edilmediği için geçersiz kalmıştır.

---

<sup>10</sup> Fahir Armaoğlu, **A.g.e.**, s. 141.

## I. BÖLÜM

### I. DÜNYA SAVAŞI SONRASI OSMANLI DEVLETİ

#### A. Mondros Ateşkes Antlaşması ve İşgaller Dönemi

##### 1. Mondros Ateşkes Antlaşması

Diğer devletlerle olduğu gibi Osmanlı Devleti ile imzalanan ateşkes ve barış antlaşmaları sorunları sona erdirecek antlaşmalar değil, tam tersine yeni sorunlar başlatan antlaşmalar olmuşlardır. Bu açıdan bakıldığında Mondros Ateşkes Antlaşması'nın Osmanlı Devleti'ne nelere mal olduğunu görebilmek için hangi şartlar altında imzalandığının ve antlaşmanın maddelerinin incelenmesi gerekmektedir.

Mondros Ateşkes Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin üç kişilik heyeti (Bahriye Nazırı Rauf Bey, Reşat Hikmet ve Sadullah) ile İngiliz amirali Arthur Calthrope'un İtilaf devletleri adına imzaladığı antlaşmadır. Tamamı 25 maddeden oluşur ve üç gün süren müzakerelerin ardından imzalanmıştır<sup>11</sup>.

Birbirinden ağır maddelerden oluşan antlaşmanın son maddesi imzalayan kişilerin isimleri ve antlaşmanın tarihini içermektedir. Antlaşma ile Osmanlı Devleti tamamen ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Zaten savaş öncesinde imzalanan gizli anlaşmalarla Osmanlı toprakları paylaşılmıştı. Savaş sonunda önceden belirlenemeyen değişikliklerin yaşanması önlenememişse de topraklarımızın paylaşılıp işgal edilmesi kararı hiçbir değişikliğe uğramamıştır. I. Dünya Savaşı'ndaki cephelerimizde çok kötü sonuçlar almamamıza rağmen, birlikte savaştığımız ülkelerle birlikte biz de tüm cephelerde yenik olarak kabul edildik ve ateşkes antlaşmasını mağlup ülke sıfatı ile imzalamak zorunda kaldık. Temmuz ayı başında tahta padişah Mehmet Vahdettin, ateşkes antlaşmasını imzalamak üzere, istifa eden Türk nazırlarının yerine Ahmet İzzet Paşa'yı sadrazamlığa getirdi. İzzet Paşa, yirmi beş gün süren sadaretinden sonra yerini Ahmet Tefvik Paşa'ya bırakmıştır. Antlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre sonra da İstanbul, itilaf devletleri askerleri tarafından resmen olmasa da işgal edilmiştir.

Ateşkes antlaşmasının maddeleri şöyle özetlenebilir:

**Madde1)** Boğazların açılması ve Karadeniz'e geçişin serbest bırakılması, her iki boğazdaki istihkâmların müttefiklere teslim edilmesi,

<sup>11</sup> Afet İnan, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, TTK, Ankara 1998, s.19.

**Madde 2 ve 3)** Boğaz ve denizlerde bulunan tüm torpil ve mayınların yerlerinin bildirilmesi,

**Madde 5)** Türk ordusunun derhal terhis edilmesi, güvenliğin sağlanması amacı ile bırakılacak jandarma birliklerinin sayısının müttefiklerce belirlenmesi,

**Madde 7)** Güvenliklerini tehdit edecek bir olayın olması durumunda müttefiklerin her hangi bir yeri işgal etme haklarının olması,

**Madde 10)** Toros tünellerinin ve çevresinin müttefiklere teslimi,

**Madde 11)** İran ve Kafkasya'nın boşaltılması,

**Madde 12)** Tüm haberleşme merkezlerinin müttefiklere teslimi,

**Madde 15)** Demiryollarının kontrolünün müttefiklere teslim edilmesi,

**Madde 16)** Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Mezopotamya'daki bütün askeri birliklerin müttefiklere teslim edilmesi, Kilikya'daki kıtaların geri alınması,

**Madde 20)** Terhis edilecek Türk ordusundan alınacak silah ve cephanenin akıbeti için müttefiklerin kararlarının beklenmesi,

**Madde 24)** Altı Ermeni ilinde karışıklık olduğu takdirde müttefiklerin bu toprakların herhangi bir parçasını işgale haklarının olması.

Görüldüğü gibi anlaşma şartları milletlerarası hukuki kurallara uymadığı gibi bir devletin varlığını daha barış anlaşması imzalanmadan ortadan kaldırmaya yöneliktir. Ateşkes antlaşmasının imzalanmasından önce Wilson ilkelerinin varlığından medet uman Osmanlı devlet adamları beklediklerini bulamadıkları gibi devletin tamamen yok edilmesine müdahale etmeyip seyirci kalmayı tercih edince, anlaşma şartları kendiliğinden daha da ağırlaşmıştır.

## 2. İşgaller

Osmanlı hükümetinin acz içinde olduğu bu dönemde 21 Aralık 1918'de Padişah Vahdettin Kanun-u Esasinin 7. maddesinin kendisine tanıdığı hakka dayanarak Meclis-i Mebusan'ı feshettiğini ilan etti. Böylece Meşrutî idare dönemi sona eren Osman Devleti'nde askeri ve siyasi kudret ve egemenlik sona ermek üzeredir.

Bu ortamda 6 Kasım 1918'de Çanakkale'ye gelen İngiliz heyeti ile yapılan bir anlaşma sonucunda Boğazlar teslim edildi ve İtilaf Devletlerinin donanmaları 13 Kasım günü İstanbul limanına demirlediler. Ayrıca Çanakkale, Musul, Batum, Antep, Konya, Maraş, Bilecik, Samsun, Merzifon, Urfa ve Kars da İngilizler tarafından işgal edildi.

Çukurova, Dörtyol, Mersin, Adana ve Afyon ile Trakya'daki demiryolunun önemli istasyonları Fransızlar tarafından işgal edildi.

Savaştan önce kendilerine Ege kıyıları vaat edilen İtalyanlar ise önceleri herhangi bir girişimde bulunmazken, Yunanlılar ile ilgili gelişmeler üzerine Antalya, Kuşadası, Bodrum, Fethiye ve Marmaris'i işgal ettiler, Konya ve Akşehir üzerine de harekete geçtiler.

Mondros Ateşkes Antlaşması ile harekete geçen diğer bir grup ta Ermeniler olmuşlardır. I. Dünya Savaşı sırasında, Ruslarla bir olup Türk ordusunu arkadan vurmuşlardı. Savaş sonunda da imzalanan ateşkes antlaşmasında istedikleri gibi kararlar alınca (Doğu'da altı vilayetin Ermenilere bırakılması maddesi) 30 Kasım 1918'de İtilaf Devletlerine başvurarak tam bağımsızlık istediler. Türklerle Ruslar arasında başlayan yakınlaşma da Ermeni faaliyetleri nedeni ile kesintiye uğramıştır. Ermeniler özellikle Doğu Anadolu'da kurdukları alaylarla yayılma faaliyetlerini arttırmışlar ve bölgede yaşayan Müslüman halk üzerinde baskı oluşturmaya başlamışlardır. İşgal alanlarını İngiltere'nin boşalttığı Doğu Akdeniz'e doğru kaydıran Fransızlar, bu bölgede güvenliğin sağlanması sorumluluğunu Ermeni askerlerine verince çatışmalar da kaçınılmaz oldu. Türkiye'nin sadece doğu illerine göz dikmekle kalmayan Ermeniler böylece hem Kafkaslar'a yerleşerek Türkiye ile Sovyet Rusya'nın arasını kapatarak Rusya'dan Anadolu'ya yardım gönderilmesini engelliyorlar hem de Kilikya bölgesinde güçlenmeye başlıyorlardı<sup>12</sup>. 1919 yılı başından itibaren güneyde Ermenilerin faaliyetleri arttı. Bölge halkına ciddi zararlar vermeye başladılar. Özellikle Adana ve civarında işledikleri cinayetler her geçen gün artıyordu. Ermeni sorununu batıya tanıtmak amacı ile kurdukları Taşnaksutiun örgütü önemli bir güç haline geliyor ve Ermeni halkı arasında baskıya başvurarak sağladığı paraları silah ve mühimmat satın alımına harcıyordu. Bu örgütün hedeflerinden birisi de Müslüman halka karşı kin ve nefretin kışkırtılmasıydı. Fetih olmadan barış olmaz ilkesi doğrultusunda faaliyetlerde bulunan örgüt Erivan'dan Akdeniz'e kadar uzanacak bir Büyük Ermenistan kurma planı peşindeydi.

İtalya'yı İtilaf Devletleri arasına çekebilmek için Anadolu'nun Ege kıyıları vaat edilmişken, bölgede güçlü bir İtalya istemeyen İngiltere savaş sonunda bu planından vazgeçti ve Paris barış konferansında Yunanistan'ı İzmir'e getirme kararını uygulamaya koydu. Büyük Yunanistan'ı kurma hayali ile ve çoğunlukta olduklarını iddia ettikleri

<sup>12</sup> R. Salahi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.II, TTK, Ankara 1991, s.22-23.



İzmir ve civarındaki Rumları koruma bahanesi ile 15 Mayıs 1919 günü İzmir'e asker çıkardılar. İşgalin haberini daha önce alan bazı vatanseverler mücadele etmeye çalıştılsa da İzmir Valisi İzzet Paşa işgal haberlerini yalanlayarak mücadeleyi önledi ve sadece gösteriler yapılabildi. Yalanlanan işgal de ertesi sabah gerçekleşti<sup>13</sup>. Kısa sürede şehrin stratejik noktalarına yerleşen yunanlılar işgal sırasında otuzdan fazla rütbeli subayı ve 5000 civarında Türkü şehit etmişler ve şehrin bazı kesimlerini yağmalamışlardır.

Yurdumuzun tüm topraklarında başlayan bu işgaller, en geniş anlamda, henüz barış antlaşmasına gidilmeden uygulanıyordu. Bu sırada çeşitli fikir akımları ve siyasi yorumlara yol açan örgütlenmeler, Cemiyetler halinde kurulmaya başlamıştır. Bunların bazıları güçlü bir devletin himayesinde yaşamak ve Osmanlı Devleti'ni yaşatmayı düşünürken bazıları tam bağımsızlık düşünüyordu. Aynı ortamda ülkeyi azınlıklar arasında paylaşmaya ve dini esaslara ve bölge halkına göre ayırmaya çalışan grupların ortaya çıkması Anadolu'nun içinde bulunduğu ortamın korkunçluğunu yansıtmaktadır<sup>14</sup>.

## **B. İşgaller Karşısında Kurulan Cemiyetler**

Yunanlıların İzmir'e asker çıkarmaları ve İstanbul'un bu duruma sessiz alması halk arasında büyük bir tepkiye neden olmuştur. Anadolu'da yaşadığı toprakları sessiz bir gayret içinde savunmaya çalışan Kuva-yı Millîye grupları gerilla hareketlerine girişmişlerdir. Vatansever cemiyetler örgütlendi ve kongreler düzenlemeye başladı. Bu toprakların asıl sahibi olan Türk milleti, yönetimsiz, bölünmüş, geleceğinden korkan bir haldeydi. Tamamen altüst olmuş ve her bakımdan dağılmış bu ortamda yurdun fikir ve güç kuvvetlerini birliğe götürecek örgütlenmelerin gerçekleştirilmesi zorunlu görünüyordu.

Bütün bu olaylar devam ederken, 13 Kasım 1918'den itibaren İstanbul'da bulunan Mustafa Kemal, Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığı ile 7. Ordunun lağvedilmesi üzerine General Mustafa Kemal Harbiye Nezareti emrine alınmıştır. 15 Mayıs'a kadar kaldığı İstanbul'da özellikle Anadolu'da örgütlenerek millî birliği gerçekleştirmek, ordunun terhisini engellemek, silah ve cephaneleri düşmana teslim etmemek ve güvendiği kumandan ve subayları birliklerinin başında tutma gayreti içinde olmuştur.

<sup>13</sup> Yahya Akyüz ve Diğerleri, **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi**, Ankara 1989, s.51-52.

<sup>14</sup> Afet İnan, **A.g.e.**, s.22.

## 1. Zararlı Cemiyetler

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile başlayan işgaller zararlı cemiyetlerin kurulması için gerekli ortamın doğmasına da sağlamıştır. Bu gelişmenin ardından kurulan cemiyetler iki ana başlıkta toplanabilir.

Birinci grupta yer alan cemiyetler temelde Anadolu'daki gelişmelere karşıdrlar ve Osmanlıcı, hilafetçi bir görünüm ve programa sahiplerdir.

İkinci grupta yer alan cemiyetler azınlıklar tarafından kurulmuşlardır ve amaçları işgal devletlerinin yurt topraklarındaki varlıklarından faydalanarak isteklerini gerçekleştirmektir.

### a) Millî Varlığa Düşman Cemiyetler

Sulh ve Selâmeti Osmaniye Fırkası içlerindeki en önemlisidir. Meşrutiyet ve demokrasi esaslarına dayanarak siyasi faaliyete geçen Fırka mütareke devrinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile işbirliği yapmıştır.

19 Şubat 1919'da İstanbul'da müderrisler tarafından kurulan Teali-i İslam Cemiyeti, Osmanlı Devleti'nin yalnızca dini esaslara dayanılarak kurtulabileceğini, bunun için de saltanat ve hilafetin her şeyin üzerinde tutulması gerektiğini düşünüyorlardı. Bu gerekçelerle Anadolu'daki gelişmelere de karşı çıkıyorlardı<sup>15</sup>.

İngilizler ile ilişkilerimizin korunması amacıyla yönelik olarak kurulmuş olan İngiliz Muhipler Cemiyetinin asıl amacı ülkede kargaşa yaratarak millî bilincin oluşmasını engellemek ve işgal güçlerinin işlerini kolaylaştırmaktır<sup>16</sup>.

İşgallerden faydalanmak amacı ile kurulan diğer bir cemiyet de Kürdistan Teali Cemiyetidir. Tamamen siyasi ve ayrılıkçı amaçlarla kurulmuş bir cemiyettir. Millî mücadelenin karşısında yer alan cemiyet Amerikalılar ve İngilizlerle ilişkilerde bulunmuşlardır.

Bu cemiyetlerin dışında güçlü devletlerin himayesine girerek varlıklarını korumayı düşünen Wilson Prensipleri Cemiyeti, İngiliz Muhipleri gibi cemiyetler de kurulmuştur.

<sup>15</sup> Yahya Akyüz vd., **A.g.e.**, s. 157.

<sup>16</sup> Hamza Eroğlu, **Türk İnkılâp Tarihi**, Ankara 1990, s. 97.

### **b) Azınlıklar Tarafından Kurulan Cemiyetler**

Ermeni ve Rumlar tarafından kurulmuş olan bu cemiyetler genelde Anadolu'da hâkimiyet alanları oluşturmayı amaçlamışlardır.

Rumların kurdukları cemiyetler arasında en önemlisi Mavri Mira Cemiyetidir. Bizans'ı yeniden canlandırmak amacı ile kurulmuştur. Rumlar tarafından kurulan diğer önemli bir dernek de Etniki Eteryadır ve Doğu Karadeniz kıyılarında bir Pontus devleti kurmayı amaç edinmiştir.

Bunun dışında Yunan Komitesi ve Trakya Komitesi adlı dernekler de itilaf Devletleri tarafından desteklenen Rumlar tarafından kurulmuşlardır. Bu dernek ve cemiyetler kuruldukları bölgelerde millî direniş örgütlerinin faaliyetlerini azaltmaya çalışmışlardır.

Ermeniler de Taşnaksütyun ve Hınçak gibi gizli örgüt ve komitaları ile Anadolu'da mücadele etmişler ve yıllar boyunca aynı topraklarda yaşadığı Türk insanına karşı düşmanla işbirliği yapmaktan çekinmemişlerdir.

## **2. Millî Cemiyetler**

Türk aydınlarının bir bölümü, işgallerle ortaya çıkan bu son duruma Fikren karşı çıkmaya başlamışlar ve bağımsızlığa inanan Türk halkı da onların yanında yer almış, böylece Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmaya başlamıştır. Cemiyetlerin sayısı oldukça fazla ve bölgesel amaçlıdır ancak sahip oldukları ortak noktalar ilerleyen dönemde birleşebilmelerine yardımcı olmuştur. Ortak özellikleri şunlardır.

- 1) İsimlerindeki ortak özellik savunma veya korunmadır.
- 2) Öncelikli amaçları üzerinde yaşadıkları toprakta çoğunlukta olduklarını kanıtlamaktır.
- 3) Wilson Prensiplerini hayata geçirmeye çalışmışlardır.
- 4) Kongre ve mitinglerle halkı harekete geçirmeye çalışmışlardır.
- 5) Silahlı direnişten önce hakların korunup savunulması ilkesi ile hareket etmişlerdir.
- 6) Paris Barış Konferansı'nda seslerini duyurmaya çalışmışlardır.

1918'deki ateşkes antlaşmasından sonra bölgesel kurtuluş çareleri aramak ve böylece hiç olmazsa yarı egemenliğe kavuşmak için örgüt kuran veya Osmanlı Devleti'nden ayrılarak başka devletlerin himayesine girerek ayakta kalabilmeyi isteyenlerin çalışmaları karşısında Mustafa Kemal hedefini şöyle belirtmişti:

- 1) Yurt bütünlüğünde birlik
- 2) Demokratik esasa dayanan egemenlik
- 3) Millî benliği kuvvetlendirecek Türklük duygusu<sup>17</sup>.

#### a) Trakya-Paşaeli Cemiyeti

Bölgesel amaçlı kurulan derneklerden ilkidir. Talat Paşa ve arkadaşları tarafından, savaşın sonlarına doğru oluşturulmaya başlamıştır. Savaşın kaybedileceğini anlayan Edirne Mebusu Faik Kaltakkıran, Belediye Başkanı Şevket ve Avukat Şeref Aykut ve diğer bir grup tarafından savaş sonunda Trakya'nın elden çıkmasını engelleyebilmek amacı ile, Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adlı bu örgütü kurmaya karar verdiler. 30 Kasım 1918'de kuruluş bildirisi Edirne Valiliğine teslim edilmiş ve adı da Trakya Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi olarak değiştirilmiştir. Derneğin ilk amacı Trakya yarımadasının her yönü ile Türk olduğunu kanıtlamak olmuştur. Yunanlıların bölge ile ilgilenmeye başlamalarının ardından, bölgenin Yunanlılara verilmesini engellemek için kongreler düzenlemeye başladılar. Paris Barış Konferansına temsilci heyeti göndererek seslerini duyurmaya çalışmışlardır<sup>18</sup>. Lüleburgaz ve Edirne'de düzenledikleri kongrelerde Trakya'dan asker toplama yetkisi, silahlı savunma planının uygulanması, Türkiye Büyük Millet Meclisine bağlı olma gibi kararlar alınmıştır.

İlerleyen dönemlerde ise Trakya- Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını alarak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin bir şubesi haline dönüştürülmüştür<sup>19</sup>. Batı Trakya Yunanlılar tarafından işgal edildiğinde Gümülcine'nin kuzeyinde bir Batı Trakya Hükümeti kurulmuştur. Bu hükümetin kuruluşunu incelediğimizde, cemiyetin kendi içinde bir takım sorunlar yaşadığını, Doğu Trakya'nın işgalini önlemek ve Trakya'nın siyasi birliğini sağlamak gibi iki önemli amacı kendi bünyesinde barındırmaya çalışması nedeni ile zaman zaman açmazlara düşmesine sebep olduğunu görmekteyiz.

#### b) İzmir Müdafaa-i Vatan Heyeti ( Redd-i İlhak Cemiyeti )

Kurucuları arasında Moralıoğlu Halit ve Nail kardeşler, Mustafa Necati, Yarbay Faik, Binbaşı Zekâi'nin de bulunduğu dernek Aralık 1918'de kurulmuştur. Çoğunlukla Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Derneği ile bütün halinde çalışmışlardır. İzmir halkını

<sup>17</sup> Afet İnan, **A.g.e.**, s. 25-26.

<sup>18</sup> Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, C.I, Ankara 1991, s. 124.

<sup>19</sup> Hamza Eroğlu, **A.g.e.**, s. 99.

topladıkları Maşatlık'ta yayınladıkları bildiride ilk kez Redd-i İlhak adını kullanmışlardır ve bu isim daha sonra aynı bölgede kurulacak olan diğer direniş örgütleri tarafından da tercih edilecektir.

İstanbul Hükümeti tarafından faaliyetleri engellenmeye çalışılmasına rağmen, çalışmalarına İzmir dışında Denizli'de de devam ettikten sonra Alaşehir'de ortaya çıkan yeni örgütlenmeye dahil olmuşlardır<sup>20</sup>.

### **c) İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti**

6 Kasım 1918'de kuruluş hazırlıklarına başlanmış ve kuruluş belgesi 1 Aralık 1918'de İzmir Valiliğine verilmiştir. Derneğin kurucuları Moraloğlu Halit ve Nail kardeşler, Menemenlioğlu Muvaffak, Binbaşı Hüseyin Lütfü, asker emeklisi Abdurrahman Sami'dir.

Derneğin amacı vatanın tüm bölgelerinin madden ve manen ilerlemesi için çalışmak, ortaya çıkan durum ile ilgili olarak halkın duygu ve düşüncelerini dünyaya duyurmak, bu çalışmayı engelleyecek girişimlere karşı yasal ve bilimsel savunma yapmak, ülkede çoğunluğu oluşturan kesimin haklı sesini duyurmaktır.

İzmir'de 13 Mart 1919'da düzenledikleri toplantı ile aldıkları üç maddelik kararlarını Anlaşma Devletleri temsilcilerine vererek kendilerini gösterdiler. Bu kararlarında Wilson Prensiplerine dayanarak yaşadıkları bölgede çoğunlukta olduklarını ve prensiplerin 12. maddesi gereğince yabancı egemenliğinin kabul edilemez olduğunu belirtmişlerdir.

İzmir'in işgalinden sonra faaliyetlerine devam imkanı kalmamasına rağmen yayınladıkları bildiri ile Redd-i İlhak adı altında varlıklarını sürdüreceklerini açıklamışlar ve Ağustos ayında Alaşehir de düzenlenen Redd-i İlhak Kongresi'nde dernek merkezinin İstanbul'a taşınmasına karar verilmiştir.

### **d) Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Millîye Cemiyeti**

12 Şubat 1919'da kurulmuştur. Derneğin kuruluşunda düzenlenen tüzüğündeki amacı, "Trabzon ilinin Osmanlı Devleti'ne bağlılığını korumak ve ulusal haklarımıza dokunulmasını önleyecek etkenlerin ve belgelerin uygulanmasına girişmek" şeklinde açıklanmıştır. Trabzon ilinin durumu ile ilgili raporlar hazırlanmış ve İstikbal gazetesinde yayınlar yapmışlardır. Giresun, Ordu ve Of şubeleri de açılan derneğin 22

<sup>20</sup> Hamza Eroğlu, A.g.e., s. 100.

Mayıstaki toplantısında İzmir'in işgaline karşı yurttta daha güçlü bir sesin çıkması gereğine dikkat çekerek, kapsamlı bir kongre için çalışmalar yapmışlardır ve özellikle Erzurum Kongresi öncesindeki örgütlenme ve hazırlıklara da destek vermişlerdir.

#### **e) Vilayet-i Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti**

Erzurumlu Hoca Raif ve Diyarbakırlı Süleyman Nazif'in girişimleri ile daha önce Mebuslar Meclisindeki doğu illeri üyelerinin, doğu illeri ile ilgili Ermeni isteklerine karşı oluşturdukları grubu temel alarak 4 Aralık 1918'de İstanbul merkezli olarak kurulmuştur.

Dernek yedi maddelik bir program taslağı hazırlamıştır. Bölgenin Müslüman çoğunluğa sahip olduğunu, Ermeni zulmünün yerinde incelenmesi için daha ciddi ve samimi çalışmalar yapılmasını sağlamaya yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Seslerini duyurabilmek amacı ile Hadisat gazetesi ve Fransızca Le Pays (Vatan) adlı iki gazete çıkarılması kararlaştırılmıştır. Mücadelenin asıl olması gereken yerin doğu illeri olduğu anlaşıldığında ilk şubelerini Erzurum'da açmışlardır. Dernek bir yandan doğu illerinde yayılmaya çalışırken diğer taraftan da bölgenin Türk olduğu gerçeğine dikkat çekmeye çalışıyor, Wilson prensipleri dahilinde anlaşma devletlerinin bölge ile ilgili planlarının haksızlığını dünyaya duyurmaya çalışıyorlardı.

Kazım Karabekir'in bölgeye gelişi ile ordu ile de birlik sağlanmıştır. Bunun ardından da çevredeki diğer derneklerin de desteğini alarak daha geniş kapsamlı bir kongrenin düzenlenmesi için hazırlıklar yapmışlar Erzurum Kongresi'nin ilk adımlarını atmışlardır.

#### **f) Adana Müdafaa-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti ( Kilikyalılar Cemiyeti)**

Fransızların Adana ve civarı ile ilgili planları üzerine 21 Aralık 1918'de İstanbul merkezli kurulmuştur. Adana ve çevresinde örgütlenmesini gerçekleştiremeyen cemiyetin amacı eski adı ile Kilikya diye bilinen bölge ve ona komşu olan Antep, İskenderun, Antakya, Reyhaniye'de nüfusun %90'ının Türklerden oluştuğunu, buraların Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarının canlandırılması için çalışmalar yapmak olarak belirtilmiştir.

## C) Kongreler Dönemi

### 1. Erzurum Kongresi

#### a) Hazırlık ve Açılış

Doğu Anadolu Müdafaa-ı Hukuk-ı Millîye Cemiyeti Erzurum Şubesi altı doğu ili ve Trabzon delegelerinin katılacağı asıl büyük kongre öncesi İl kongresi düzenlenmiştir.

Millî mücadelenin ilk gerçek teşkilatlanması burada gerçekleşmiştir. Bu açıdan bakıldığında Süleyman Nazif önderliğinde İstanbul merkezli olarak kurulan Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuku Millîye Cemiyeti, Erzurum kongresine öncülük etmiş bir kuruluş olarak görülebilir. Aralarında Erzurum’unda yer aldığı altı doğu ilinin bulunduğu yerde oluşturulmaya çalışılan Ermeni devleti’ne karşı mücadele bayrağı açmış olması nedeni ile de ayrı bir yere sahiptir.

Millî mücadeleyi başlatmak üzere 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıkan Mustafa Kemal ile hemen irtibata geçtiler ve kendisine teşkilat başkanlığını önerdiler. Mustafa Kemal’in verdiği olumlu yanıt ve aynı zamanda batıda İzmir’in 15 Mayıs’ta işgal edilmesi çalışmaların hızlanmasını sağladı. Kısa süre içinde diğer tehlikede olan doğu illerinde teşkilatın şubeleri açıldı. 17 Haziran’da toplanan Erzurum il kongresinde aşağıdaki kararlar alınmıştır.

- 1) Savunma konusunda işbirliği yapmak,
- 2) Osmanlı topluluğundan ayrılmamak için her fedakârlığa hazır olmak,
- 3) Bir Ermeni saldırı vaki olursa, son ferdine kadar Erzurum’u savunmak,
- 4) Hicret etmemek,
- 5) Bekçi teşkilatı namı altında köylüyü silahlandırmak,
- 6) Millî bilinci kökleştirmek için okulları yeniden açmak ve öğretmen yetiştirilmek üzere Erzurum’a bir öğretmen okulu açmak<sup>21</sup>.

Çalışmalar bu şekilde devam ederken 3 Temmuz 1919 günü Mustafa Kemal Erzurum’a geldi. Erzurumlular tarafından coşku ile karşılanan Atatürk burada yaptığı konuşma sırasında halkın durumunu “*Benim Erzurum’a gelişim, bütün milletin ateşten bir çember içine alınmış olduğu bir zamana tesadüf etti. Bütün millet bu çemberin içinden nasıl çıkılacağını düşünüyordu.*” sözleri ile açıklamıştır.

Erzurum’da 23 Temmuz 1919’da başlayan toplantının ilk günü Mustafa Kemal başkan Rauf Bey’de başkan yardımcısı seçildiler. Ancak toplanacak olan kongreye katılabilmesi için daha bazı engelleri yenmek gerekiyordu. Kongreye gelen

<sup>21</sup> Sadi İrmak, **Atatürk Devrimleri Tarihi**, Ankara 1981, s. 99-101.

murahhaslar, Doğu illerindeki çeşitli meslek adamlarıyla Kürt şeyhlerinden ve Laz reislerinden kurulu karma bir topluluk teşkil ediyorlardı. Bunlar kongreye bölge içi bir sorun gözüyle bakmaktaydılar. Bu kongrede mülki ve askeri idareyi daha iyi işler hale getirmek, silahların gizlice depo edilmesini ve İngiliz kontrol subaylarından geri alınmasını sağlamak, Ermeni tehdidine karşı evlerini, barklarını korumak gibi konuları görüşeceklerdi. Bu batıdan gelme Paşa'nın da bir Ermeni devleti kurulmasına karşı olduğu biliniyordu. Ancak ne de olsa, içlerinden biri değildi. Onu sadece adından tanıyorlar; bu da kuşkularını gidermeye yetmiyordu.

Aralarında bazı eski İttihatçılar da vardı ki bunlar Mustafa Kemal'e düşman gözüyle bakıyorlardı. O'nu halkın gözünden düşürebilmek için iktidar hırslından, saltanat konusundaki tasarılarından bahsediyorlardı. Yine de sonunda Kazım Karabekir'in bölgedeki itibarı kendisini gösterdi. Kazım Paşa şüphesi olanlara, Mustafa Kemal'in milliyetçilik ülküsüne her şeyini feda etmekle güvenlerine hak kazandığını söyledi ve şimdi de onu desteklemek zorunda olduklarına kendilerini inandırdı. Kongreye murahhas olarak alınmakla kalmamalı, başkan seçilmeli idi.

Böylece delegeler arasından iki kişi kendi yerlerini Mustafa Kemal'le Rauf Bey'e bıraktılar. Kongre on beş gün gecikmeyle 1908 Hürriyet Bayramının on birinci yıldönümünde açıldı. Bir Ermeni okulunda toplanan kongre on beş gün sürdü. İlk oturumda üyeler birkaç muhalife rağmen, Mustafa Kemal'i başkanlığa seçtiler. Şimdi yine resmi bir sıfatı vardı, ama sivil olarak.

Mustafa Kemal, Havza ve Amasya'da askerce direnişin temelini atmıştı; şimdi de Erzurum'da bunun siyasi karşılığını kuracaktı. Kongre'nin açılış konuşmasında gelecek dönemlerin iki temel ilkesini ortaya attı: Bunlardan biri ulusun hakları, öteki, halkın iradesi idi.

### **b) Kongreye İstanbul Hükümeti'nin Tepkisi**

Kongre heyeti açılışı padişaha, sadrazamlığa ve bütün yurda duyururken aynı günün akşamı Damat Ferit, ajansla bir demeç yayımlayarak toplantıyı yasa dışı ilan etmişti. Ona göre kongre bir Mebuslar Meclisi niteliğindedi, bu nedenle de anayasaya aykırı bir girişimdi. Dolayısıyla asker ve sivil makamlarca önlenmesi, dağıtılması gerekirdi. Demeçte vilayetlere ve bağımsız livalara bu yolda emir verildiği de ekleniyordu.



23 Temmuz gecesi yayımlanan bu demeç, kongrenin 26 Temmuz günkü toplantısında hareketli görüşmelere neden oldu. Sonunda Başkan M. Kemal'in önerisiyle, söz konusu bildirim düzeltilmesi için saraya başvurulması kararlaştırılmıştı. Kongre Heyeti imzasıyla çekilen bu telgrafta bu bildirin ancak mütarekenin 24. Maddesini öne sürerek Doğu illerini işgal etmek için bahane arayan Anlaşma Devletlerinin işine geleceğine dikkat çekilmişti. Bu nedenle söz konusu demecin düzeltilmesi ve kamuoyunu tatmin edebilmek için Mebuslar Meclisinin vakit geçirilmeden toplantıya çağırılması istenmişti.

Bu telgrafta rağmen hükümet kongreye karşı olumsuz tutumunu devam ettirmişti. Harbiye Bakanlığı, 26 Temmuz'da III. Ordu Müfettiş Vekili Kazım Karabekir'den, bu kongre nedeniyle neden harekete geçmediklerini sormuştu. Ama Kazım Karabekir'in cevabı çok açıktı. Halkın memleketi yabancılara bırakmama kararı aldığını belirterek "*Ben de kendilerine gereken kolaylığı gösteriyorum*" demişti. Ne var ki Bakan Nazım Paşa Bakanlar Kurulunun 29 Temmuz'da aldığı karara dayanarak 30 Temmuz'da, Mustafa Kemal ve R. Orbay'ın yakalanıp İstanbul'a getirilmesi emrini vermişti<sup>22</sup>. Kazım Karabekir bu emre uymamış, gönderdiği telgrafta Erzurum Kongresinin toplanmasında Mustafa Kemal'in bir etkisinin söz konusu olmadığını, toplantının "büyük ve kanlı tehlikelerin meydana geleceğini kaçınılmaz gören" halkın girişimi sonucu gerçekleştiğini belirtmişti.

Kongrenin ilk günlerinde Enver Paşa'nın Erzurum'a geleceğine ilişkin haberlerin duyulması delegeler arasında dalgalanmalara yol açtı. Damat Ferit, Kongreyi halk gözünde bir ittihatçı girişimi durumuna düşürmek amacıyla bu tür söylentilerin yayılmasına çalışmıştı.

Öte yandan kongre, İngilizlerin de tepkisine neden olmuştu. Calthorpe, 27 Temmuz günkü raporunda Türkiye'deki durumu "korkunç" olarak niteleyerek Mebuslar Meclisinin toplanması önlense bile Anadolu'da açılmasına engel olunamayacağını, şimdiden Erzurum'da bir kongre düzenlendiğini belirtmişti. General Milne ise, Mustafa Kemal'in Erzurum'da bir çeşit ordu kurduğuna değinerek önlem olarak Trabzon limanının işgal edilmesini önermişti. Fakat Fransız Yüksek Komiserliği bu işgalin yarar sağlayamayacağını öne sürünce önerisinde ısrarlı olmamıştı<sup>23</sup>.

<sup>22</sup> Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.II, 1973 s. 79-81.

<sup>23</sup> Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, C.I, Ankara 1991, s. 209, 211-212.

### c) Kongre Kararları

Doğu illeri ile Trabzon ve Canik sancağı hiçbir sebep ve bahane ile Osmanlı topluluğundan ayrılması mümkün olmayan bir bütündür.

1- Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı, millet birlik olarak kendisini muhafaza ve mukavemet edecektir. Bu madde ile milletin, her türlü işgal ve müdahaleyi kati olarak reddettiği, birlik halinde direneceği bildiriliyordu. Vatan topraklarına yönelik hiçbir işgal ve müdahale karşılıksız kalmayacaktı. Millet işgal ve istilayı birlik halinde püskürtmeye kararlıydı.

2- Vatanın ve istiklalin muhafaza ve teminine İstanbul Hükümeti muktedir olmadığı takdirde, gayeyi temin için Anadolu'da geçici bir hükümet kurulacaktı. İstanbul hükümetinin hali belliydi. Mondros Mütarekesi karşısında aciz kalmıştı. Memleketi ancak Millî iradeye dayalı bir hükümet kurtarabilir. Esasen Erzurum Kongresi bu amaca yönelik bir adımdı.

3- Kuva-yı Millîye'yi amil ve irade-i millîyeyi hâkim kılmak esastır. Kuva-yı millîyeden kastedilen millî kuvvetler, milletin bağrından çıkacak millî bir ordu idi. Bu ordu, milletin kutsal gayesi uğrunda, milletin arzu ve eğilimleri istikametinde mutlaka zafere ulaşacaktı. Millî iradeyi hâkim kılmak aynı zamanda demokratik bir esastı. Bu esasta Cumhuriyet rejiminin ilk kıvılcımlarını sezme mümkündür.

4- Hıristiyan azınlıklara siyasi hâkimiyet ve sosyal dengemizi bozan imtiyazlar verilemez. Memleketteki azınlıklar yer yer siyasi hâkimiyet davasına kalkışmıştı. Memleket bütünlüğünü bozucu, vatani parçalayıcı bu gibi davranışlara imkân verilmeyecekti. Azınlıklara sosyal dengemizi bozan iktisadi, adli ve kültürel her ne çeşit olursa olsun ayrıcalıklar ve üstünlükler tanınmayacaktı.

5- Manda ve himaye kabul olunamaz. Türk milleti her şeyi göze alarak istiklali için silaha sarılmıştı. Hiç kimseden lütuf ve yardım beklemiyordu, yabancı devletlerden merhamet istemiyordu. Her ne pahasına olursa olsun istiklal mutlaka gerçekleşecekti. Parola "Ya İstiklal Ya Ölüm" dür.

6- Millî Meclisin derhal toplanmasına ve hükümet işlerinin meclisin denetimi altında yürütülmesine çalışılacaktır.

7- Milletimiz insanı ve asri gayeleri tebcil, sınaî ve iktisadi hal ve ihtiyacımızı takdir eder. Bu cümle ile Türk milletinin yeniliklere açık ruhu belirtiliyordu. Türk milleti insani ve medeni amaçların değerini bilen ve kavrayan bir millettir.

Kongre sonunda her yıl 10 – 23 Temmuzda toplantının tekrarlanması ve toplantı yerinin Heyet-i Temsiliye tarafından belirlenmesi kararları alındı.

Heyet-i Temsiliye: Kongre tarafından seçilmiş gerekli özellikleri taşıyan en az 9, en çok 16 üyeden kurulur. İçlerinden biri başkan olur. Heyet-i Temsiliye nizamnamesindeki maddeleri esas alarak vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığını sağlamak üzere her türlü tedbiri almaya siyasi ve icra-i kararlar almaya yetkilidir. Kesin kararı ancak merkez heyeti ile müşterek alır. Olağanüstü bir durum halinde Heyet-i Temsiliye kongreyi toplantıya çağırır. Erzurum’da kongreye katılanlar tarafından seçilen Temsil Heyeti üyeleri:

Mustafa Kemal	Eski asker
Rauf	Eski Bahriye Nazırı
Raif	Eski Erzurum mebusu
İzzet	Eski Trabzon mebusu
Servet	Eski Trabzon mebusu
Şeyh Fevzi	Erzincan Nakşibendi Şeyhi
Bekir Sami	Eski Beyrut valisi
Sadullah	Eski Bitlis mebusu
Hacı Musa	Mutki Aşiret Reisi

#### d) Kongrenin Sonuçları ve Önemi

Kongre, Mustafa Kemal’in kısa bir konuşması ile kapanmıştı. O, kongrenin önemini Nutuk’ta şu sözleri ile vurgulamıştır.

*“Ulusumuzun umut ve kurtuluş ile çırpındığı en heyecanlı bir zamanda saygıdeğer kurulunuz, her türlü güçlüğe katlanarak burada, Erzurum’da toplantı. Duyarlı ve soylu bir ruh ve pek sağlam iman ile vatan ve ulusumuzun kurtuluşuna ilişkin esaslı kararlar aldı. Özellikle bütün dünyaya karşı ulusumuzun varlığını ve birliğini gösterdi. Tarih bu kongremizi kuşkusuz ender ve büyük bir eser olarak yazacaktır.”*

Erzurum Kongresi memleketin bütününe ilgilendiren bu tarihi kararıyla bölgesel bir kongre olmaktan çıkmış, kendisinden sonra gelişecek olan tüm olayları büyük ölçüde etkilemiştir. Zira Sivas Kongresi kararları, Erzurum Kongresi kararlarına dayanır. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin toplanış ve açılış gerekçesi Erzurum Kongresi kararlarına oturtulmuştur. Mudanya ve Lozan Anlaşmalarının bağımsızlığı savunan ruhu, irade-i milliyeyi hâkim kılmak esasında yatar. Ve nihayet “Milletimiz

insani ve asri gayeleri tebcil eder” cümlesi ile Atatürk inkılâplarının ilk kıvılcımları Erzurum Kongresinde parıldar.

Programın temel fikri kayıtsız şartsız istiklal, kayıtsız şartsız millî hâkimiyet idi. Kongrede vatan sınırları belirtilerek, vatanın bir bütün olduğu parçalanamayacağı ilan edilmekle, emperyalistlere de Türklüğün ata yurdunun işgal edilemeyeceği anlatılmak istenmiştir. Temsil Heyetinin, gerektiğinde bir hükümet olarak vazife göreceği açıklanmakla millî devletin yürütme organı olma çabası ortaya çıkmakta idi<sup>24</sup>. Kongrenin en önemli başarılarından biride daha sonra Millî Misak olarak tanınan demecin ilk nüshasını hazırlamak oldu<sup>25</sup>.

## 2. Sivas Kongresi

### a) Hazırlık ve Açılış

*“Türk, budalalıkların yükü altında ezilmiş, suçlarla lekelenmiş, kötü yönetim yüzünden çürümüş, savaşta yenilmiş, bitmez tükenmez felaketler, harplerle çökmüş; çevresinde İmparatorluğu paramparça olmuştu. Ama O, hala canlı idi. Göğsünde, dünyaya meydan okumuş ve yüzyıllar boyunca bütün istilacılara karşı başarıyla mücadele etmiş bir ırkın kalbi çarpıyordu. Elinde yine modern bir ordunun teçhizatı ve başında, kendisi hakkında bildiğimiz kadarıyla, kıyametin dört ya da beş olağanüstü insanı ile boy ölçüşebilecek kıratla bir başbuğu vardı. Dünya yasasına düzen verecek adamlar Paris’in duvarları kumaş kaplı, yıldızlı salonlarında toplanmışlardı. İstanbul’da Müttefik filolarının topları altında çalışan bir kukla hükümet bulunuyordu. Lakin Türk’ün anayurdu Anadolu’nun sarp tepeleri üzerinde bir avuç yoksul insan, kaderlerinin bu şekilde tayin edilmesini kabul etmiyorlardı. Şu anda, bir açık ordugâh ateşi önünde, bir mültecinin eski püskü elbiseleri altında oturan, yüce bir şövalyelik ruhu idi.”* Winston Churchill, Mustafa Kemal için bunları yazmıştı<sup>26</sup>.

Mustafa Kemal Erzurum’da siyasi çalışmalarının yanı sıra, kongrenin sorunları ve Kuva-yı Millîye’nin kurulması işi ile de uğraşmak zorunda kalmıştı. Erzurum Kongresi kararları ile millî kuvvetlerin hiç değilse bir bölgede teşkilatlanmasına girişilmiş bulunuyordu. Şimdi artık bütün vatana şamil bir birlik ve kuruluş meydana getirmek gerekiyordu. Sivas Kongresi bu amaçla toplanmıştır. İllerde ve sancaklarda bu kongre için seçilmiş delegeler Sivas’a doğru hareket etmiş bulunuyordu. Mustafa Kemal’de

<sup>24</sup> Hamza Eroğlu, A.g.e., s. 126-127.

<sup>25</sup> Lord Kinross, **Atatürk, Bir Milletın Yeniden Doğuşu**, İstanbul, 1980, s. 284.

<sup>26</sup> Lord Kinross, A.g.e., s. 289.

Erzurum Kongresince seçilmiş olan bazı temsilci üyeleri yanına alarak yola çıktı. Heyet-i Temsiliye'den yanında Rauf Bey, Hoca Raif Efendi, Şeyh Fevzi Efendi bulunuyordu. Kongreye doğu illeri adına Temsil Heyeti katılmıştır.

Değişik yörelerden seçilen delegelerin güven içinde Sivas'a ulaşmalarında en büyük desteği Ankara'daki Kolordu Komutanı Ali Fuat Cebesoy gösteriyordu. Kongre için en uygun yer olarak o dönemdeki adıyla Sultani (lise ) binası seçilmişti. Delegeler güvenli olması bakımından dernek üyelerinden İsmail Bey'in evinde konuk olmuşlardır.

Bu arada İstanbul Hükümetinin Sivas Kongresini önlemek ve Mustafa Kemal ile Rauf Orbay'ı etkisiz kılmak için yaptığı girimler de onların Erzurum'dan bir an önce ayrılmasını gerektiriyordu. Erzurum Kongresini engelleyemeyen Damat Ferit Hükümeti, Batı Anadolu'da da kongrelerin toplanması ve direniş kararları alınması karşısında temmuz sonlarında yeni bir girişimde bulunmuştu: Bu tür bozguncu hareketlerin öncülerini ele geçirmeye çalışırken onları destekleyen kişilerin de saptanması, gereken önlemlerin alınması için bölgelere birer inceleme kurulu göndermek. Hükümete göre, batıdaki hareketin öncüleri Demirci Mehmet Efe ile "Kuvayi Millîye Komutanı" sanını kullanan Hacı Şürü idi. Doğuda ise elebaşı Mustafa Kemal ile Rauf Orbay kabul ediliyordu. Hükümetin aldığı bu karar doğrultusunda iki ayrı kurul oluşturulmuştu. Her kurulda biri asker öteki sivil iki üye ile bir sekreter bulunuyordu. Kendilerine verilen yönergede kuruluş gerekçesi şöyle belirtilmişti: Mustafa Kemal ile Rauf Orbay, askeri görevlerinden istifa ederek Erzurum'da kongre adıyla birtakım kimseleri toplamış ve ahaliyi kışkırtacak bildirimler yayımlamışlardır. Çete örgütünü doğu illerinde de yapmaya yönelmişlerdir. Gerek çete örgütü gerekse kongre adı altında toplantılar yapmak yasalara aykırı olup bölgedeki asayiş bozmaktadır; ayrıca mütareke hükümlerine göre buraların işgaline de yol açacak niteliktedir.

Bu nedenle kuruldan şunlar isteniyordu:

- a) Sivil ve asker memurlardan görevlerini hükümet emirlerine uygun olarak yapmada gecikenlerin ya da ilgisiz davrananların saptanması,
- b) Çete örgütüne ve kongre toplantılarına, bildiri ya da tehdit edici yayınlara kimlerin giriştiğinin ya da yardım ettiğinin saptanması,
- c) Mustafa Kemal, Rauf Orbay, Demirci Mehmet ve Hacı Şükrü ile bu tür girişimleri yöneten öteki kişilerin nerede bulduklarının araştırılması ve bir an önce

yakalanarak koruma altında İstanbul'a gönderilmeleri için gereken emirler verilmiş olduğundan durumun incelenerek sonucun bildirilmesi,

d) Kentlerin ileri gelenleri ve söz anlayan kişiler aracılığı ile halka gerekli öğütlerin verilmesi ve bu tür hareketlerin ülkeye vereceği zararlara karşı uyarılması.

Böylece Yunan işgalinden önce halkı sessiz kalmaya razı edebilmek için şehzadeler başkanlığında öğüt kurulları oluşturan İstanbul yönetimi aradan üç ay geçtikten sonra inceleme adı altında ulusal direnişi soruşturmaya yönelmişti.

Kongrenin Sivas'ta toplanmasının nedeni Anadolu'nun her bakımdan en emin bir yeri olması idi. Aynı zamanda Sivas, ulaştırma olanakları bakımından Doğu İle Batı Anadolu arasında olduğu gibi Kuzey ve Güney Anadolu arasında da en elverişli bir merkezdi. Yabancı kuvvetlerin Sivas'ta etkili olma olasılığı başka yerlere göre daha azdı.

Sivas ilinin millî mücadele açısından diğer bir önemi de, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 24. maddesinde değinilen altı ilden biri oluşudur. Bu ilde kargaşalık çıktığı takdirde İtilaf Devletleri bu ilimizi işgal edebileceklerdi. Ermeni ve Rumlar da böyle bir fırsatı kolluyorlardı.

Sivas aynı zamanda III. Kolordu'nun da merkezi idi. Kolordu Komutanı, Mustafa Kemal ile birlikte Samsun'a gelmiş bulunan Albay Refet idi.

Mustafa Kemal 2 Eylül 1919'da halkın coşkun tezahüratı ve sevgisi ile Sivas'a vardı<sup>27</sup>. Kongre 4 Eylül 1919'da toplandı. Kongrenin başlamasından kısa bir süre önce Rauf Bey ve arkadaşları tarafından Mustafa Kemal'e bir karar açıklandı. Bu karara göre manda yanlısı olan bu kişiler Mustafa Kemal'in başkan seçilmesini istemiyorlardı. Eğer isteklerini gerçekleştirebilirlerse manda düşüncesini uygulamaya koymaları kolaylaşabilirdi. Böylece Erzurum'da olduğu gibi Sivas'ta da başkanlık seçiminin bir soruna dönüştürülmek istendiği ve Mustafa Kemal'in başkan olmasına kimi üyelerin karşı oldukları anlaşılmıştır. Gizli oylamayla yapılan seçimde de Mustafa Kemal, büyük çoğunlukla başkan seçilmişti. Başkan yardımcılıklarına Bekir Sami ile Rauf Orbay seçildi.

---

<sup>27</sup> Hamza Eroğlu, A.g.e., s. 104.

### **b) Kongre Kararları**

Temsilciler Kurulu 3 Eylül günü hazırlıkları gözden geçirmiş, delegelerle yapılan görüşmelerin ışığı altında kongre gündemini saptamaya çalışmıştı. Esas olarak Erzurum Kongresi kararlarını yurt düzeyine yaymak, bütünleşmeyi sağlamak amaç edinildiği için kongrede alınan kararlar şöyledir:

1) Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında yapılmış olan Mondros Mütarekesinin imzalandığı 30 Ekim 1918 günündeki sınır içinde kalan ve her bölgesi Müslüman çoğunluğu ile dolu bulunan Osmanlı ülkesinin bölgeleri; birbirlerinden ve Osmanlı topluluğundan ayrılmaz ve bölünmez bir bütündür. Bu bölgelerde yaşayan bütün Müslümanlar birbirlerine karşılıklı saygı ve fedakârlık duyguları ile doludurlar, siyasi ve sosyal hakları ile bölgesel kurallarına saygılı “öz kardeş”tirler.

2) Osmanlı Topluluğu'nun bütünlüğünün ve millî bağımsızlığın sağlanması, hilafet ve saltanat makamlarının korunması için millî kuvvetleri yapıcı duruma getirmek ve millî iradeyi egemen kılmak esastır.

3) Osmanlı ülkesinin herhangi bir parçasının işgaline veya herhangi bir müdahaleye ve özellikle vatanımız içinde bağımsız Rumluk veya Ermenilik kurulması amacına yöneltilmiş hareketlere karşı Aydın, Manisa, Balıkesir cephelerindeki millî mücadele çabalarında olduğu gibi birlikte savunma ve dayanma meşru esası kabul edilmiştir.

4) Öteden beri aynı vatan içinde birlikte yaşadığımız Müslüman olmayan kimselerin her türlü vatandaşlık hakları saklı kalacağından, bunlara, siyasi egemenliğimizi ve sosyal düzenimizi bozacak yeni imtiyazlar verilmesi kabul edilmeyecektir.

5) Osmanlı Hükümeti, bir dış baskı karşısında, ülkemizin herhangi bir parçasını bırakmak veya onunla ilgilenmemek zorunda kalırsa Hilafet ve Saltanat makamları ile yurdun ve ulusun korunmasını ve bütünlüğünü sağlayacak her türlü tedbirler ve kararlar alınmıştır.

6) İtilaf Devletlerinden Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığı 30 Ekim 1918 günündeki sınırimız içinde kalan, Müslüman çoğunluğun oturduğu, kültür ve uygarlık üstünlüğü Müslümanlara ait ülkemizin millî bütünlüğünün bölünmesi düşüncesinde tamamen vazgeçilerek bu topraklar üzerindeki tarihi, coğrafi, sosyal ve dinsel haklarımıza saygı gösteren, buna aykırı davranışları ortadan kaldıran haklı ve adaletli bir karara varmalarını bekleriz.

7) Milletimiz insani ve asri gayeleri yüceltir, fenni ve iktisadi durum ve ihtiyacımızı takdir eder. Bundan ötürü devlet ve milletimin içi ve dış bağımsızlığı ve vatanımızın bütünlüğü saklı kalmak şartıyla altınca maddede belirtilen sınırlarımız içinde millîyet esaslarına saygılı ve ülkemizi ele geçirmek isteği olmayan herhangi bir devletin fenni, sınaî, ekonomik yardımlarını hoşnutlukla karşılarız. Adaletli ve insancıl kuralları kapsayan bir barışın tez elden kararlaştırılması da insanlığın selameti ve umumun huzuru adına, özellikle, millî emellerimizdendir.

8) Ulusların kendi kaderlerini kendilerinin çizdiği bu çağda hükümetimizin de millî iradeye uyması zorunludur. Çünkü millî iradeye dayanmayan hükümetlerin kişisel ve keyfi kararlarına milletçe uyulmadığı gibi, bu kararlara dışta da itibar edilmediği ve edilmeyeceği bugüne kadarki olaylar ve sonuçları ile belli olmuştur. Bundan ötürü milletin, kendiliğinden, içinde bulunduğu kuşku ve güvensizlikten kurtulma çarelerine başvurmasını beklemeden, hemen Millî Meclisin toplantıya çağırılması ve böylece millet ve memleketin mukadderatı hakkında alınacak bütün kararların millî meclisin denetimine arz edilmesi zorunludur.

9) Vatanımızın ve milletimizin uğradığı zulüm ve katlandığı acılarla ve tamamen aynı amaçla millî vicdandan doğan vatani ve millî dermeklerin birleşmesinden meydana gelen topluluk bu kere Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olarak adlandırılmıştır. Bu cemiyet her türlü partcilik akımlarından ve kişisel tutkularından arınmıştır. Bütün Müslüman yurttaşlarımız bu cemiyetin tabii üyeleridirler.

10) Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin 4 Eylül 1919 günü Sivas'ta toplanan genel kongresine kutsal amacı izleyerek genel kuruluşları yönetmek için bir Heyeti Temsiliye seçilmiş ve köylerden il merkezlerine kadar bütün millî kuruluşlar birleştirilip güçlendirilmiştir.<sup>28</sup> Sivas Kongresi'ne katılan delegeler, 13 Eylül'den itibaren yerlerine dönmeğe başladılar ve Heyeti Temsiliye Sivas'ta kaldı. Heyeti Temsiliye tanınan yetkiler dolayısıyla delegelerin ayrılışından sonraki devrede de çalışmalarına devam etti. Bu çalışmalar sırasında tüzüğe ek olarak hazırlanan yönetmelik 28 Ekim 1919'da yayımlandı.

<sup>28</sup> Mahmut Galoğlu, **3. Meşrutiyet 1920**, 1998, s. 81-84.



### c) Kongrenin Önemi

Sivas Kongresi Türk tarihinde başlı başına bir dönüm noktası olmuştur. Gelecek yıllarda yaşanacak olan tüm gelişmelerin (Misak-ı Millî, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı, Millî mücadelenin bütün anlaşmalar, Mudanya, Lozan'da) temeli Sivas Kongresi'nde atılmıştır<sup>29</sup>. Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar burada bir kez daha kabul edildi. Manda sistemi de kesinlikle bertaraf edildi ve tek hedefin bağımsız yaşamak olduğu bir kez daha belirtildi. Kongrede Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kapsamı genişletilerek bütün yurdu içine alacak hale getirildi. Bu nedenle tüzükte gerekli değişiklikler yapılarak yeni kurulan "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"nin nizamnamesi, 7 Eylül' de Sivas valiliğine verilerek cemiyete resmi bir özellik kazandırılmıştır.

Kongre ülke içinde ve dışında geniş yankılara yol açtı. Çünkü bu kongre, bir bakıma Osmanlı topraklarının bir millî kongresi anlamını da taşıyordu. Bir nevi Meclis-i Millî olarak da kabul edilebilir. Eğer İstanbul ve padişah meseleye el koymazsa milletin kendi kaderine böylece el koyabileceğini de göstermiştir. Kongre toplanmadığı zamanlarda yerini alacak bir Heyet-i Temsiliye seçilerek çalışmalarını 11 Eylül'de tamamladı. Heyet-i Temsiliye şöyle oluşturuldu.

Mustafa kemal	Asker ( istifa etmiştir)
Rauf	Emekli bahriyeli ( eski Bahriye Nazırı)
Rafet	Kurmay albay, eski Kolordu Kumandanı
Raif	Eski Erzurum mebusu
İzzet	Eski Trabzon mebusu
Servet	Eski Trabzon mebusu
Şeyh Fevzi	Erzincan Nakşibendi şeyhi
Bekir Sami	Eski Beyrut valisi
Mahzar Müfit	Eski Bitlis valisi
Ömer Mümtaz	Eski Ankara mebusu
Hakkı Behiç	Eski mutasarrıflardan
Hüsrev Sami	İttihatçı asker, sonra Eskişehir mebusu
Mustafa	Niğde'li, Ratipzade

<sup>29</sup> Mahzar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C.II, TTK ,Ankara 1997, s. 211.

Ayrıca ihtilalin ilk gazetesi İrade-i Millîye yayınlanmaya başladı. Atatürk'ün “*Ya İstiklal, ya ölüm*” parolası bundan sonra temel ilke olarak yaygınlaştı. Kongre İstanbul hükümetinin muhalefetine rağmen toplanmıştır. Kongre sırasında Rauf Orbay'ın konuşmasında ki sözleri “*biz burada müsaade-i seniye ile değil, milletin arzusuyla toplandık*” bu durumun açık delilidir.

Erzurum Kongresi'nde olduğu gibi ihtilalci bir karaktere sahiptir. Mustafa Kemal'in tutuklanması için verilen emir de dikkate alınmamıştır. Ali Fuat Paşa Batı Anadolu Umum Kuva-yı Millîye komutanlığına tayin edildi. Böylece yürütme yetkisine de sahip olduğunu göstermiştir.

Sivas Kongresi'nden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın amacı en kısa zamanda Anadolu'da millet temsilcilerinden oluşan bir meclis toplamak ve bu meclisin kuracağı hükümet ile millî mücadeleyi bir merkezden idare etmektir. Bu işi gerçekleştirmek üzere Sivas Kongresi'nden sonra da Heyet-i Temsiliye Reisi sıfatıyla millî teşkilatın kuvvetlenmesi yolunda bütün engelleri aşarak azimle çalıştı. Nihayet 23 Nisan 1920'de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükümetine de başkan seçilerek artık Türk İstiklal Mücadelesi'nin her bakımdan askeri, siyasi ve sosyal lideri oldu<sup>30</sup>. Mustafa Kemal'in Anadolu'da teşkilatlandırmaya giriştiği Millî Hareket'in en sonunda varacağı gelişmeyi, daha Sivas Kongresi günlerinde İstanbul'da Yüksek Komiser olarak çalışmış olan İngiliz Amirali Robeck anlamış görünmektedir. Robeck, Londra'da Hariciye Nazırı Lord Curson'a 13 Eylül 1919 tarihli raporunda şunları yazmaktadır:

*“Alınan bütün haberlere göre, Millî Hareket Anadolu'da müstakil bir cumhuriyete doğru gitmektedir. Bu yeni Milliyetçi parti, bugünkü Damat Ferit hükümetinden ziyade, millî hareketi temsil etmektedir.”*<sup>31</sup>

Mustafa Kemal, Kongrenin bitiminden bir hafta sonra gelen Amerikan Generali Harbord'la Amerikan mandası ile ilgili yaptığı görüşmede yeni Türk Devleti kurma isteğini şöyle dile getirmiştir. “*Her şeye rağmen, yurdumuzu kurtarmak, özgür ve uygar bir Türk Devleti kurmak, insan gibi yaşayabilmek için yapacağım bunu*”<sup>32</sup>. Kongre kararlarının uygulanmaya geçilmesinden sonra millî mücadele fikrinin önlenmesi için çalışan Damat Ferit Hükümeti, milleti ve İtilaf devletlerini Heyet-i Temsiliye aleyhinde faaliyetlerine alet etmek çabasına rağmen, milletin sağduyusu karşısında kısa bir süre sonra iktidardan çekilmek zorunda kaldı ( 2 Ekim 1919 ).

<sup>30</sup> Yahya Akyüz vd., **A.g.e.**, s. 73.

<sup>31</sup> Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, C.II, 1971, s. 129.

<sup>32</sup> Lord Kinross, **A.g.e.**, s. 298.

İtilaf devletleri Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının paylaşılması ve azınlıkların bağımsızlığı konusunda gayret sarfeden İtilaf devletleri, aralarındaki siyasi anlaşmazlıklara rağmen Anadolu'da gelişmekte olan millî mücadele fikri karşısında yer almışlardı. Aslında dört yıl süren savaşın ardından yorgun düşen bu devletler her şeyden önce, yeni bir savaş yerine siyasi oyunlarla işin içinden çıkmaya çalışıyorlardı. Mandatler sistem, İstanbul'da yeni kabinelerin iş başına getirilmesi, uyguladıkları baskılar, Yunanlıların Anadolu'ya getirilmesi ve halkın silahlı ayaklanmalara teşviki gibi çalışmaları da millî mücadele fikrinin daha fazla yayılmasını sağlamaktan başka bir işe yaramamıştı.

## II. BÖLÜM

### MİSAK-I MİLLİYİ HAZIRLAYAN GELİŞMELER

#### A. Amasya Görüşmeleri

##### 1. Amasya Görüşmelerini Hazırlayan Olaylar

Kongre sonrasında padişah ile doğrudan görüşmek isteyen Kongre Heyeti, uzun süre mücadele etmesine rağmen bunu gerçekleştiremedi. 12 Eylül günü, padişah ile görüşmesini engelleyen ve ulusun güvenini yitirmiş bulunan Damat Ferit Paşa Hükümeti görevden çekilene kadar İstanbul Hükümeti ile yönetim yönünden ilişkinin ve İstanbul ile her türlü telgraf ve posta haberleşme ve ulaştırmasını kesmeye karar verdi. Bu durum bütün vilayetlere ve yabancı devlet temsilcilerine de bildirildi.

Bu karar bazı istisnalar dışında uygulandı. Damat Ferit Paşa 13 Eylül de İngiliz Amirali Robeck'i ziyaret ederek, milliyetçilere karşı bir müttefik kuvvetinin gönderilmesini istedi. Robeck, müttefikleri ile yaptığı görüşme neticesinde bu tür bir çarpışmayı istemediklerini ve birliklerinin yorgun olduğunu bildirerek Ferit Paşa'nın bu isteğini reddetti<sup>33</sup>. Mustafa Kemal Paşa bir yandan İstanbul Hükümeti üzerindeki baskısını artırırken diğer yandan, 13 Eylül tarihinde milletvekili seçimlerinin çabuklaştırılması için kolordulara ve illere bir yönerge gönderdi. İstanbul Hükümeti ile ilişki kesilmesinden doğacak otorite boşluğunu doldurmak amacıyla 14 Eylülde bir genelge yayınlandı. Birinci maddesinde,

“1- Devlet işleri Padişah Hazretleri adına ve yürürlükteki yasalara göre eskisi gibi yürütülecektir. Soy ve din ayrılığı gözetmeksizin halkın canı, malı, ırzı ve her türlü hakları güven altında bulundurulacaktır.”der.

İstanbul hükümeti ile her türlü ilişkinin kesilmesi ile ortaya çıkan otorite boşluğunu, Mustafa Kemal Paşa çok akıllı bir yöntemle doldurmaya, Anadolu' da sivil ve askeri yönetimi ele geçirmek için bütün makamları Heyet-i Temsiliye'ye bağlamaya başladı. Anadolu'da yönetimi fiilen ele geçirmek için, Eylül ayı içinde yoğun bir mücadeleye girişti. Elazığ Valisi Ali Galip ve arkadaşları zaten kaçmışlardı. Ankara Valisi Muhittin Paşa, Çorum – Ankara yolunda tutuklanarak Sivas'a getirildi.<sup>34</sup> Ankara halkı Defterdar Yahya Galip Bey'i vali seçti. İstanbul yanlısı memurlar ayıklandı. Çorum ve Kastamonu'da da benzer çalışmalar yapılarak bu illerin de millî otoriteye

<sup>33</sup> Selahattin Tansel, **Mondrostan Mudanya'ya Kadar**, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973, s. 114.

<sup>34</sup> Mahzar Müfit Kansu, **A.g.e.**, s. 258.

katılmaları sağlandı. Niğde'deki İstanbul yanlıları da Mustafa Kemal'in emriyle buradaki tümen komutanı tarafından tutuklandılar. Konya'da milliyetçilere karşı büyük bir baskı uygulanıyordu. Örgütlenen Konya'lı milliyetçiler harekete geçtiler ve baskı yapan vali İstanbul'a kaçtı Böylece Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da millî iradeyi fiilen egemen kılacak büyük bir başarı elde etti. İstanbul'dan Anadolu'ya atanan komutan ve valiler kabul edilmeyerek geri gönderildiler<sup>35</sup>. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul ile ilişkinin kesilmesinden sonra padişahın da milliyetçilere karşı çıkabileceğini düşünerek 14 Eylül'de padişaha bir mektup gönderdi. Mektupta Ferit Paşa Hükümeti'nin izlediği politikanın yanlışlığı, Paris Barış Konferansında millî haysiyeti düşünmeden atılan adımları, milliyetçileri ittihatçı gibi gösterip Anadolu'ya yabancı işgalini davet etmek, millî meclis için seçim yaptırmamak, ülkeyi yabancılara teslim etmek gibi örneklerle anlatıldı.

Buna karşılık padişah ise 20 Eylül'de bir bildiri yayınladı. Bildiride Anadolu'da başlayan millî hareketin yurt topraklarındaki işgalleri genişlettiğini, milletin Anadolu'daki gelişmeler nedeni ile parçalandığını, bu sebeple barış konferansında güçlü olunamayacağını ileri sürüyordu. Ancak Anadolu'da hemen hemen hiç etkili olmadı. Devletin içinde bulunduğu mali sıkıntılar, Anadolu ile bağlantının kesilmiş olması, kabine içindeki Ali Rıza Paşa ve arkadaşlarının Ferit Paşa'nın istifasını istiyor olmaları sonucunda padişah da artık Ferit Paşa ile çalışamayacağını anladı ve Anadolu ile anlaşma yolları aramaya başladı. 2 Ekim 1919 tarihinde Damat Ferit Paşa hükümeti istifa etmek zorunda kaldı. Damat Ferit Paşa yerine ayandan Ali Rıza Paşa bir uzlaşma kabinesi kurmakla görevlendirildi<sup>36</sup>. Padişah bu durumu Kanun-i Esasiye'nin 27. maddesine göre onayladığını bildiren bir hattı hümayun yayınladı. Padişah Vahidettin yayımlanan Hatt-ı Hümayun'da yeni kabineden beklentilerini şöyle açıklamıştır:

- Halk arasında bir süreden beri yayılan ayrılıkçı ve bölücü eylemlerin ortadan kaldırılması,
- Halkın birlik ve beraberliğinin sağlanması,
- Yasal yükümlülükler yerine getirilerek seçimlerin bir an evvel yapılması ve Mebuslar Meclisinin toplanmasının sağlanması.

Yeni kabine 2 Ekim'de Ali Rıza Paşa başkanlığında kuruldu. Mersin'li Cemal Paşa Harbiye Nazırı, Damat Şerif Paşa Dahiliye Nazırı olarak seçildiler. Özellikle

<sup>35</sup> Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, C.I, Ankara 1981, s. 290-294.

<sup>36</sup> Lord Kinross, **A.g.e.**, s. 302-306.

Cemal Paşa, Anadolu hareketinden yana biliniyordu ve bu seçim Anadolu'da memnuniyet yaratmıştı.

İstanbul'daki bu gelişmelerin ardından 2-3 Ekim'de bir genelge yayınlayarak yeni durumu millete bildirdi ve şu noktaların üzerinde durdu.

**1-** Yeni hükümet Erzurum ve Sivas Kongrelerine kararlaştırılan ve oluşturulan cemiyet ve ulusal amaçlara saygılı olmalı,

**2-** Yeni hükümet Millet Meclisi toplanarak gerçekten denetleme işine başlayıncaya kadar milletin kaderi ile ilgili hiçbir sorumluluğa girmemeli,

**3-** Barış konferansına katılacak delegeler milletin isteklerini anlamış ve güvenini kazanmış kişilerden seçilecektir.

Taraflar arasında yapılan telgraf görüşmeleri sonucunda birer bildiri ile durum ulusa duyuruldu. Mustafa Kemal Paşa Temsil Heyeti adına yayınladığı bildiride yeni hükümetin ulusal isteklerin yasaya uygunluğunu ve ulusal güçlerin egemenliği ilkelerini kabul etmesi ile anlaşmazlığın kalktığını, bundan böyle tek hedef olan vatanın kurtarılması yönünde çalışılacağını açıkladı. Bundan sonra yurdun her yerinde ulusal örgütleri yayma ve güçlendirme faaliyetlerine özellikle batı illerinde hız verildi. Mebus seçimini kolaylaştırmak için ilke olarak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına aday gösterilmemesi kabul edildi. Ancak mebus olmak isteyenlerin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin esaslarını ve kararlarını kabul etmiş kişilerden olmasına ve bu kişilerin mecliste millî isteklerin temsil edilmesine özen gösterebilecek yapıda olmalarına özen gösterilmesi kararlaştırıldı<sup>37</sup>.

## **2. Amasya Görüşmeleri ( 20 – 22 Ekim 1919 )**

Temsil Heyeti adına Mustafa Kemal, Rauf ve Bekir Sami Bey, İstanbul adına Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın katıldığı ilk toplantıda Sivas Kongresi'nin kabul ettiği esaslar üzerinde görüşmeler yapıldı.

Bu konudaki anlaşma şöyledir:

**1-**Mebus seçimi serbestçe yapılacaktır

**2-**Sivas Kongresi'nde kabul edilen esaslar, toplanması istenen mecliste de benimsenecektir

**3-**Meclisin İstanbul'dan başka ve işgal altında olmayan Anadolu'nun bir yerinde toplanması Temsil Heyeti tarafından tavsiye edilerek önerilmektedir.

<sup>37</sup> Mazhar Müfit Kansu, **A.g.e.**, s. 400.

Bu anlaşmaya göre Salih Paşa İstanbul'a dönünce, kararların hükümetçe benimsenmiş olduğu görüldü ise de, meclisin İstanbul'da toplanması Kanun-ı Esasi'ye göre gerekli görülmedi.

Bu toplantı yeri meselesi üzerinde Mustafa Kemal ile hükümet arasında yazışmalar olmuşsa da hükümetin İstanbul üzerindeki ısrarı yerine getirilmiş olacaktı.<sup>38</sup> Amasya'da varılan anlaşma ile İstanbul Hükümeti Temsil Heyeti'ni resmen tanıması oluyordu. İstanbul Hükümeti'nin temsilcisi, Amasya Tamimi'nin yayınlandığı şehre getirildi ve genelgenin imzalanmasından tam üç ay sonra millî iradeyi kabul etti.<sup>39</sup> Mustafa Kemal Paşa böylece "Milletin istiklalini yine milletin azim ve iradesi kurtaracaktır" ilkesini ilan ettiği şehirde bütün ülkeye ve dünyaya gücünü gösteriyordu.

## **B. Mebusan Meclisinin Toplanması**

### **1. Meclisin Açılması Meselesi Komutanlar Toplantısında**

İstanbul'da Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa ve millî hareketin içinde bulunan komutanların, Ali Fuat Cebesoy Paşa hariç, hemen hepsi meclisin İstanbul'da açılması gerektiği inancındaydılar. Bu nedenle 16-29 Kasım arasında Sivas'ta toplanacak olan komutanların bu meseleyi de konuşup bir karara bağlamaları gerekli görüldü. Bu toplantıya, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Mustafa Kemal Paşa ile 3., 12., 13., 15., 20. Kolordu Komutanları davet edilmişlerdi.

Mustafa Kemal Paşa, meclisin İstanbul'da toplanmasına karşıydı. Çünkü işgalci devletlerin donanmaları İstanbul Limanı'nda demirlemiş ve şehri tehdit etmekte idiler. Ayrıca devleti parçalamak isteyen Rum, Ermeni, Yahudi v.b. azınlık teşkilatlarının merkezleri de burada bulunuyordu. Mevcut şartlar altında mecliste millî iradenin hür bir tarzda ortaya çıkması mümkün değildi<sup>40</sup>. Görüşmeler sonunda ortaya çıkan durum gösteriyordu ki millî bir hükümet etrafına toplanabilmek için meclisin İstanbul'da açılması lazımdı. Çünkü İstanbul hükümeti ve İngilizler er geç bu meclisi kapatacak ve o zaman Anadolu'nun haklı olduğu herkesçe kabul olunarak millî hükümet Anadolu'da kurulabilecekti. Ancak millî kuvvetlerden bu meclise katılanlar olmalıydı. Kazım Karabekir tarafından ileri sürülen bu fikir, dinleyenler tarafından iyi karşılanmış hatta

<sup>38</sup> Afet İnan, **A.g.e.**, s. 42.

<sup>39</sup> Selahattin Tansel, **A.g.e.**, s.167-170.

<sup>40</sup> İlker Alp, "Misak-ı Millî", **Misak-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul, Kerkük ve Erbil Meselesi Sempozyumu'na Sunulan Bildiriler**, Basım, 1998, s.179.

Rauf Bey bu meclise kendisinin katılabileceğini söylemiştir. Toplantıda bulunanların aldığı ortak kararlar:

1- Sakıncalarına ve tehlikelerine rağmen meclis İstanbul'da açılacak fakat milletvekillerinin, İstanbul'a gitmeden önce Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir ve Edirne gibi şehirlerde toplanmaları sağlanacak, durum hakkında kendileri aydınlatılarak her birinin görüşleri alınacak, meclisin İstanbul'da açılacağı düşünülerek İstanbul'da ve taşrada gerekli güvenlik tedbirlerinin alınması ve mecliste millî teşkilatın programının esaslarını savunacak güçlü bir grubun kurulması sebepleri düşünülecekti.

2- Cemiyet teşkilatının her tarafa acele yayılması ve kuvvetlenmesi için kolordu komutanları teşebbüse geçecek, millî teşkilata sadık kalacaklarına dair, mülkiye memurlarından söz alacak ve onlardan teşkilatın tamamlanması ve geliştirilmesini isteyecekti.

3- Meclis, İstanbul'da toplantılarına başladıktan sonra, milletvekillerinin güven ve serbestlik içinde yasama görevlerini yaptıklarını bildirecekleri ana kadar Temsil Heyeti millî görevine devam edecektir. Fakat meclisin tam bir güvenlik içinde çalıştığı görüldükten sonra kongre toplantıya çağrılacak ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin gelecekteki durumu kararlaştırılacaktır.

4- Paris Barış Konferansı, Türkiye hakkında olumsuz bir karar verdiği, hükümet ve meclis de bunu kabul ettiği takdirde, milletin bu konudaki düşüncesi öğrenilecek ve ona göre hareket olunacaktır<sup>41</sup>. Mustafa Kemal Paşa, Komutanlar Toplantısı'nda verilmiş olan kararları yeni seçilen milletvekillerine bildirmişti<sup>42</sup>.

## 2. Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya Gelişi

Siyasi olaylara daha yakın olmak için Temsil Heyeti'nin, daha batıdaki bir şehri merkez olarak seçmesi gerekiyordu. Bu konu komutanlar toplantısında tartışılmış, Ankara, Konya, Eskişehir üzerinde durulmuş, sonunda İstanbul'a bir demiryolu ile bağlı bulunan, Anadolu'nun merkezinde yer alan, millî cephelerle daha yakından ilgilenme imkanı sağlayan ve millî teşkilatı kuvvetli olan Ankara bu durum için en uygun şehir olarak kabul edilmişti<sup>43</sup>. Osmanlı İmparatorluğu son nefesini verirken Anadolu, ölmüş şehirler ülkesiydi. Her biri, yağdı tükenen birer kandil gibi gittikçe sönükleşen, dağınık, kasvetli, birbirinden kopmuş, birbirinden habersiz birtakım kalıntılar, serpintilerdi.

<sup>41</sup> Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, C.I, Ankara 1986, s. 195.

<sup>42</sup> Selahattin Tansel, **A.g.e.**, s. 167-170.

<sup>43</sup> Mustafa Kemal Atatürk, **A.g.e.**, s. 335.



Bunlar Anadolu'nun artık tarih sahnesinden çekilişinin can çekişen son belirtileri olarak bu topraklar üstünde serilip gidiyordu<sup>44</sup>. Bu nedenle Mustafa Kemal ve arkadaşları, 18 Aralık 1919'da Sivas'tan ayrıldılar ve 27 Aralık'ta Ankara'ya geldiler. Öğleden sonra saat on beşte şehre giren Mustafa Kemal ve Temsil Heyeti şehirde kalabalık bir halk grubu tarafından karşılandı, törenler düzenlendi, kurbanlar kesildi, dualar okundu. Şimdi artık Ankara millî hareketin kalbi olmuştu. Çünkü daha o gün, teşkilata gönderdiği bir telgrafta Mustafa Kemal Paşa, Sivas'tan hareket ederek Ankara'ya gelen Temsil Heyeti'nin yol üstündeki şehir ve kasabalarda ve özellikle Ankara'da büyük bir sevgi ile karşılandığını, milletin gösterdiği ilgiden, kurtuluş hakkındaki kanaatlerinin iyice güçlendiğini ve şimdilik Temsil Heyeti'nin merkezinin Ankara olduğunu bildirdi<sup>45</sup>.

### C. Mebusan Meclisinin Son Toplantıları

1920 yılı başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin merkezinde, Mebusan Meclisi'nin açılacağına dair haberler yayılmaya başlamıştı. Bu dönemde mebus seçimleri hemen hemen tamamlanmış ve seçilen mebuslar İstanbul'a gelmeye başlamışlardı<sup>46</sup>. Millî hareket önderlerinden çoğu da adaylığını koymuştur. Mustafa Kemal'in Erzurum'dan aday olduğu ve Sivas adaylarının da belirlendiği haber alınmıştı. 11 Ocak'a kadar 140 mebus seçimi yapılmıştı<sup>47</sup>. Seçimlerde Mustafa Kemal'in de istediği gibi Müdafaa-i Hukukçular çoğunluğu sağlamıştı. Damat Ferit'in Hürriyet ve İtilaf Partisi tamamen hezimete uğramıştır<sup>48</sup>. 12 Ocak 1920'de, Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı, İstanbul'da, Fındıklı Sarayı'nda padişahın açılış nutkunun Dahiliye Nazırı Damat Şerif Paşa tarafından okunması ile çalışmalarına başladı<sup>49</sup>. Açılış nutkunda harbe katılma ve diğer savaş kötülüklerinden saltanat ve milletin suçlu olmadığı belirtiliyor, mütareke şartlarına uymayan İtilaf Devletleri kınanıyor, işgallerden şikayet ediliyor ve devletin çıkarlarını korumak için siyasi girişimlerde bulunacağı açıklanıyordu. İlk toplantıya 72 mebus katılmıştı. Son duruma göre bazı illerde seçimlerin yapılamaması nedeni ile 140 mebus seçilmiş ve toplantılara, seçilen mebusların hepsi katılmadığından ilk toplantıda çoğunluk sağlanamamıştı. Bursa mebusu İlyas Efendi, en yaşlı mebus

<sup>44</sup> Şevket Süreyya Aydemir, **A.g.e.**, s. 201.

<sup>45</sup> Afet İnan, **A.g.e.**, s. 44-45; Selahattin Tansel, **A.g.e.**, s. 171-173; Hamza Eroğlu, **A.g.e.**, s. 137.

<sup>46</sup> **Vakit Gazetesi**, No: 775, 2 Ocak 1920, s.1.

<sup>47</sup> **İkdam Gazetesi**, No: 8232, 12 Ocak 1920, s.1.

<sup>48</sup> Paul Dumont, **Mustafa Kemal**, T.C.Kültür Bakanlığı Yay, Ankara 1994, s. 45.

<sup>49</sup> **İleri Gazetesi**, No: 724, 13 Ocak 1920, s.1.

olduğundan tüzük gereği başkan seçildi. Meclis toplantılarının ilk günleri iç düzenlemeler ile geçmişti. Meclis toplantılara katılmayan diğer mebuslar da düşünülerek asıl konuların görüşülmesi sonraki oturuma bırakıldı<sup>50</sup>. Meclis'in çalışmaya başladığında Mustafa Kemal, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı olarak 17 Kanun-ı Sani 336 (Ocak 1920) tarihli bir tebrikname göndermiştir. Bu telgraf 20 Ocak günü İleri Gazetesi'nde yayınlanmıştır. Meclis-i Mebusan da genel kurul kararı ile Mustafa Kemal'e Meclis Başkanı İlyas Bey tarafından imzalanmış olan bir teşekkürname göndermiştir<sup>51</sup>. Meclisin beşinci oturumunda Başkanlık Divanı seçimleri yapıldı. İstanbul mebusu Reşat Hikmet Bey, dördüncü turda 65 oyla başkan seçildi. Reis vekilliklerine Hüseyin Kazım Bey ve Hoca Abdülaziz Mecdi Efendi, kâtipliklere Rahmi Bey ve Faik Bey seçildiler. Başkanlığa Reşat Hikmet'in seçilmesi Mustafa Kemal'in düşüncelerine aykırı bir durumdu<sup>52</sup>. Ankara'ya gelmiş olan Heyet-i Temsiliye'yi Mebuslar Meclisinde, başında Rauf Orbay'ın bulunduğu Felah-ı Vatancılar müdafaa ediyorlardı<sup>53</sup>. Rauf Bey, 28 Ocak 1920 ve 1 Şubat 1920 tarihlerinde gönderdiği yazılarda, Mustafa Kemal Paşa'ya başkan olamayacağını belirtiyordu<sup>54</sup>. Mustafa Kemal'in Ankara'da tasarlanan Meclis Başkanlığı, kendisinin Meclis-i Mebusan'da bulunmaması, milletvekillerinin Kuva-yı Millîye Başkanı'nın Meclis Başkanlığı'na seçilmesinin Meclis üzerinde şüphe uyandıracığı ve İtilaf Devletleri'nin saldırısına vesile olacağı endişelerinden gerçekleşmemişti<sup>55</sup>. Mustafa Kemal İstanbul'da toplanan meclisin bir saldırıya uğrayacağından emindi. Bu olduğunda dağılan meclisi Ankara'da toplama düşüncesindeydi bunun için başkan seçilmesi çok uygun olacaktı. İstanbul'a gitmeyeceğinden başına bir şey gelmezdi. Meclisi Ankara'da rahatça toplayabilirdi. Mustafa Kemal'in İstanbul'da olmayışı meclis başkanı seçilememesinin sebebi olarak ortaya atılmıştır. Mustafa Kemal sakıncaları karşılayacak bir çare daha gösterdi. Kendisi reis seçilir, sonrada reisin mutlaka İstanbul'da bulunması isteniyorsa, reislikten istifa ederdi. Herhalde Mustafa Kemal'in düşüncesi şuydu: Böylece önderliği onaylanmış olacak, sonrada meclisi taşrada toplamak gerekirse eski reis olarak hiç değilse manevi

<sup>50</sup> **İleri Gazetesi**, "Mustafa Kemal Paşa'nın Telgrafı", No: 731, 20 Ocak 1920, s. 1.

<sup>51</sup> **İleri Gazetesi**, "Meclis-i Mebusan'ın Cevabı", No: 748, 6 Şubat 1920, s. 8.

<sup>52</sup> Mustafa Kemal Atatürk, **A.g.e.**, s. 374.

<sup>53</sup> Cemal Kutay, **Mehmet Şeref Aykut**, İstanbul 1985, s. 238.

<sup>54</sup> Mustafa Kemal Atatürk, **A.g.e.**, s. 362-363.

<sup>55</sup> **İkdam Gazetesi**, "Meclis-i Mebusan'daki Fırkalar" No: 8266, 15 Şubat 1920.

bir sıfatı olacaktı. Ancak gelişmeler Mustafa Kemal'in haklı olduğunu ileride gösterecektir<sup>56</sup>.

### 1. Felâh-ı Vatan Grubu'nun Kurulması ve Çalışmaları

Mebusların Müdafaa-i Hukuk görüşleri etrafında toplanmalarını sağlamak amacı ile daha Erzurum, Sivas ve Ankara toplantılarında Mebusan Meclisinde bir grup oluşturulması için çalışmalar yapıyordu. Mustafa Kemal'in Sivas'ta komutanlarla ve Ankara'da yeni mebuslar ile yaptığı görüşmeler sonucunda, Millî Meclis'te "Müdâfaa-i Hukuk Grubu"nun kurulması kararlaştırılmıştır. Buna rağmen mecliste, aynı başkanlık konusunda olduğu gibi, değişik bir karar alınmış ve "Müdâfaa-i Hukuk Grubu" yerine "Felâh-ı Vatan" adında bir grup kurulmuştur. Grup bir siyasi parti olarak kurulmadığından özel bir program ve tüzüğe sahip olamamıştır. Bütün amacı Erzurum ve Sivas Kongreleri kararlarını Meclisin amaç edinmesini sağlamak olmuş ve bu husus başarı ile gerçekleştirilmiştir. Grup devamlı olarak Heyet-ı Temsiliye ile temas halinde olmuştur<sup>57</sup>. Mebusan Meclisi'nde kurulan grubun adı ile ilgili basında farklı ifadelerin yer aldığı da görülmüştür. Bazı gazeteler "Rehâ-yı Vatan" adını kullanırken bazı gazetelerin "Felâh-ı Vatan" ve "Ahd-ı Millî" isimlerini birer ayrı grup olarak yorumladıkları dikkat çekmiştir. Bu durumla ilgili bazı mebusların yaptıkları açıklamalar da basında yer almıştır. Bu açıklamalarda iki grubun mevcut olmadığı, Ahd-ı Millî'nin Meclis'in büyük çoğunluğu tarafından kabul edilen bir takım esasları ifade ettiği ve bu ahdin oluşturulmasında Felâh-ı Vatan Grubu'nun büyük katkıının olduğu anlaşılmaktadır<sup>58</sup>. Meclis-i Mebusan'ın toplantılarına rahatsızlığından dolayı katılamadığını belirten bir doktor raporu gönderen Mustafa Kemal'in bu mazereti Meclis tarafından kabul edilerek izinli sayılmıştır. İstanbul'daki kararları yakından takip etmeye devam eden Mustafa Kemal, alınan kararlardan memnun olmuyordu. Çünkü daha önce oluşturulan Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Meclis'te kurulmaması, onun yerine farklı isimde bir grubun oluşturulmasını, İtilaf Devletleri'ne ve Millî Mücadele'ye karşı olanlara şirin görünmek için verilen bir taviz olarak görüyordu. Bu durumda Millî Mücadele tehlikeye girmişti. Hatta Felâh-ı Vatan adında ikinci bir grubun oluşturulması ile büyük zorluklarla kurulan, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde

<sup>56</sup> Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele 1919-1920**, İstanbul 1986, s. 313-314.

<sup>57</sup> Tarık Zafer Tunaya, **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul 1981, s.187-188.

<sup>58</sup> **Vakit Gazetesi**, "Mebuslarla Mülakat", No: 817, 15 Şubat 1920, s.1; **İleri Gazetesi**, "Felâh-ı Vatan Grubu" No: 751, 9 Şubat 1920, s.2.

ismi belirlenen “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti”nin parçalanması ve büyük bir iç mücadelenin çıkması ihtimali de belirmişti. Bu durumu Atatürk, Nutuk’ta şöyle belirtmiştir: “*Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti grubunu teşkil etmeyi vicdan borcu, millet borcu bilmek vaziyet ve kabiliyetinde bulunan bu efendiler, imansız idiler, cebîn idiler, cahil idiler.*

*İmansız idiler, çünkü âmali millîyenin ciddiyet ve kat’iyetine ve bu âmalin mesnedi olan teşkilatı millîyenin salabetine inanmıyorlardı.*

*Cahil idiler; çünkü yegâne istinadgahı milletin bağımsızlığı olduğunu takdir edemiyorlardı. Padişaha ve ecnebilere hoş görünerek, mülayim ve nazik davranarak büyük gayeler istihsal edebileceklerini zannediyor ve böyle bir gaflete dalıyorlardı.”<sup>59</sup>*

Mustafa Kemal daha sonra Nutuk’ta da yer alan bu tenkitlerinde haklıydı. Çünkü vekillerin çoğu daha önce hedeflenen stratejiden uzaklaşmışlardı. Ancak bunun yanında Felah-ı Vatan Grubu’nun olumlu çalışmaları da olmuştur. Grup, meclisin düzenli çalışmasını kendisine görev edinmiştir. Ayrıca Ahd-ı Millî Programı’nı Millî Meclis’te kabul ettirmek ve savunmak, millî menfaatler yönünde çalışmalar yapmak, icra kuvvetini en uygun şekilde kullanmak gibi hedefleri de vardı. Mecliste kurulacak bu grup vasıtası ile hükümetin daha rahat kontrol edilebileceğini düşünenler de vardı<sup>60</sup>. Bu konuda grubun etkili olduğu da görülmüştür. Grubun yaptığı bir toplantıya hükümet adına katılan Sadrazam Ali Rıza Paşa ve Dahiliye Nazırı ile bazı konular görüşülmüş, 2 Mart 1920’deki toplantıda alınan kararlar da hükümetten durum hakkında bilgi istenmiştir. Hükümet Hariciye Nazırı Safa Bey’in başkanlığındaki bir heyeti 3 Mart günü meclise göndermiştir<sup>61</sup>. Şubat ayı başlarında yapılan bir iç düzenleme ile dokuz kişilik bir İdare Heyeti kuruldu. Heyetin görevi, grup ile hükümet arasındaki irtibatı sağlamaktı. Heyet başkanlığı, grup nizamnamesi gereği, ikişer ay süre ile dönüşümlü yapılıyordu (Heyet Celalettin Arif, Salahaddin, Hamdi, Servet, Bekir Sami, Vasıf, Rauf, Ahmet ve Muhtar beylerden oluşmuştur)<sup>62</sup>. Grup 9 Şubat itibarı ile 84 kişiden oluşuyordu. Ancak İstanbul’a gelmek üzere olan mebusların da gruba katılması bekleniyordu. Şubat ayı sonlarında üye sayısı 96’ya yükselmişti. Gruba resmen katılmasa da aynı fikirleri paylaşan, meclis toplantılarında grubu destekleyen mebuslar

<sup>59</sup> Mustafa Kemal Atatürk, **A.g.e.**, s. 360-361.

<sup>60</sup> **İkdam Gazetesi**, “Felah-ı Vatan”, No:8267, 16 Şubat 1920, s.2.

<sup>61</sup> **İleri Gazetesi**, “Hükümet ve Grup”, No:773, 3 Mart 1920, s.1.

<sup>62</sup> **İleri Gazetesi**, “Felah-ı Vatan Grubu”, No: 751, 9 Şubat 1920, s.2.

da hesaba katıldığında grup, meclis kararlarında etkili oluyordu ve istenen sonuçların elde edilmesi de kolaylaşıyordu.

### III. BÖLÜM

#### MİSÂK-I MİLLÎ

##### A. Misâk-ı Millî'nin Hazırlanması

Misak-ı Millî'ye ilk hazırlıklar Mustafa Kemal tarafından 1920 yılının Ocak ayı başlarından itibaren yapılmaya başlandı. Mustafa Kemal bu dönemde Ankara'ya gelen milletvekilleri ile gruplar halinde veya tek tek görüşerek, yurdun içinde bulunduğu durum göz önünde bulunduruldu ve Erzurum ve Sivas Kongreleri kararları da yeniden gözden geçirilerek Misak-ı Millî metninin taslağını hazırladı. Atatürk, Misâk-ı Millî'nin ilk hazırlıklarından Nutuk'ta şöyle bahseder:

*“Efendiler, milletin âmal ve maksadını da kısa bir programa esas olacak surette toplu bir tarzda ifadesi görüşüldü. Misâk-ı Millî ünvanı verilen bu programın ilk müsveddeleri de, bir fikir vermek maksadıyla kaleme alındı...”*<sup>63</sup> Görüşmeler sonucunda oluşturulan bu metin Heyet-i Temsiliye'nin tüm üyeleri tarafından imzalanmıştır. Trabzon Milletvekili Hüsrev Sami ( Gerede) Bey'e (Heyetin katibi ve sözcüsü) teslim edilerek İstanbul'a gönderildi. <sup>64</sup> Mebusan Meclisi'nin 22 Ocak 1920'deki gizli oturumunda Hüsrev Bey, Mustafa Kemal'in kendisine verdiği metni okumuştur. Görünüşe göre, milletvekilleri arasında bu metnin bazı noktalarına karşı çıkanlar bulunduğu için, tartışmalar olmuş ve konunun bir komisyonda ele alınmasına gerek duyulmuştur. Karma olduğu anlaşılan bu komisyon (Sinop Milletvekili Dr. Rıza Nur ve Kastamonu Milletvekili Yusuf Kemal Bey'in komisyonda üye olduklarını kendi sözlerinden öğreniyoruz) Mustafa Kemal'in metnini, genel kuruldaki tartışmaların ışığı altında değiştirerek getirmiş ise de, Müdafaa-i Hukuk yanlısı milletvekillerinin ısrarı üzerine, yeniden gözden geçirmek zorunda kalmış ve sonunda her görüşteki üyenin benimseyebileceği biçimde bir formül oluşturmuştur. Misâk-ı Millî üzerindeki çalışmalar, genellikle Meclis'in gizli oturumlarında yapılmış ve konuyla ilgili bilgilerin mümkün olduğu kadar basına sızdırılmamasına gayret edilmiştir. Gerçi, daha Ocak ayının başlarından beri, basında (özellikle, Yenigün başta olmak üzere, Müdafaa-i Hukuk yanlısı gazetelerde) Meclis üyeleri arasında, ulusal çıkarlar ve duygular noktasında bir birleşme sağlanması amacıyla çalışmalar yapıldığını ve bir yeminleşme hazırlığı yürütüldüğünü işaret eden yazılar çıkmış, 28 Ocak'tan sonra ise bunlar, Misâk-

<sup>63</sup> Mustafa Kemal Atatürk, **A.g.e.**, s. 360.

<sup>64</sup> Nejat Kaymaz, “Misak-ı Millî Üzerine Yapılan Tartışmalar Hakkında”, **VIII. Türk Tarih Kongresi'ne Sunulan Bildiriler**, C.III, Ankara 1976, s. 1943.

ı Millî'nin oy birliği ile benimsenmiş olduğunu kamu oyuna müjdeleyecek, hatta bir ölçüde onun niteliğini anlatacak kadar açık haberlere ve yorumlara dönüşmüştür. Ancak, Meclisin açıklama kararından önce, gerçek metin gizli tutulmuştur<sup>65</sup>. 7 Şubat 1920 tarihinde, Fındıklı Sarayı'nda, mebuslarla Felâh-ı Vatan Gurubu'nun ileri gelenlerinin de katılmasıyla ahd üzerinde yeni bir görüşme yapılmıştır. Kararlar 93 mebus tarafından imzalanmış ve sadrazama sunulmuştur. Kararların hemen imzalanmadığı, üzerinde bir süre tartışıldıktan sonra bölüm bölüm imzalandığı anlaşılmaktadır. Aynı dönemde hazırlanan beyannamenin kabine programının okunmasından sonra kamuoyuna ilan edilmesi de kararlaştırılmıştır<sup>66</sup>. Meclis Reisi Reşat Hikmet Bey tarafından Misâk-ı Millî metninin Fransızca'ya çevrilmesi kararı alınmıştır<sup>67</sup>. Hüseyin Kazım Bey'in başkanlığında toplanan Meclis-i Meb'ûsân'ın onbirinci oturumu 17 Şubat 1920'de başladı ve Edirne Mebusu Mehmet Şeref Bey, Ahd-ı Millî'nin görüşülmesini ve Avrupa parlamentolarıyla bütün basına bildirilmesini teklif ederek ardından da beyannameyi okudu.<sup>68</sup> Mehmet Şeref Bey konu ile ilgili yazdığı hatıratında beyannamenin mecliste okunacağı gün Ermeni ve Rum mebusların tamamının toplantıya katıldığını yazmıştır. Hatıratında beyannamenin mecliste okunması konusuna önemli bir yer ayıran Mehmet Şeref Bey, beyannamenin okunması ile ilgili yaptığı hazırlığı şu sözleri ile nakletmektedir:

*“Misâk-ı Millî'nin tam metnini, cebime kolaylıkla girebilecek, ince, uzun kağıtlar üzerine iri harflerle yazmış, hazırlamıştım. Hiç uzun mukaddime yapmadan hemen okumaya başlayacak, sonu geldiğinde de riyaset makamına, reye koymasını, millete ve dünyaya ilanını isteyecektim.”*<sup>69</sup>

Mehmet Şeref Bey, beyannameyi okuduğu sırada Rum ve Ermeni gruplar ile İtilâfçuların müdahale edeceklerini düşünüyor ve içinden dualar ediyordu. Beyannamenin okunması ve sonrasındaki durum ile ilgili de şu açıklamaları yapmıştır:

*“Meclisi öylesine bir heyecan kaplamıştı ki, normal zamanlarda böylesine harekete ne pahasına olursa olsun karşı çıkan Rum ve Ermeni mebuslarda bile şaşkınlık son bulmadan, âdeta bir hamlede dercesine Millî Misâk'ın metnini tamamladım ve*

<sup>65</sup> Nejat Kaymaz, **A.g.e.**, s.115.

<sup>66</sup> **İkdam Gazetesi**, No:8255, 4 Şubat 1920, s.1.

<sup>67</sup> **Vakit Gazetesi**, “Ahdname Tercümesi”, No: 813, 11 Şubat 1920, s.2; **İkdam Gazetesi**, “Felâh-ı Vatan Ahdnamesi”, No: 8262, 11 Şubat 1920,s.2.

<sup>68</sup> **İkdam Gazetesi**, İkinci Celse, No: 8269, 18 Şubat 1920, s. 2; **İleri Gazetesi**, No:760, 18 Şubat 1920, s. 4; Cemal Kutay, **A.g.e.**, s. 238, 240-259.

<sup>69</sup> **A.g.e.**, s. 239.

*kendimden geçmişçesine haykırdım: Efendiler... Beyler... Arkadaşlar... Millî Misâk'ımızın ittifâkla kabulünü memlekete, millete, bütün dünyaya ilanını teklif ediyorum..."*

*"Kim vatanın hürriyet ve istiklaline, kim böyle bir saadete Türk Milleti'ni layık görmüyor, o anda reddi imkansız açıklıkla ortaya çıkıverdi: Bir kısım meb'uslar, ayakta, hatta gözyaşları içinde alkışlarken, bir kısmı açıkça karşı çıkmıyor ama susuyordu..."*

*"...Yerime dönerken alkışlar bitmemişti..."*<sup>70</sup>. Belgenin oy birliği ile onaylanması, iç ve dış kamuoyuna ilan edilmesine karar verildi ve gereğinin yapılması için Meclis Başkanlığına yetki tanındı. Bu durum ile ilgili dönemin basınında da yorumlar yapılmıştı. Ancak bu yorumlar her birinin kendi görüşleri doğrultusunda yapıldığından farklılıklar gösteriyordu. Vakıf Gazetesi "Ahd-ı Millî Programı", İleri Gazetesi "Ahd-ı Millî'nin Sulh Esasları", İkdâm Gazetesi "Misâk-ı Millî Programı Sureti", Tevhid-i Efkar "Meb'ûsân Meclisi'nde Millî Haysiyet Şahlanışı", Alemdar'da "Meclis-i Meb'ûsân'da Ruzname Harici İttihadçı Pervasızlığı" başlığına yer vermiştir<sup>71</sup>.

## **B. Misak-ı Millî'nin Dayandığı Temeller**

Misâk-ı Millî bir meclis kararıdır ve dolayısı ile Türk milletinin de kararı anlamına gelmektedir. Böylece Millî Mücadele, Osmanlı Meclis-i Meb'ûsân'ı tarafından resmen kabul edilerek Türk milletine mâl edilmiştir. Meclis tarafından alınan bir karar olması nedeni ile demokratik olmak gibi bir yönü de vardır ve bu yönü ile ileriki yıllarda özellikle Avrupa devletleri ile olan ilişkilerimizde temel ilke olarak istifade edilmiştir. Atatürk dönemi Türk dış politikasının temelini oluşturmuştur.

Misâk-ı Millî programının ilk olarak kimler tarafından hazırlandığı yönünde farklı bazı görüşler bulunsa da dönemin İstanbul gazetelerinde bu ahdin hazırlanmasında Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti programlarının esas alındığı bilgisi yer almaktadır<sup>72</sup>. Programın kısa sürede hazırlanıp 28 Ocak'ta imzalanarak ortaya çıkarılan bir belge olmadığı, alınan kararların Erzurum Kongresi'nden itibaren başlayan bir süreci kapsadığı görülmektedir.

<sup>70</sup> Cemal Kutay, **A.g.e.**, s. 240.

<sup>71</sup> **Vakıf Gazetesi**, "Ahd-ı Millî Programı", No: 819, 17 Şubat 1920, s. 1; **İleri Gazetesi**, "Ahd-ı Millî'nin Sulh Esasları", No:819, 17 Şubat 1920; **İkdâm Gazetesi**, "Misak-ı Millî Programı Sureti", No: 8269, 18 Şubat 1920, s.2.

<sup>72</sup> **Vakıf Gazetesi**, "Meb'usan Ahdi", No:801, 30 Ocak 1920.



Ali Fuat Cebesoy, Mustafa Kemal'in daha Harp Okulu ve kurmay sınıflarında iken bu konu ile ilgili düşünceleri olduğunu "Sınıf Arkadaşım Atatürk" adlı eserinde yazmıştır. Cebesoy eserinde yer alan "...Ben bu tarihi olayı en yakın bilenlerden biriyim. Şunu ifade etmeliyim ki, Mustafa Kemal Millî Misâk'ın esaslarını bu tarihten on üç yıl önce 1907'de tespit etmiş, vatanı tehlikelerden kurtarmak için ne gibi çareler düşünüp bulduğunu cesaretle ortaya koymuştur..." sözleri, Mustafa Kemal'deki Türklerin çoğunluğu oluşturduğu sınırları içinde, yabancı ırklardan arınmış bir vatan özleminin çok eskilere dayandığını göstermektedir.

Bütün bunlardan anlaşılacağı gibi Misâk-ı Millî'nin 1907'de düşünüldüğünü, Erzurum'da doğduğunu, Sivas'ta geliştiğini, Ankara'da kaleme alındığını ve İstanbul'da son Osmanlı Meclis-i Meb'ûsân'ında son şekline ulaştığı görülmektedir. Erzurum ve Sivas Kongreleri ile Amasya Görüşmelerinin kararları, Misâk-ı Millî kararları ile karşılaştırıldığında ortak yönler açıkça görülmektedir. Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar tam bir millî mücadele anlamı taşımaktadır. Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı tarihteki sınırlar, millî sınırlar olarak kabul edilmiş, Doğu illerinin bölünmezliği ile Müslüman unsurların birlik ve beraberliği vurgulanmıştır. Daha sonra düzenlenen Sivas Kongresi'nde bu kararlar onaylanarak daha da geliştirilmiştir. Erzurum Kongresi'nin 1. ve 6., Sivas Kongresi'nin 1.,5. ve 6., Amasya Görüşmeleri'nin 1. maddelerinde Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihindeki sınırın asgari bir istek olarak temin edilmesinin öngörüldüğü. Millî sınırlar içinde bulunan vatan parçalarının, Doğu Anadolu illeri dahil olmak üzere birbirinden ayrılmaz bir bütünü meydana getirdiği, ülke bütünlüğünün korunması gayesiyle gereken tedbirlerin alınması, ülkemizdeki Müslüman unsurların öz kardeş olduğu ve aynı amacı paylaştığı görüşleri yer almıştır. Bu kararlar ise, Misâk-ı Millî'nin 1., 1., 3. ve 4. maddeleri ile yeniden onaylanmıştır. Erzurum Kongresi'nin 3.,Sivas Kongresi'nin 3. ve 4., Amasya Görüşmeleri'nin 2. maddelerinde; Hıristiyan azınlıklara ülke bütünlüğünü ve toplumun dengesini bozacak ayrıcalıkların verilmemesi yönündeki hükümlerin Ahd-ı Millî'nin 5. maddesi ile benzerliği görülür. Erzurum Kongresi'nin 7. ve Sivas Kongresi'nin 7., Amasya Görüşmeleri'nin 3. maddesindeki iç ve dış bağımsızlığımızın korunması şartıyla diğer devletlerle fenni, teknolojik ve ekonomik işbirliği yapılabileceği yönündeki kararların Misâk-ı Millî'nin 6. maddesi ile paralelliği tartışılmazdır<sup>73</sup>.

<sup>73</sup> İlker Alp, **A.g.m.**, s.196-198.

Özetle; Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi ve Mîsâk-ı Millî kararları arasındaki paralellik ve benzerlik ortadadır. Bu husus, Mîsâk-ı Millî'nin temelini ve dayanağını Erzurum ve Sivas kongrelerinde alınan kararların teşkil ettiğini doğrulamaktadır. Millî Mücadele'nin yürütülmesini, vatanımızın kurtarılmasını ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını temin eden söz konusu kararlarla, ülkemizin millî sınırlar içindeki toprak bütünlüğünün, millî birlik ve beraberliğin, millî hakimiyet ve bağımsızlığın taviz verilmeden sağlanması öngörülmektedir.

### C. Mîsâk-ı Millî Beyannamesi'nin Metni

“Zirde vazî'ü'l-imza Osmanlı Meclis-i Meb'ûsân a'zaları istiklal-i devlet ve istikbal-i millînin, haklı ve devamlı bir sulhe na'iliyet için ihtiyar edebileceği fedakarlığın hadd-i a'zamını mutazammın olan esâsat-ı âtiyeye tamami-i ri'ayetin mümkün-te'min olduğunu ve esâsat-ı mezkûre haricinde payidâr bir Osmanlı Saltanat ve Cem'iyetinin devam-ı vücudu, gayr-ı mümkün bulunduğunu kabul ve tasdik eylemişlerdir.

**Madde 1.** Devlet-i Osmaniye'nin münhasıran Arab ekseriyetiyle meskûn olup 30 Teşrin-i Evvel 1918 tarihli mütarekenin hin-i akinde muhasım orduların işgali altında kalan aksâmının mukadderatı, ahalisinin serbestçe beyan edecekleri ârâya tevfikân ta'yin edilmek lâzım geleceğinden, mezkûr hatt-ı mütareke dahil ve raricinde dinen, ırken müttehid olan, yekdiğerine karşı hürmet-i mütekabile ve fedakarlık hissiyatı ile meşhun ve hukuk-ı ırkıye ve ictimâ'iyeleriyle sera'it-i muhitelerine tamemiyle ri'ayetkar Osmanlı-İslâm ekseriyatıyla meskûn bulunan aksâmın hey'et-i mecmu'ası hakikaten veya hükmen hiçbir sebeble tefrik kabul etmez bir küldür.

Osmanlı Devleti'nde Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918'den önce, düşman devletlerinin işgali altında kalan Arap çoğunluğunun yaşadığı yerlerdeki halka kendi geleceklerini tayin edebilme hakkının tanınması gerektiği ve adı geçen mütarekenin çizdiği sınır içinde ve dışında din, ırk veya gaye bakımından birbirine bağlı Osmanlı-İslâm çoğunluğunca yerleşik bölgelerin tamamının bölünmez bir bütün olduğu belirtilmiştir.

**Madde 2.** Ahalisi ilk serbest kaldıkları zamanda ârâ-yı âmmeleriyle Anavatana iltihak etmiş olan Elviye-i Selase için lede'l-icab tekrar serbestçe ârâ-yı âmmeye müraca'at edilmesini kabul eder.

Halkı hürriyete kavuşunca oyları ile Anavatana katılmış olan üç il Elviye-i Selâse yani Kars, Ardahan ve Batum için gerekirse yeniden halkın serbestçe kullanacağı oyuna başvurulması kabul ederiz.

**Madde 3.** Türkiye sulhüne ta'alluk edilen Garbi Trakya vaz'iyet-i hukukiyesinin tesbiti de sekenesinin kemal-i hürriyetle beyan edecekleri ârâya tebe'an vâki' olmalıdır.

Türkiye ile yapılacak barışa kadar ertelenen Batı Trakya'nın hukuksal durumunun belirlenmesi de, halkın hür bir şekilde kullanacağı oya bağlı olmalıdır.

**Madde 4.** Makarr-ı Hilafet-i İslamiye ve payitaht-ı Saltanat-ı Seniyye ve Merkez-i Hükümet-i Osmaniye olan İstanbul şehri ile Marmara Denizi'nin emniyeti her türlü halelden masun olmalıdır. Bu esas mahfuz kalmak şartı ile Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının ticaret ve münakalat-ı âleme küşâd-ı hakkında bizimle sa'ir bi'l-umum alâkadâr devletlerin müttefikane verecekleri karar mu'teberdir.

İslâm Halifeliği'nin, Saltanatın ve Osmanlı Hükümeti'nin merkezi olan İstanbul şehri ile Marmara Denizi'nin güvenliği, her türlü tehlikeden korunmalı ve bu esasın saklı kalması şartıyla, devletimizle diğer ilgili devletlerin ortaklaşa alacakları kararlar çerçevesinde Akdeniz ve Karadeniz Boğazları dünya ticaretine ve ulaşımına açılmalıdır. Böylece İstanbul, Boğazlar ve çevresinde kayıtsız şartsız Türk hâkimiyetinin sağlanması ve yabancıların Boğazlardan geçişlerinde tabi olacakları kuralların Türk devletinin onaylayacağı bir tarzda düzenlenmesi öngörülmektedir.

**Madde 5.** Düvel-i İtilâfiye ile mühasımları ve ba'zı müşarikleri arasında takarrür eden esasat-ı ahdiye da'iresinde ekalliyetlerin hukuku, emmalik-i mütecaviredeki Müslüman ahalinin de aynı hukukdan istifade ümniyesiyle tarafımızdan te'yid ve te'min edilecektir.

Müttefik devletler ile düşmanları ve onların kimi ortakları arasında yapılan antlaşmalardaki ilkeler çerçevesinde, azınlıkların hakları, komşu ülkelerdeki Müslüman halklarında eşit haklardan yararlanma umudu ile, bizce de benimsenip güvence altına alınacaktır.

**Madde 6.** Millî ve iktisadî inkişafatımız da'ire-i imkana girmek ve daha asri bir idare-i muntazama şeklinde tedbir-i umura muvaffak olabilmek için her devlet gibi bizim de te'min-i esbab-ı inkişafatımızda istiklal ve sebesti-i tamme mahzar olmamız üssü'l-esâs hayat ve bekâmımızdır. Bu sebeple siyasi, adli, mali ve sa'ir inkişâfımıza mani' kuyuda muhalifiz. Tahakkuk edecek düyunatımızın şer'it-i sulhiyesi de bu esasata da mugayir olmayacaktır. 28 Kanun-ı Sani 1336 (1920)

Millî ve iktisadi gelişmemizi imkanlar dahilinde gerçekleştirmek ve çağdaş bir yönetim ile her devlet gibi bizim de gelişme şartlarının sağlanmasında tam bir bağımsızlığa ve hürriyete sahip olmamız gerektiği, bunun ise yaşamımızın ve varlığımızın esas temelini teşkil ettiği, bu nedenle siyasi, adli, mali ve gelişmemizi önleyecek diğer sınırlamalara karşı olduğumuz, borçlarımızın ödeme şartlarını da bu esaslara aykırı düzenlenmemesi gerektiği belirtilmektedir. Böylece Türk Devleti'nin tam bağımsızlığa ve hürriyete kavuşması için siyasi, adli, mali, iktisadi ve diğer alanlarda herhangi bir müdahalenin kabul edilemeyeceği bildirilmektedir.

Özetle, Mîsâk-ı Millî ile aşağıdaki hususlar amaçlanmaktadır:

1. Mondros Mütarekesi'nin (30 Ekim 1918) imzalandığı esnada Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan yerlerin millî sınırlarımız içinde kalması (1.mad.).
2. Bu yerlerin dışında kalan bölgelerdeki Osmanlı-İslâm çoğunluğunun kendi kaderini kendisinin tayin etmesi (1. mad.).
3. İşgal altında bulunan ve nüfusun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Elviye-i Selâse (2.mad.), Batı Trakya (3.mad.) vd. toprakların millî sınırlara dahil edilmesi (2.ve 3.mad.).
4. İstanbul şehri, Marmara Denizi ve Boğazlar üzerinde Türk hakimiyetinin sağlanması ve Boğazlardaki geçişlerin Türk Devleti'nin onaylayacağı tarzda düzenlenmesi (4. mad.).
5. Esaret altında kalan soydaşlarımıza azınlık haklarının temin edilmesi ve azınlıklara (milletlerarası antlaşmalarda öngörülen hakların dışında) imtiyazların verilmemesi (5.mad).
6. Devletimizin, siyasî, adlî, iktisadî, malî vd. alanlarda tam bağımsızlığa kavuşması (6. mad.).

#### D. Misâk-ı Millî Sınırları

Misâk-ı Millî kararları, TBMM'nin kuruluşundan itibaren kendisine rehber edindiği ve alınan bu kararların ve öngörülen hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için çaba harcadığı görülmektedir. Misâk-ı Millî sınırlarımız dahilinde olmakla birlikte yabancı idaresinde bulunan Türk topraklarının, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne ait olmasını belirlemeyi talep eden milletvekillerinin elli imzalı bir önergesini, İcra Vekilleri Hey'eti Riyaseti, 31.10.1338 (1922) tarihinde, Hariciye Vekaleti'ne göndermiştir<sup>74</sup>. Bu belge göstermektedir ki milletvekilleri, Bakanlar Kurulu ve diğer devlet organları tarafından Misâk-ı Millî kapsamında bulunan yerlerin Türk toprakları sayıldığıının, dolayısıyla işgal edilen yerlerin kurtarılmasına ve Misâk-ı Millî hükümlerinin gerçekleştirilmesine çaba harcadığının ispatıdır.

28 Aralık 1919'da Ankara'ya gelen Mustafa Kemal Paşa, ertesi gün kentin ileri gelenlerine verdiği konferansta Wilson prensiplerindeki hükümlere, Osmanlı Devleti'nin durumuna ve İtilâf Devletleri'nin memleketimizi haksız yere işgal etmelerine değinmiştir. Devamında Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihinde, Türk kuvvetlerinin hakimiyetinde bulunan yerlerin millî sınırlarımızın dahilinde olduğunu ifade etmiştir. Erzurum ve Sivas Kongrelerinde belirtilen yeni Türkiye'nin güney, güneydoğu sınırlarını ayrıntılı bir şekilde tanımlamıştır<sup>75</sup>.

Misâk-ı Millî'nin birinci maddesi ile Türkiye'nin yeni sınırlarını, özellikle güney sınırını, Mondros Mütarekesi'nin uygulanmaya konduğu anda, orduların durumuna göre, "hatt-ı mütareke" olarak adlandırılan hattın teşkil etmesinin öngörüldüğü anlaşılmaktadır. Ancak Misâk-ı Millî'de sınırlarımızın geçtiği hat ayrıntılı olarak kaydedilmemiştir. Bu nedenle ateşkesin uygulamaya konulduğu gün İngilizlerin eline geçmiş gibi gösterilen Kerkük'ün durumu tartışma konusu olmaktadır. Mustafa Kemal Paşa 28 Aralık 1919'da Ankara'da verdiği konferansta, mütarekenin imzalandığı gün ordularımızın güneyde hâkim olduğu hat ve güney sınırımız oldukça ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Burada sınırımız İskenderun Körfezi'nin güneyinden, Antakya'dan, Halep ile Katma İstasyonu arasındaki Cerablus Köprüsü'nün güneyinde Fırat Nehri'ne uzanan, oradan Deyrizer'a inen, doğuya doğru ise Musul, Kerkük, Süleymaniye'yi içeren bir hat olduğu ve Türkler ile Kürtlerin yaşadığı bu yerlerin vatanımızın içinde yer aldığı açıkça ifade edilmiştir. 28 Ekim 1922 tarihinde bir çok milletvekili tarafından imzalanan ve

<sup>74</sup> Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Hariciye, No.6/42, 31.10.1338 (31.10.1922)

<sup>75</sup> Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, C.III, İstanbul 1981, s. 1178-1186.

Hariciye vekaletine gelen bir mazbataya göre, Misak-ı Millî hududu dahilinde bulunan ancak Fransa tarafından geçici olarak işgal edilen Türk topraklarının ırki, iktisadi, idari ve siyasi olarak Türkiye'nin bir parçası olduğunu belirtmiştir. Ankara Antlaşması ile Anavatan'dan ayrılan İskenderun'un ve Antakya'nın Türkiye sınırları içinde bulunması gerektiğine işaret etmektedir<sup>76</sup>. Ayrıca her ne kadar mütarekeden önce Kerkük'ün işgal edilip edilmediği tartışmalı ise de, Misâk-ı Millî metninin birinci maddesindeki “mezkur hatt-ı mütareke dahil ve haricinde” arzındaki kararlar burasının millî sınırlar içinde düşünüldüğünün sonucunu çıkarmak mümkündür. Bakanlar Kurulu, Genelkurmay Başkanlığı ve Savunma Bakanlığı tarafından 1922'de Musul, Kerkük ve Süleymaniye'nin Misâk-ı Millî sınırlarımız dahilinde düşünüldüğü, vatanımızdan kopan bu parçaları ülkemize katabilmek için savaşın dahi göze alındığı, cephe komutanları ile bu konu dahilinde görüşmeler yapıldığı, Türkmen aşiretleri ve bölge halkının da Türk ordusuna destek vereceği, dolayısıyla bölge halkının Türk devletinin bünyesinde yer almak istediği anlaşılmaktadır<sup>77</sup>. Doğu (Kafkas) Cephesi'nde ise, Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihinde, Türk Kafkas Cephesi'ndeki 9. Ordu ile Azerbaycan ve Dağıstan'daki Kafkas İslam Ordusu, Sovyet Rusya ile yapılan antlaşmaların sağladığı durum üstünlüğünü korumaktaydı. Ancak Mondros Mütarekesi'nin 11 ve 15. maddelerine dayanan İngilizler, 11 Kasım 1918'den itibaren Türk birliklerini 1914 yılındaki harpten öncesi Türk-Rus sınırına döndürerek, Kars, Ardahan ve Batum'u boşaltmaya zorlamışlardır. Böylece Brest-Litovsk Antlaşması ile alınmış olan üç sancak ve Kuzeybatı İran ve Kuzey Kafkasya, Mondros Mütarekesi gereğince terkedilmiştir. Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında doğu cephesinde yer alan bu yerlerin ve özellikle Elviye-i Selâse'nin Anavatan'a bağlanması yolundaki çalışmalara devam edilmiştir. Elviye-i Selâse'nin millî sınırlarımızın içinde kabul edildiğini doğrulayan çok sayıda belge ve kaynağın varlığı bilinmektedir. TBMM'nin 21 Mart 1337 (1921) tarihli gizli oturumunda, Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerimiz görüşülmüştür. Görüşmeler sırasında Batum'un Misâk-ı Millî'nin dahilinde yer aldığı ve bununla ilgili mücadelenin devamına karar verildiği anlaşılmaktadır. Mondros Mütarekesi gereğince boşaltılan yerlerin İngilizler tarafından Ermeniler ve Gürcülere teslim edildiğini, izlenen bu siyasetin amacının bu bölgedeki sınırlarımız çevresinde bir düşman hattı oluşturmak olduğunu, böylece “hayat-ı

<sup>76</sup> İlker Alp, **A.g.m.**, s. 199-200,213.

<sup>77</sup> **A.g.m.**, s. 204-205.

millîyemiz” in boğulmaya çalışıldığını belirten vekillerimiz Gürcülerin Ardahan ve Artvin’i vereceklerini, ancak Batum’dan çekilmek istemediklerini, Batum için plebisit önerdiklerini söylemişlerdir. Misâk-ı Millî sınırları dahilinde olan bu yerlerin alınması için askeri gücümüzün yeterli olduğunu, ama kan dökmeksizin barış yoluyla neticeye ulaşmayı tercih edeceklerini bildirmişlerdir<sup>78</sup>. Aynı oturumda söz alan Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Misâk-ı Millî’ye muhalif bir barışı kabul edemeyeceğini, Misâk-ı Millî hükümlerinin korunması şartıyla barış taraftarı olduğunu belirten şu sözleri söylemiştir: “ *...Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti bu günkü şeraite göre Misâk-ı Millîye muhalif bir sulhe vazı imza edemez. Bunda mahzurlar vardı. Çünkü böyle ufak bir mesele için değil; istiklalimizi temin ve müdafaa için Londra’ya giden murahhaslarımızın elindeki düstur da Misâk-ı Millî’dir. Bundan sarfinazar edemeyiz dedik. Onlar da bütün cihana karşı bunu müdafaa edeceklerdir. Binaenaleyh diğer taraftan Gürcülerle sulh yapmak isterken bundan fedakârlık yapmak olmaz. Sonra o düstur duçarı zaaf olur. Şimdi bizim, Gürcü sefareti vasıtasıyla Gürcistan Hükümetine tebliğ ettiğimiz şifahi bir nota, ki bugünden... Ardahan livasını ve Artvin kazasını ihtiva eder. Buraları bize iade ve teslim edecekler. Diğer taraftan Batum limanı ve şehri için ahalsinin reyine müracaatla vaziyeti tespit olunacaktır. Ârâyi umumiye müracaat zamanını dahi onlara bırakıyorum. Yani orada da Misâk-ı Millî’nin emrettiği kaydı ifade ediyoruz. Şimdi bu esas dairesinde ve Misâk-ı Millî’nin emrettiği bir sulh yapmak isterlerse ona vazı imza edebiliriz. Fakat Batum bila kayd-ü şart terk olunacaktır. Kaydını ihtiva eden bir sulhe vazı imza edemeyiz.*

*O halde sulh yapılmadan dahi bugün ne temin etmek istiyoruz? Ardahan livasını- Artvin de dahil- orayı füilen işgal etmek istiyoruz ve Batum’u plebisite bırakıyoruz.”*

*“...Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyaseti’nin ve şark ordusunun planı; demek ki bir sulh vardır. Misâk-ı Millî’deki kuyudu muhafaza etmek şartıyla.. aksi sulha vazı imza edemeyiz.”*

Meclisteki bu konuşmaların ardından oylama yapıldı ve bunun sonucunda Mustafa Kemal Paşa’nın Ardahan ve Artvin’in iade edileceğinden, öncelikle barış yollarının denenerek Batum’da halk oylamasının yapılması, Misâk-ı Millî hükümlerinin korunması ve bu konularda Hey’eti Vekile’ye yetkinin verilmesi konusundaki teklifi kabul edilmiştir.

<sup>78</sup> **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, 21 Mart 1337 (1921), C.I, Devre:I, İctima:I,İnikat:154, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1985, s. 446-447.

Mustafa Kemal Paşa'nın 24 Nisan 1923 tarihinde TBMM'de yaptığı ve Ankara hükümetinin takip edeceği dış politikayı ilân eden konuşmasında Misâk-ı Millî ile hedeflenen sınırlar çok aşikâr bir surette çizilmiştir. Öyle ki; Doğu'da Elviye-i Selâse adıyla anılan, Kars, Ardahan ve Batum'dan oluşan üç Sancak Anavatan'a dahil edilmektedir. Güney sınırimızın İskenderun'un güneyinden başlayarak, Halep'le Katıma arasında Cerablus Köprüsü'ne uzanan bir hat olduğu, buradan doğuya doğru devam ederek Musul Vilâyeti, Süleymaniye ve Kerkük yörelerini birbirine bağlayan hattın da ülkemizin sınırları içinde yer aldığı ifade edilmektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmasında batı sınırimızın Edirne'den geçtiği kaydedilmektedir. Ancak, Misâk-ı Millî'nin 3. Maddesindeki Batı Trakya ile ilgili hüküm bu ifadeyle bir bütünlük içinde düşünüldüğünde, söz konusu sınırın Edirne'nin batısına doğru uzandığı anlaşılmaktadır. Trakyalı mebuslar adına Edirne mebusu Faik Bey'in İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey'e 10.04.1339 (1923) tarihinde sunduğu muhtıra, Trakya vekillerinin ve halkının görüşünü yansıtması açısından önemlidir. Muhtıradaki; “ Misâk-ı Millî'mizin üçüncü maddesi münhasıran bu mübarek Türk kıt'asından bahis ve ânın mukadderatı sekenesinin ârâsı ile ta'yin edeceğini natıktır. Biz bundan feragatla Misâk-ı Millî'mize açıktan açığa sadakatsizlik ediyoruz. Biz Misâk-ı Millî'nin istihali için burada toplandık. Millet bizi ânın için gönderdi. Bunda ta'dilat yapmağa, ândan fedakârlık etmeye selaheyetdar değiliz. Muztar kaldıksa bunun bir yolu vardır. Bu ıztırarı mülkün sahib-i hakikisi olan millete arz ederiz o, kararını verir...” sözleri yer almaktadır. Batı Trakya sınırının Mesta-Karasu Nehri'nden başlatılmaması, bu coğrafyanın Usturma-Karasu'ya kadar uzandığı, iki nehrin arasında kalan yerlerde yaşayanların çoğunluğunun Türk ve Müslümanlardan oluştuğunu bildirmektedir. Bu nedenle Batı Trakya'nın Yunanlılara bırakılmaması ve Trakya üzerindeki hukukumuzu layığı ile müdafaa etmemiz gerektiği vurgulanmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa'ya ait beyanatlardan da anlaşılmaktadır ki sınırların çizilmesinde esas olan kriter, askerî düşünceler değil tarihî, sosyolojik, kültürel ve millî hususlardır. Millî sınırlar içinde yaşadığı kaydedilen Türkler haricindeki Müslüman unsurlar da müşterek geçmiş ve değerlerin birbirine kenetlediği kardeş milletler olarak görülmekte ve ülkemizin ayrılmaz birer parçası addedilmektedir.



### E. Misâk-ı Millî'nin Sonuçları

Misâk-ı Millî'nin ilanı ile Anadolu'da Kurtuluş Savaşı verenlerin ülkenin geleceği için saptadıkları ilkeleri düzenleyen bir belgenin Osmanlı Meclisinde kabul edilmesi ile Anadolu hareketi bir adım daha başarıya yaklaşmış oluyordu. Belge, Osmanlı İmparatorluğunun dağıldığını, artık yeni bir devletin kurulacağını, yapılan çalışmaların bunun hazırlıkları olduğunu, genel havası içinde belli etmekteydi. Mustafa Kemal Paşa, çok önceki yıllar kafasında çizdiği sınırları bu belgeyle topluma onaylatıyordu<sup>79</sup>. Misâk-ı Millî, ümmetten millete geçen bir topluluğun vatan sınırlarını belirleyen bir belge olmuştu. Bir milletin var olması ve varlığını sürdürebilmesi için en önemli şart bir toprak parçasına sahip olmasıdır. Misâk-ı Millî bu vatanın sınırlarını çizmektedir.

Misâk-ı Millî ile Türk halkı tam bağımsızlık bilincine erişmiş ve millet olarak sahip olmaları gereken hakları istemişlerdir<sup>80</sup>. Meclisin bu kararı alması ile birlikte, artık İstanbul'da her gün yeni bir olay, yeni bir tutuklama görülmeye başladı. Meclis Başkanı Reşat Hikmet Bey, uydurma bir sebeple, İtilaf Devletlerince tutuklananlar arasındaydı. 7 Şubat günü Mustafa Kemal Paşa İstanbul'daki arkadaşlarına bir telgraf yolladı. Bu telgrafta "*küçük de olsa bir grup kurunuz ve hükümeti düşürmeye çalışınız*" diyordu. Ancak Ali Rıza Paşa hükümeti düşürülemedi ve mecliste güvenoyu aldı. Ülke içinde İstanbul ve Anadolu arasındaki mücadele sürerken ülke dışında özellikle İngilizler alının karardan son derece rahatsızlardı. 19 Şubat 1920'de İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, İstanbul'daki temsilcisi aracılığı ile Osmanlı hükümetine gönderdiği notada yeni şartlar ve sözde düzeltmeler yapıyordu. Lord Curzon Anadolu'da bağımsız bir Türkiye kurulmasına ama Türklerin Avrupa'dan kesinlikle çıkarılması gereğine inanıyordu. Başbakan Lloyd George ise Türk topraklarının tamamını Yunanlılara verebilecek kadar Yunan hayranı idi. Ancak İngiliz kabinesindeki Hindistan İşleri Bakanı Edwin Montegu, Osmanlı padişahının ve Müslümanların halifesinin İstanbul'dan atılmasının İngiltere'nin Müslüman sömürgeleri üzerinde kötü etki yapacağını söylemesi üzerin, İngiliz hükümeti boğazların serbest olması şartı ile İstanbul'u Osmanlı İmparatorluğuna bırakmaya razı oldu<sup>81</sup>.

<sup>79</sup> İlhan Akın, **Türk Devrimi Tarihi**, İstanbul 1989, s. 129.

<sup>80</sup> Hamza Eroğlu, **A.g.e.**, s. 139.

<sup>81</sup> İlhan Akın, **A.g.e.**, s. 130.

### a) İstanbul'un İşgali

Burada bir gerçeği tekrar hatırlamak gerekiyor. Türk halkının yaptığı yalnızca yurdunu ve hayatını kurtarma mücadelesiydi. Hal böyleyken sadece İstanbul'un Osmanlı Devletine verilmesi vaadi kurtuluş mücadelesi başlatan kişiler tarafından nasıl kabul edilebilirdi? Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi üyelerinden Hamdi Bey adamları ile birlikte Gelibolu'daki cephaneliği bastı. Dramalı Rıza Bey'de Fransız karargâhını bastı ve bazı subay ve erlerini Anadolu'ya taşıdılar. Bu gelişmeler üzerine İtilaf Devletleri baskılarını daha da arttırdılar. Bu baskılar sonucunda Cemal ve Cevat Paşalar hükümet başkanı olan Ali Rıza Paşa'dan da yeterli destek alamayınca istifa etmek zorunda kaldılar. Baskılar sona ermeyince Ali Rıza Paşa 3 Mart'ta istifa etti ve yeni hükümet de 8 Mart'ta Salih Paşa tarafından kuruldu. Lloyd George, Çukurova civarında 20.000 Ermeni'nin Türkler tarafından öldürüldüğü şeklinde yayılan sahte haberleri bahane ederek İstanbul Hükümeti'ni bundan sorumlu tuttu. 16 Mart'ta İstanbul'u işgal ettiler. Beş Türk'ü şehit ettiler, bazılarını yaraladılar. Eski Harbiye Nazırı Cemal Paşa'yı aşağılayıcı bir şekilde evinden alarak tutukladılar. İstanbul'daki tüm resmi kurumlar işgal edildi. İstanbul Telgraf Merkezine el koyduktan sonra işgal güçleri tüm yurda bir bildiri yayınlamak istediler. Gazetelerde, bir Ermeni'ye hazırlanmış oldukları bildiriye bir harfini bile değiştirmeden aynen yayınlamayı uygun gördüler. Çünkü içindeki bazı kelimeler yanlış yazılmıştı ve her okuyan aklı başında bir kimse, bunun bir Ermeni'nin kaleminden çıktığını kolayca anlayabilirdi. Bildiri telgrafla Anadolu'ya da duyurulmak istendiyse de, Anadolu'daki telgrafhaneler bu telgrafı almadılar. Bildiride yer alan maddeler şunlardı:

- 1- İşgal geçicidir.
- 2- İtilaf Devletleri'nin niyeti saltanat makamının nüfuzunu kırmak değil aksine, Osmanlı idaresinde kalacak memleketlerde nüfuzu kuvvetlendirmektir.
- 3- Taşra'da isyan çıktığı ve katliam yapıldığı takdirde İstanbul Türklerden alınacaktır.
- 4- Bu nazik zamanda Müslüman olsun, gayrimüslim olsun, herkesin vazifesi, kendi işine, gücüne bakmak, asayişin teminine hizmet etmek, Osmanlı Devleti'nin enkazından yeni bir Türkiye'nin yaratılması için beliren son ümidi mahvetmek isteyenlerin telkinlerine kapılmamak ve halen saltanat merkezi olan İstanbul'dan verilecek emirlere itaat etmektir.

### b) İstanbul'un İşgaline Tepkiler

Bildiriden de anlaşılacağı gibi İstanbul'un işgalinin sorumlusu olarak Kuva-yı Millîye'yi görüyorlardı ve bu bildiri ile Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın gücünü kırabileceklerini düşünüyorlardı. Meclisi basıp bazı milletvekillerini de tutukladılar. Bütün bu gelişmeler üzerine Salih Paşa kabinesi Kuva-yı Millîye karşısında başarısız olarak kabul edildi ve başa gelişinin 28. gününde istifa etmek zorunda kaldı. Damat Ferit Paşa yeniden göreve getirildi. Parlamento padişah tarafından 11 Nisan'da dağıtıldı.

Bu durum üzerine Mustafa Kemal Paşa tarafından aşağıda nakledilen beyanname bütün Kumandanlara, Vali ve Mutasarrıflara ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine, Belediye Başkanlarına gönderildi<sup>82</sup>.

### BEYANNAME

İtilaf Devletlerinin şimdiye kadar memleketimizi taksime yol bulmak için tevessül ettikleri muhtelif tedabir malûmdur. Evelâ; Ferit Paşa ile bilitilaf milleti müdafaasız bir halde ecnebi idaresine esir etmek ve memleketin muhtelif aksamı mühimmesini galip devletler müstemlekatına ilave eylemek düşünülmüştür. Kuvayı Millîyenin müzaheretini umumiyei millîye ile müdafaai istiklal hususunda gösterdiği azmü metanet, bu tasavvuru altüst etti. Saniyen; Kuva-yı Millîyeyi işgal ve onun müsaadesile şarkta bir rüçhan siyaseti takip etme için Heyeti Temsiliyeye müracaat edildi. Heyet, milletin istiklalini ve mülkün tamamîyetini temin etmedikçe ve hususile işgal sahalarının tahliyesine teşebbüs olunmadıkça hiçbir nevi müzakereye yanaşmadı. Salisen; Kuvayı Millîye ile tevhidî hareket eden hükümetlerin icraatına müdahale etmek suretile vahdeti millîyeyi sarsmak ve hainane muhalefetleri teşvit ve tezyidi cürete sevkeylemek tariki takip olundu. Vahdeti millîyenin teşkil ettiği metanet ve tesanüt karşısında bu savletler de eridi. Rabian; mukadderatı memleket hakkında endişeaver kararlar verildiğinden bahsolunmak suretile efkarı umumiyenin tazyikine başlandı. Müdafaai namus ve memleket uğrunda her fedakarlığı göze aldırılmış olan Millet-i Osmanîyenin azmü idaresi önünde, bu tehdidat dahi fayda vermedi. Nihayet bugün İstanbul'u cebren işgal etmek suretile Devlet-i Osmanîyenin yediyüz senelik hayat ve hakimiyetine hitam verildi. Yani, bugün Türk milleti kabiliyet medenîyesinin, hakkı hayat ve istiklalini ve bütün istikbalinin müdafaasına davet edildi. Cihanı insanîyetin enzârı istihsanı ve alemi islamın ameli istihlası, Makamı Hilafetin teşirât ecnebiyeden tahlisine ve istiklali

<sup>82</sup> Yusuf Hikmet Bayur, A.g.e., s. 43-44.

millînin mazi şevketimize layık bir iman ile müdafaa ve teminine mütevakkıftır. Giriştiğimiz istiklal ve vatan mücahedesinde Cenabı Hakkın avnu inayeti bizimledir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk  
Cemiyet Heyeti Temsiliyesi namına  
MUSTAFA KEMAL

16 Mart'ta İstanbul'un işgali, vatansever olduğu halde gerçeği henüz kavrayamamış olanlara, Mustafa Kemal yolunun en doğru hatta tek doğru yol olduğunu göstermiştir. Bundan sonra yurdun merkezinin düşman işgali dışında ve onun etkisinden uzak olan bir yerde bulunması ihtiyacı herkes tarafından takdir gördü ve düşmanlarımıza hoş görünmeye çalışmakla anlaşma şartlarının lehimize değiştirilmesini beklemenin manasızlığı anlaşılmış ve bu sonucun ancak kendi gücümüzle ve savaşarak gerçekleştirilebileceği kabul edilmiştir. İstanbul' un bu şekilde işgali olmasaydı bu sonuçlara çok daha geç ulaşılabilirdi ve Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin toplanması ve bir hükümetin kurulması daha güç ve geç olurdu. Bu arada Anadolu'da bazı tedbirler de alınıyordu. Geyve ve Ulukışla civarında demiryollarının tahribi, Anadolu'da bulunan yabancı subayların tutuklanması, millî hâkimiyetin merkezi olan İstanbul'un işgalinin protesto edildiğini, bunun haksız bir uygulama olduğunun tüm dünyaya, hükümet ve parlamentolara duyurulması kararları alındı<sup>83</sup>.

İstanbul'un İtilaf devletleri tarafından "geçici" kaydıyla işgali, Meclis-i Mebusan'ın dağıtılması, aydınların ve milletvekillerinin tutuklanması, Osmanlı Devleti'nin sona erdiğini gösteriyordu. Tüm haberleşme ve ulaşım el konulmuş, savunma yapılabilecek tüm merkezler işgal edilmiş, Türk halkının istenmeyen davranışlar sergilemesi durumunda (milliyetçilere yardım etmek gibi) yabancı yasalara göre yargılanacağı duyurulmuştu.

O sıralarda Ankara, Anadolu'nun ortasında yükselen iki tepeden ibaret olan, savaş sırasında çıkan yangınla büyük bir kısmı yok olan, bunun ardından nüfusu yirmi bine kadar inmiş küçük bir kasaba görünümündeydi. Milliyetçilerin Karadeniz kıyısındaki limanı İnebolu'dan buraya kadar ulaşabilenler tarafından şehrin nüfusu iki katına kadar ulaşmıştı. Halide Edip'in tanımı ile "İhtilal Kâbesi" olarak kabul edilen bu şehirde, çevrelerini kuşatan düşman bir dünya içinde, kaderlerini Mustafa Kemal'e bağlamış bir avuç yurtsever, çölleşmiş bu yere yeniden hayat vermek ve ayrıca Türkiye'nin

<sup>83</sup> Yusuf Hikmet Bayur, **A.g.e.**, s. 44-45.

Asya'daki kalbinin tekrar çarpması için, dağınık ve saklı unsurlarını bir araya getirerek olumlu ve gerçek bir kuvvet halinde toplamak, bir düzene sokmak için çalışmaya başlamışlardı.

Mustafa Kemal Paşa, daha İstanbul'da iken başladığı mücadelesine Ankara'da da devam etti. 17 Mart 1920'de tüm komutanlara gönderdiği bildirimde “olağanüstü yetkiye sahip” bir meclisin toplanması kararı yer alıyordu. Aslında bu hükümet sistemini değiştirecek olan bir kurucu meclisti. Bundan önceki parlamento üyelerinden, kurtulabilenler bu meclise katılabileceklerdi. Üst tarafı için de belirli bir tarihte çeşitli yerlerde seçim yapılacaktı<sup>84</sup>. Avrupa devletleri artık tamamen yıldırılmış olduklarını zannettikleri Türklere barış antlaşması şartlarını tespit etmekle meşgulken, Anadolu'da Türk milleti yurt topraklarının ortasında, Ankara'da millî bir hükümet kurma mücadelesi veriyordu.

Bütün olağanüstü şartlara rağmen Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920 Cuma günü açıldı. Böylece millî egemenliğe dayanan cumhuriyet rejiminin de ilk adımları atılmış oluyordu. Başlangıçta yurdumuzu işgal eden yabancılara karşı açılmış olan Kurtuluş Savaşı'nın o sıralarda aynı zamanda Türklerle Türkler arasında bir iç savaş görünümü de almaya başlamıştı. İstanbul'da şeyhülislam “padişaha karşı ayaklanma” başlıklı bir fetva ile onları isyancı ilan etmişti. Meclisin açılışından önce ve sonrasında da İtilaf Devletleri'nin yardımları ve kışkırtmaları, Damat Ferit'in de desteği ile Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ayaklanmalar çıkmıştı. Ankara'nın iki yüz kilometre kadar güneyindeki Konya'da şehrin ileri gelenleri tarafından desteklenen “İstanbul'un müsaadesi olmadan” Anadolu'da ortaya çıkan bu gelişmeler hoş karşılanmıyordu. Bir süre sonra da Ankara'daki bu durumu reddederek isyan başlatacaklardır. Sadece Konya'da değil Bozkır, Bolu-Düzce, Millî Aşiret, Afyon, Adapazarı, Aznavur, Yozgat, Çerkez Ethem ayaklanmaları da millî mücadelenin güç kaybetmesine neden olan gelişmeler olarak tarihimizde yerlerini alacaklardır<sup>85</sup>. Düzenli ordu henüz kurulmadığı için bu isyanlara ve Anadolu'daki işgallere karşı yalnızca Kuva-yı Millîye hareketi ile karşı konulmaya çalışılıyordu. Güney'de ve Güneydoğu'da Fransızlara karşı millî direnişte başarılar elde edildi. Fransızlar Maraş'ı terk etmek zorunda bırakıldı. Urfa kurtarıldı. Antep'te önce İngilizler işgale başlamışken daha sonra yerlerini Fransız ve

<sup>84</sup> Lord Kinross, **A.g.e.**, s. 326-327.

<sup>85</sup> Hamza Eroğlu, **A.g.e.**, s. 145,148.

Ermeniler'e bıraktılar. Ermeni ve Fransızların baskıları üzerine Antep'te ve ardından Adana'da direnişler başladı ve başarılı sonuçlar alındı.

Anadolu'da bunlar yaşanırken İstanbul Hükümeti, üç kişiden oluşan bir heyet ile Paris'te 10 Ağustos 1920'de, son şekline San Remo'da ulaşılmış olan Sevr Antlaşmasını imzaladı. Bu antlaşma ile Türkiye diye bırakılacak şey, Anadolu'nun ortasında, denize çıkış noktalarının çoğu yabancılar tarafından tutulmuş, egemenliği sadece lafta kalmış bir toprak parçasından ibaretti. İstanbul Hükümeti tarafından imzalanan bu antlaşma Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmedi ve imzalayanlar da vatan haini ilan edildi.

T.B.M.M orduları, Doğu Cephesinde Kazım Karabekir komutasında, Ermenilere karşı yaptığı savaşlarda başarılar kazanmışlardı. Ermeniler barış istemek zorunda kaldılar ve 2 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması imzalanarak Misak-ı Millî Ermenilere kabul ettirilmiş ve böylece doğu sınırimız yaklaşık olarak çizilmiş oluyordu<sup>86</sup>. Düzenli ordulara karşı Kuva-yı Millîye hareketi ile savaşmak zorunda kalan millî mücadeleler köklü ve kalıcı başarılar elde edemiyorlardı. Bu nedenle Birinci İnönü Muharebesi öncesinde tamamen düzenli orduya geçiş sağlanmıştı<sup>87</sup>. Düzenli orduya geçişten sonra Batı Anadolu'da Yunanlılara karşı ve Çerkez Ethem olayında başarılar kazanıldı. Bu başarılar sayesinde T.B.M.M karşı olan güven ve destek artmaya başladı. I. İnönü zaferinin kazanılmasından sonra T.B.M.M ile Sovyet Rusya arasındaki ilişkilerde de gelişmeler yaşandı ve bunun sonucunda 16 Mart 1921'de Moskova Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile tanımlanan Türkiye sınırları, Misak-ı Millî ile belirlenen sınırları içeriyordu. Rusya ile imzalanan bu antlaşma T.B.M.M. Hükümetinin batıya karşı durumunu kuvvetlendirmesi açısından da ayrı bir önem taşıyordu. Bu sırada Moskova'da bulunan Afganistan heyeti ile de 1 Mart 1921'de bir dostluk antlaşması imzalanarak, iki devletle birden ilişkiler geliştirilmiş oluyordu. I. İnönü başarısının diğer bir sonucu olarak ortaya çıkan Londra Konferansında Mustafa Kemal Paşa'nın çok daha önceden öngördüğü gibi hiçbir sonuca ulaşmadan sona erdi. Çünkü Türk temsilcilerinin imzalamaları için önlerine sürülen belgelerin Sevr şartlarından hiçbir farkı yoktu. Bunun üzerine İtilaf Devletleri Sevr ile açığa çıkardıkları projelerini uygulamak için Anadolu'da yeniden mücadeleye başladılar ve bunun için Yunanlıları bir kez daha teşvik ederek Anadolu'ya sürdüler. 31 Mart 1921'de II. İnönü Savaşı da

<sup>86</sup> Yahya Akyüz, **A.g.e.**, s. 108,110,115,120.

<sup>87</sup> Hamza Eroğlu, **A.g.e.**, s. 151.

zaferle sonuçlanınca Yunanlılar İngiltere'den aldıkları büyük destekle üç ay sonra tekrar harekete geçtiler. Kütahya-Eskişehir savaşlarında uğranılan küçük başarısızlık Yunanlıları ve İngilizleri umutlandırmışsa da bu süre içinde orduların başına meclisin tüm yetkisine sahip olarak Mustafa Kemal'in geçmesi ile başlayan Sakarya Savaşı (23 Ağustos-13 Eylül 1921) da Türklerin zaferi ile sonuçlandı.

Bu zaferin kazanılması dış politikada da olumlu sonuçlar doğurmuştur. Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan ile 13 Ekim 1921'de Kars Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma ile Misak-ı Millî sınırları adı geçen ülkeler tarafından onaylanmıştır<sup>88</sup>. Sakarya Zaferinin diğer bir olumlu sonucu da Fransızlar ile imzalanan Ankara Antlaşmasıdır (20 Ekim 1921). Antlaşma ile Türkiye ve Suriye arasındaki sınır belirlenmiştir. İskenderun ve Antakya için özel bir yönetim oluşturuldu. Özellikle Hatay için oluşturulan bu özel durum, Hatay'ın anavatana katılması yolunu da kolaylaştıran bir gelişme olmuştur. Bu gelişmeler göstermekteydi ki; İtilaf Devletleri arasındaki anlaşmazlıklar iyice su yüzüne çıkmış ve çözümler başlamıştı, doğu ve güneyde imzalanan antlaşmalarla bu bölgelerde güvenlik sağlanmış, böylece buralardaki birliklerimiz batıya aktarılarak millî mücadelemizin başarıyla sonuçlandırılabilmemiz için önemli bir aşama da gerçekleştirilmiş oluyordu.

İtilaf Devletleri Türklerin beklenmedik bu başarıları karşısında yeni barış önerileri hazırladılar. Bu önerileri Yunan tarafında hemen kabul görürken Ankara, teklifi zaman kazanmak için bir vasıta olarak kullandı ve bir karşı öneri hazırladı. Hazırlanan öneri İtilaf Devletleri tarafından kabul edilmedi ama aradan geçen yaklaşık bir aylık süre Türk ordusunun yeniden toparlanması için son derece önemliydi. Bundan sonrası için geriye bir tek şey kalıyordu. Düşmanı tamamen yurt topraklarından atmak için başlatılacak topyekun bir savaş. Tüm hazırlıklardan sonra 6 Haziran 1922'de saldırı başladı ve 30 Ağustos 1922'de yapılan Başkomutanlık Meydan Savaşı sonunda düşman güçleri kesin yenilgiye uğratılarak nihai zafer kazanıldı. Ege Bölgesi düşmandan tamamen temizlenmişti.

Kazanılan bu başarılar sonucunda İngilizler artık Yunanlılara daha fazla destek vermenin gereksiz olduğu kanaatine vardılar ve İtilaf Devletleri'nin isteği üzerine Mudanya'da konferans düzenlenmesi kararını aldılar. 11 Ekim 1922'de Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalandı. Böylece batıda da Misak-ı Millî sınırlarına ulaşılmış oldu. Türk Milletini Anadolu'dan çıkarmak ve dünya tarihinden silmek isteyenlerin

<sup>88</sup> Yahya Akyüz, **A.g.e.**, s. 136,138.

başlattıkları bu savaşın sonunda milletçe kazandığımız zaferin ardından artık Mustafa Kemal'in bir tek amacı vardır; "Kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak"

T.B.M.M'si 1 Kasım 1922'de toplanarak, İtilaf Devletleri tarafından barış görüşmelerine çağrılan ve bu çağrıyı kabul eden saltanatın kaldırılması konusunu görüştü. Saltanat ve hilafet artık birbirinden ayrılacak ve yeni yönetim şeklinin içinde hiçbir şekilde yeri olamayacak olan saltanat da ortadan kaldırılacaktı. Hilafet makamının ise devamına karar verildi ve 18 Kasım 1922'de Abdülmecit Efendi halife seçildi.

Mudanya Ateşkes Antlaşması'ndan sonra artık tüm gözler Lozan'da toplanacak olan barış konferansına çevrilmişti. Misak-ı Millî ile belirlenmiş olan sınırlar dahilinde yer alacak, bağımsız ve tüm eşitlik ilkelerinden faydalanacak yeni bir Türk Devleti'nin Avrupa Devletleri tarafından da kabul edilip onaylanması için görüşme masasında yerimizi almak üzere hazırlıklar başlamıştı. İtilaf Devletleri ile sorunların çözümünde sorun olabilecek bir kurum olan saltanatın kaldırılması bu konuda atılan ilk adım olmuştur.



## IV. BÖLÜM

### LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE MİSAK-I MİLLİ

#### A. Lozan Barış Antlaşması

Mudanya Ateşkes Antlaşması ile İstanbul ve Trakya ile ilgili sorunlar kısmen çözümlenmiş ancak sonuca ulaştırılmamıştı. Diğer sorunlarla birlikte çözümlenmesi gereken pek çok mesele Lozan'da tarafları bekliyordu. Konferansa katılacak olan Türk delegelerinin seçimi, konferansın yeri, konferansta görüşülmesi gereken konular, asla taviz verilemeyecek esasların belirlenmesi gibi ön hazırlıklar yoğun çalışmalar sonucu tamamlandı<sup>89</sup>. İtilaf Devletleri barış konferansı için tarafsız bir ülke olan İsviçre'nin Lozan şehrini öneriyordu. T.B.M.M Hükümeti ise İzmir'i düşünüyordu. Ancak barış konferansı, İtilaf Devletleri'nin önerdiği şekilde, savaşan devletlerden herhangi birinin egemen olduğu ülkeler dışında bir ülkede, İsviçre'nin Lozan şehrinde başladı. T.B.M.M Hükümetine 27 Ekim 1922'de gönderilen davette 13 Kasım'da toplanacağı belirtilen konferans 20 Kasım 1922'de başladı. Lozan Konferansı'na T.B.M.M adına katılan delegeler şunlardır; Dış İşleri Bakanı İsmet Bey, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Rıza Nur Bey, eski Ekonomi Bakanı Hasan Bey ve danışmanlar. Belirlenen bu heyete Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından, Lozan'da izlemesi gereken siyaset ile ilgili bir yönerge verildi. On dört maddeden oluşan bu yönergenin sadeleştirmiş metni aşağıdaki gibidir:

**1. Doğu Sınırı:** Ermeni devletinin kurulması bahis konusu olamaz. Olursa görüşmeler kesilecektir.

**2. Irak Sınırı:** Musul Vilayeti, Kerkük ve Süleymaniye sancakları istenecektir. Konferansta bundan farklı olarak ortaya çıkacak güçlükler için Bakanlar Kurulu'ndan talimat alınacaktır. Petrol ve diğer konulardaki ayrıcalıklar meselesinde İngilizlere bazı ekonomik çıkarların sağlanması görüşülebilir.

---

<sup>89</sup> Nejat Kaymaz, "TBMM'de Misak-ı Milli'ye Bağlılık Andı İçilmesi II", *Tarih ve Toplum Dergisi*, İstanbul 1985, s. 184.

3. *Suriye Sınırı*: Bu sınırın düzenlenmesine imkan oranında son derece çalışılacaktır. Sınır şöyle olmalıdır: Re'si İbni-Hayr'dan başlayarak Harm, Müslimiye, Meskene ve sonra Fırat yoluyla Dirizor, çöl ve nihayet Musul ile güney sınırına ulaşır.

4. *Adalar*: Duruma göre hareket edilecek, kıyılarımıza pek yakın meskun olan ve olmayan, ufak-büyük bütün adalar mutlaka sınırımız içine alınacak, başarı sağlanamazsa Ankara'dan sorulacak.

5. *Doğu Trakya'nın Batı Sınırı*: 1914 sınırının elde edilmesine çalışılacaktır.

6. *Batı Trakya*: Misak-ı Millî maddesi uygulanacaktır.

7. *Boğazlar*: Boğazlarda ve Gelibolu Yarımadası'nda yabancı askerî kuvvet kabul edilmeyecektir. Eğer bu konudaki görüşmelerin kesilmesi gerekirse kesilmeden önce Ankara'ya bilgi verilecektir.

8. *Kapitülasyonlar*: Kapitülasyonlar kabul edilmeyecektir. Eğer gerekirse görüşmeler kesilecektir.

9. *Azınlıklar*: Esas, mübadeledir.

10. *Düyûn-ı Umûmiye* (Genel Borçlar): Bu borçların Türkiye'den ayrılan ülkelere dağıtımı, hissemize düşecek olan miktarın Yunanlılara devri, yani savaş tazminatına karşılık tutulması, olmadığı takdirde yirmi yıl ertelenmesi. Düyûn-ı Umûmiye idaresi kalmayacaktır. Güçlükler çıkarsa sorulacaktır.

11. *Silâhlı Kuvvetler*: Ordu ve donanmayı sınırlandıran kayıtlar kabul edilmeyecektir.

12. *Yabancı Kurumlar*: Türk Kanunlarına tabi tutulacaktır.

**13. Türkiye'den ayrılan ülkeler için Misak-ı Millî'nin özel maddesi yürürlüktedir.**

**14. Cemaatler ve İslâm Vakfılar Hukuku: Eski antlaşmalara göre sağlanacaktır<sup>90</sup>.**

Türk toprakları üzerinde bir Ermeni devletinin kabul edilmemesi; Musul, Süleymaniye ve Kerkük'ün Türkiye'ye geri verilmesi; Suriye ile sınırın daha güneye ve güney-doğuya çekilmesi; Anadolu'ya yakın adaların Türkiye'ye verilmesi; Doğu Trakya sınırınının 1914'deki şekliyle sağlanması, Batı Trakya'da da halkın oyuna başvurulması, boğazların Türk hâkimiyetinde olması gibi noktalar belgenin ilk planda dikkati çeken hükümleridir<sup>91</sup>. Yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti'ni Avrupa Devletlerinin sömürgesi haline getiren ve sanayimizin gelişmesini engelleyen kapitülasyonların kaldırılması da taviz verilmemesi gereken konulardan birisiydi<sup>92</sup>. Konferansın başlaması ile birlikte Lord Gurzon'un başkanlığındaki İngiliz heyetinin baskısı da başladı. Bu baskılı tutum nedeni ile konferans tıkanma noktasına geldi ve 4 Şubat 1923 günü, görüşmelerin çözümü imkânsız çıkmaza doğru gidişi üzerine ara verildi.

23 Nisan 1923'de tekrar başlayan görüşmelere 24 Temmuz'a kadar devam edildi ve aynı gün imzalanan barış antlaşması ile sona erdi. Barış antlaşmasında 16 sözleşme, protokol, beyanname ile bir de nihai senet yer almaktadır. Barış antlaşmasınının aslı ise beş bölüm ve 143 maddeden oluşur. Birinci kısım siyasi hükümlere, ikinci kısım mali hükümlere, üçüncü kısım iktisadi hükümlere, dördüncü kısım sağlıklı ilgili meselelere, beşinci kısımda çeşitli hükümlere aittir<sup>93</sup>.

## **B. Lozan Barış Antlaşması Kararları**

Lozan'da görüşülen ve karara bağlanan konuları özetlersek;

1- Sınır Sorunu: Diğer sorunlar düşünüldüğünde, Irak sınırı hariç en kolay halledilen sorun sınır sorunu olmuştur.

<sup>90</sup> **Atatürk (Komutan, Devrimci, Devlet Adamı Yönüyle)**, Gnkur. ATASE Bşk. Yayınları, Ankara 1980, s.435-436; **Türk İnkılap Tarihi**, Kara Harp Okulu, Ankara 1986, s. 342-343; Ahmet Mumcu, **Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, Ankara 1974, s. 99-100.

<sup>91</sup> Fahir Armaoğlu, **A.g.e.**, s. 20.

<sup>92</sup> Yahya Akyüz, **A.g.e.**, s. 175.

<sup>93</sup> Hamza Eroğlu, **A.g.e.**, s. 198-199.

-Batı Sınırı: Trakya sınırı Karaağaç ve civarı bize kalmak üzere eski Türk-Bulgar sınır ve Meriç nehri olarak tespit edilmiş, tarafların güvenliğini temin amacıyla da Türk, Bulgar ve Yunan topraklarının 30 kilometrelik bir bölümü askersiz bir hale getirilmiştir. İmroz ve Taşoz adaları bize iade edilmiş ve Yunanistan Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adalarında Anadolu'nun güvenliği için deniz üssü ve askeri yığınak yapmamayı ve bazı askeri sınırlamaları kabul etmiştir<sup>94</sup>.

-Güney Sınırı: Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra imzalanan Ankara Antlaşması'nda belirlenen sınırlar olarak kabul edildi Irak ile sınırimız hakkında uzun görüşmeler yapılmasına rağmen anlaşmak mümkün olmadığından bu meselenin halli daha sonra Türkiye ile İngiltere arasında yapılacak görüşmelere bırakılmış, anlaşma sağlanamadığı takdirde meselenin Milletler Cemiyetine götürülmesi kararı alınmıştır.

2- Boğazlar Sorunu: Lozan Barış Konferansı'nda en fazla tartışmanın yaşandığı ve görüşmeleri kopma noktasına getiren konulardan birisi olmuştur. Boğazlar ile ilgili konular görüşülürken Rusya, Romanya ve Bulgaristan'da görüşmelere katılmışlardır. Rusya, boğazların ticaret gemilerine daima açık, savaş gemilerine ise daima kapalı bulundurulmasını istiyordu. Romanya boğazların savaş ve ticaret gemilerine her zaman açık olmasını ve askersiz hale getirilmesini, Bulgarlar ise boğazların ticaret gemilerine daima açık bulunmasını öneriyorlardı. Boğazların asıl sahibi olan bizim bu konudaki isteklerimiz ise şöyleydi.

- Denizlerden gelebilecek her türlü saldırıya karşı boğazlar, İstanbul ve Marmara'nın korunması konusunda teminat

- Boğazlar ve Karadeniz kıyıları için bir tehlike oluşturmamaları durumunda Karadeniz'e geçecek olan savaş gemilerinin sayısının sınırlandırılması

- Ticaret gemileri için savaş ve barış dönemlerinde geçiş serbestliği getirildi. Eğer Türkiye savaşta ise boğazlardan geçişte kontrol hakkının olması gerekliliği

- Askeri nitelik taşıyan gemi ve uçaklar ise Karadeniz'de kıyısı bulunan devletlerden en güçlü donanmaya sahip devletin gemisinden ve uçağından fazla gemi ve uçağı barış zamanında geçiremeyecektir. Bunun dışında askeri nitelikteki gemi ve uçaklar serbestçe geçebilecek, ancak bu geçişten doğacak sonuç Türkiye için sorumluluk doğurmayacaktır.

- Boğazlardan geçişleri, başkanlığını Türkiye'nin yapacağı uluslar arası bir kurul düzenleyecektir.

<sup>94</sup> Yusuf Hikmet Bayur, **A.g.e.**, s. 123-124.

- Boğazlardaki askersiz alanlar ise, İstanbul boğazının her iki yakasında on beş kilometrelik, Çanakkale boğazında ise Rumeli tarafında Gelibolu yarımadası ile Kavak güneyde kalmak üzere Baklaburnu ve Kumbağı hattının güney doğusuna, Anadolu yakasında ise sahilden yirmi kilometre mesafeden geçmek üzere eski İstanbul'dan Karabiga'nın kuzeyine giden bir hattın kuzeyine kadardır<sup>95</sup>.

3- Azınlıklar Sorunu: Sınırlarımız içinde yaşayan tüm azınlıkların Türk vatandaşı olduğu kabul edilmiş ve benimsenmiştir. İstisna olarak Doğu Trakya'daki Türklerle Anadolu'daki Rumların karşılıklı olarak değiştirilmesi, İstanbul'daki Rumlar ile Trakya'daki Türklerin bu değiştirme dışında tutulması kararı alınmıştır. Barış Antlaşmasında şahsi haklar kapsamında kabul edilen kararlar ise (42. madde) ilerleyen dönemde medeni kanunun ülkemizde uygulanmaya başlaması ile geçerliğini yitirmiştir. Bu durum ayrıca Patrikhanelerin de dünya işleri ile ilgili olarak azınlıkların kişisel hakları konusunda da hiçbir yetkileri kalmamasını da sağlamıştır.

4- Borçlar: Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşı'ndan itibaren almaya başladığı dış borçların ödenmesi sorunu, Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan devletlere de gelirleri oranında bölünerek sonuçlandırılmıştır. İmparatorluğun, İttifak Devletlerine olan borçları da savaşın galibi olan devletlere devredilmiş ve ödemelerin de Türk parası veya Fransız frangı olarak yapılması kararlaştırılmıştır.

5- Savaş Tazminatı: Türk tarafının haklı isteği doğrultusunda Yunanistan'ın Anadolu'yu işgalinin haksız bir uygulama olduğu onaylanıyor ve bu işgalden doğan zararın tazmini zorunluluğu getiriliyordu. Yunanistan savaş sonrasındaki mali zorluklarını gerekçe göstererek tazminat olarak Karaağaç ve çevresini Türkiye'ye bırakmıştır.

Osmanlı Devleti'nin geri kalmasındaki en önemli etkenlerden biri olan kapitülasyonlarda kaldırılmıştı.

Hükümet, anlaşmayı yeni Meclis'in onayına sunarken, Misâk-ı Millî sınırları içindeki topraklardan ödün verilmemeye çalışıldığını, bu sınırlar ötesinde de herhangi bir toprak kazancı düşünülmemiş olduğu üzerinde önemle duruyordu. İsmet Paşa anlaşmayı “bütün bir devir süren savaşın sonu” olarak niteliyordu. Türkiye bir imparatorluk değildi artık, zaten geçen elli yılda bu, onun için sadece zararlı olmuştu; Türkiye şimdi egemen bir devletti, uluslar arası alanda herhangi başka bir devlet gibi, kendi gücüne güvenen, bağımsızlığını sakınan bir devlet.

<sup>95</sup> Yusuf Hikmet Bayur, **A.g.e.**, s. 125,127.

İmzalanan bu antlaşma gerçekten de Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, mağlup Orta Avrupa Devletlerinden birinin galip devletlere kendi şartlarını kabul ettirerek imzaladığı tek antlaşmadır. Antlaşmanın imzalanmasından iki buçuk ay sonra Müttefik kuvvetleri İstanbul'u boşalttılar. Bundan sonra Mustafa Kemal Paşa, İstanbul yerine Ankara'nın devlet merkezi olmasına karar verdi. Meclise bu konuda verdiği teklife basın ve İstanbullular şiddetle karşı koydular. Halifeliğin merkezi olan İstanbul'un devlet merkezi olarak da kalmasında ısrar ediyorlardı. Mebusların çoğu Anadolu oldukları için, Mustafa Kemal Paşa tasarıyı Meclis'ten geçirmekte güçlük çekmedi. Kanun maddesi şöyleydi: "Türkiye Devleti'nin idare merkezi, Ankara şehridir." İstanbul, hilafet merkezi olarak kalıyor; Ankara Meclis'in merkezi, dolayısı ile Başkent oluyordu. Bundan sonra da Dersaadet, Konstantiniye gibi çeşitli adlarla değil, yalnız İstanbul olarak adlandırılacaktı<sup>96</sup>.

### C. Cumhuriyet Dönemine Kalan Sorunlar

Mustafa Kemal Atatürk'ün Lozan sonrası Misâk-ı Millî'nin temel ruhunu terk etmeden akılcı bir tarzda hedefe doğru gittiği görülebiliyordu. 30 Ağustos Zaferi'nin hemen sonrasında onun yüreğindeki Misâk-ı Millî düşüncesi tam bir coşku vaziyetindeydi. Le Figaro Gazetesi'ne verdiği demeç O'nun hedefini tam olarak belirtmekteydi.

*-“Makedonya'ya ve Suriye'yi terk ettik. Fakat artık arkada kalan ve sırf Türk olan her yeri ve her şeyi isteriz. Bunları kurtarmayı azmettik ve kurtaracağız. Avrupa'da İstanbul ve Meriç'e kadar Trakya, Asya'da Anadolu, Musul arazisi ve Irak'ın kuzeyi”<sup>97</sup>.* Atatürk Lozan sonrası güneydeki bu hedeflere ulaşabilmek için yoğun bir çalışma dönemi başlattı. Daha önce belirttiğimiz gibi Lozan Barış Antlaşması'nda bazı konuların çözümü sonraki döneme bırakılmıştı. Atatürk'e göre Misâk-ı Millî büyük zaferden sonra da ele alınan hedef olarak devam etmiştir. Atatürk, Misâk-ı Millî'nin bir Türk sınırı içermediği üzerinde durarak, herhangi bir bölgede yaşayan Türklerin haklarının, çizilecek suni bir sınır vasıtası ile ezilmemesini amaçlamıştır. 27 Şubat 1338 (1923) de Meclisin gizli oturumunda O, Misâk-ı Millî'yi şöyle tanımlamaktadır. *“Misâk-ı Millî'nin ne olduğunu evvela anlamalı ondan mütecevizlerin kimler olduğunu meydana koymalı. Efendiler arazi meselesi ve hudut meselesi Misâk-ı Millî'nin malumualiniz,*

<sup>96</sup> Lord Kinross, **A.g.e.**, s. 569,572.

<sup>97</sup> Refik Turan, **Misak-ı Millî ve Atatürk'ün Lozan Sonrası Hedefleri**, Ankara 1998, s. 51.

*birinci maddesinin daire-i sumulindedir. O hududu çizen şey milletin menfaati ve Heyet-ı Celile'nin isabeti hazaradır. Yoksa bu haritası mevcut bir hudut yoktur. Bunun için de yapılmış olan işlerde veya yapılması teklif olunan işlerde hiçbir vakitte buna taarruz edilmemiştir. Bilakis riayet edilmiştir.”*<sup>98</sup> Mustafa Kemal Atatürk'ün Lozan Barış Antlaşması'nda elde edilen sonuçlardan ne kadar memnun olduğunu ifade etmek oldukça zordur. Ülkemizin sınırları ile ilgili olarak alınan kararları Misâk-ı Millî ve millî çıkarlar doğrultusunda değiştirmeyi düşündüğü görülmektedir. Amerikalı General Mc. Arthur'un Atatürk ile ilgili bir anısında bu düşünceleri net bir şekilde açığa çıkarmaktadır.

*-“Atatürk Ankara'daki karşılaşmamızda bana: Almanya'ya dikkat edin, eğer diğer devletler akıllı davranmazlarsa bu hali ile Almanya ikiye bölünecek ve bundan en fazla Rusya kazançlı çıkacak”*

*-“Sizin Türkiye'nin geleceği hakkında tasavvurlarınız nedir:” diye sorduğumda ise:*

*-“Allah nasip eder, ömrüm vefa ederse, Musul, Kerkük ve Adalar'ı geri alacağım. Selanik de dahil Batı Trakya'yı Türkiye hudutları içine katacağım”* cevabını verdi.

Sonuç olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün, Misâk-ı Millî'den asla vazgeçmediğini, Misâk-ı Millî ile belirlediği hedeflere ulaşabilmek için gerekli zeminin oluşmasını beklediğini görüyoruz<sup>99</sup>.

### 1. Musul Meselesi

1878 Berlin Antlaşması'ndan itibaren Osmanlı Devleti toprak bütünlüğü ile ilgili politikasını değiştiren İngiltere, Osmanlı toprakları üzerinde emperyalist bir siyaset izlemeye başladı ve bu siyasetin en önemli sonuçlarından biri de Mondros Ateşkes Antlaşması olmuştur. Kömür, tütün ve tahıl zenginlikleriyle Musul'un potansiyel değerine çok uzun yıllardan beri vakıf olan İngilizler bölgenin Halep, Suriye, Filistin ve Doğu Anadolu'nun zahire ambarı olabileceğini, Fırat ve Dicle nehirleri sayesinde yeni bir Hindistan veya Mısır gibi bir yer yaratabileceklerini düşünüyorlardı<sup>100</sup>. Antlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre sonra da işgaller başlamıştır. İngiltere petrol yatakları açısından zengin olan Musul bölgesine sahip olabilmek için bölgedeki Türk askerlerinin derhal tahliye edilmesini istedi. O sırada bölgede bulunan 6.Ordu Kumandanı Ali İhsan Sabis Paşa İngiltere'nin bu isteği üzerine Hükümetten bilgi istedi. Sadrazam Ahmet

<sup>98</sup> A.g.e., s. 54.

<sup>99</sup> İlker Alp, A.g.m., s. 216.

<sup>100</sup> Dursun Gök, 1924 Türk Basımında Musul Meselesi, Ankara 1998, s. 57-58.

İzzet Paşa mütareke hükümlerinde Musul'un boşaltılması ile ilgili bir madde yer almadığını, fakat düşmanın bölgeyi işgalinde ısrar etmesi durumunda karşı koyulmamasını ve birliklerin kuzeye doğru çekilmesini bildirdi. Kısa süre sonra da (2 Kasım 1918) İngiliz kuvvetleri Musul'u ablukaya aldılar. Musul konusunda bu kadar ısrarlı davranan İngiltere'nin bu politikasını sürdürebilmesi için başka bir takım adımlar atması da beklenmekteydi ve nitekim kısa bir süre sonra da aradıkları bahaneyi buldular. Bölgede bulunan Ermenilerin Türklerin baskıları ile şehri terk etmeye başladıklarını ileri süren İngilizler Türk birliklerine bir ultimatoma vererek Musul'u 15 Kasım'a kadar terk etmemeleri durumunda doğabilecek olaylardan sorumlu olacaklarını bildirdiler. İstanbul Hükümeti'nin bu duruma sessiz kalması üzerine de 10 Kasım'da şehir boşaltıldı.

Kuzey Irak'a yerleşen İngiltere Lozan Barış Antlaşması sırasında en fazla direnişi de bu konuların görüşülmesi sırasında sergilemiştir. TBMM'nin gizli oturumlarında Musul ve Misâk-ı Millî konusunda çok hararetli hatta sert tartışmalara neden olan bu direnişin sebeplerini yukarıda açıklamıştık. Cumhuriyet Dönemi'nde ise Ankara Hükümeti Musul'u kaybedilmiş bir toprak olarak değil, yabancı işgali altına düşmüş bir toprağımız olarak görmekteydi ve bu nedenle de barış konferansında bu toprağı geri alabileceğine inanıyordu. Ankara Hükümeti'nin bu konudaki önemli dayanak noktalarından birisi 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Antlaşmasıdır. Bu antlaşmanın maddelerine bakıldığında Musul ve civarı ile ilgili doğrudan herhangi bir bölüm olmamasına rağmen, antlaşmanın 6. maddesinde, azınlıklara tanınacak haklar konusunda, Misâk-ı Millî esas alındığına göre, bunun dolaylı, fakat hukuki anlamı, Fransa'nın Misâk-ı Millî'yi, Türk Hükümetinin resmi bir belgesi olarak tanımış olmasıdır. Ancak konferans sırasında Ankara'nın bütün ümitlerini sona erdiren bir tutum izleyen Fransa, 1921 yılı sonrasında ciddi sorunlar yaşadığı İngiltere ile olan ilişkilerini bozma taraftarı değildi. Eğer konferans esnasında İngiltere ve T.B.M.M anlaşamazsa bu durumda İngiltere'nin yanında yer alacağını belirtti. Burada İngiltere ve Fransa arasında 1920 Nisanında San Remo'da imzalanan ve İngiltere'nin Fransa'ya Musul petrolünün işletme hakkının %25'ini vermiş olması da hatırlanması gereken bir ayrıntı olacaktır. Ankara Antlaşması İngiltere'de, özellikle Musul konusunda ciddi anlamda bir telaş ve kızgınlığa neden oldu. İngiltere'yi bu konuda en fazla rahatsız eden husus, antlaşmanın 10. maddesi olmuştur. Buna göre, Ankara Hükümeti, Fransa'ya bırakılan Bağdat Demiryolu'nu kullanma hakkına sahip olacaktı. İngilizlere göre,



Türkler askeri amaçlarla Bağdat demiryolunu serbestçe kullanabileceklerdi. Bu durum İngiliz kabinesinde uzun uzun görüşüldü. Musul'a doğru harekete geçen Türk ordularının bu yolu kullanacakları ve Fransızlar tarafından da sadece seyredileceklerine inanılıyordu<sup>101</sup>.

Lozan Barış Konferansı için gönderilen İsmet Paşa başkanlığındaki delegelere hükümet tarafından 12 maddelik bir talimat verilmişti. Bu talimatnamenin 1. Maddesinin, Ermeni sorununa, 2. Maddesinin de Musul sorununa ait olması T.B.M.M Hükümetinin Konferanstaki önceliklerini ifade etmesi açısından önemlidir.

Musul sorunu Lozan Konferansı'nda ilk kez 23 Ocak 1923 tarihli oturumda ele alındı. Türk heyetinin başında bulunan İsmet Paşa isteklerimizi tarihi, siyasi, etnik, coğrafi, ekonomik ve askeri açılardan bilimsel delillere dayanarak açıkladı. Konuşma incelendiğinde görülmektedir ki İngiltere'nin ortaya koymaya çalıştığı iddialar son derece asılsızdır. İngiltere bölgede yaşayan Kürtlerin İran kökenli olduğunu kabul etmekteydi. Konu ile ilgili Mustafa Kemal Atatürk'ün kendisine Berlin'den mektuplar yazan Talat Paşa'ya verdiği cevap önemlidir.

- “*Türkçe ve Kürtçe konuşulan bütün vilayetlerimiz bizim olacaktır*”

İngilizlerin bölgede yaşayan Kürtlerle ilgili iddiaları yine en önemli kaynakları olan Encyclopedia Britannica tarafından da yalanlanmaktadır. Ansiklopediye göre Kürtler Turan soyundan gelmektedirler ve gelenek-görenekleri, töreleri ile bir bütünü oluşturmaktadırlar. İngilizlerin Türkler ile hemfikir oldukları tek husus, bölgede Türk ve Kürtlerin çoğunlukta olduklarıydı. İsmet Paşa'nın davamızda haklılığımıza dair ileri sürdüğü diğer gerekçeleri şöyleydi:

- Bölge halkı da Türkiye'ye bağlanmayı istiyorlar çünkü eğer Türkiye'ye bağlanırlarsa biliyorlardı ki bağımsız bir devletin hür vatandaşları olacaklardı.
- Musul sadece Anadolu'ya bağlanırsa Akdeniz limanları ile bağlantısı olabilirdi.
- İngiltere'nin Musul hakkında 3. devletlerle yapacağı hiçbir antlaşma geçerli olamaz. Çünkü Musul hukuki açıdan hala Osmanlı Devleti'nin bir parçasıdır.
- Musul, Türkiye'nin birçok başka parçaları gibi, savaşın durmasından sonra ve yapılmış sözleşmelere aykırı olarak Türkiye'den alınmıştır.

Karşılıklı görüşlerin sunulması ile konunun çıkmaza sürüklenmesi üzerine İsmet Paşa yeni bir çözüm önerisi götürmüştür. İsmet Paşa'nın bölgede “plebisit” yapılması yönündeki teklifi yine Lord Curzon tarafından kabul edilmemiştir. Teklifin

<sup>101</sup> Fahir Armaoğlu, **Lozan Konferansı ve Musul Sorunu**, 1998, s. 113-114.

reddedilmesinin gerekçesi ise bölge halkının oy kullanma alışkanlığının olmamasıdır<sup>102</sup>. Daha sonra yapılan görüşmelerde de bir sonuç alınamaması neticesinde 4 Şubat'ta toplantılara ara verildi. İkinci dönem toplantılarında da sonuç alınamadı ve 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nda alınan karar şöyleydi:

- Türkiye ile Irak arasındaki sınır, işbu antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak 9 aylık bir süre içinde Türkiye ile İngiltere arasında dostça bir çözüm yoluyla saptanacaktır. Öngörülen süre içinde iki hükümet arasında bir antlaşmaya varılmazsa Musul meselesi Milletler Cemiyeti Meclisi'ne götürülecektir.

Cemiyet-i Akvam Musul meselesini 20 Eylül 1924'te görüşmeye başlamıştır. Görüşmelerin başlangıcından itibaren Türk tarafı bölgede bir plebisit yapılmasını önermesine rağmen, İngiltere tarafından bölge halkının cahil olduğu ve sınır işlerinden anlamadığı gerekçesi ile kabul edilmemiştir. Milletler Cemiyeti, 30 Eylül 1924'te bir soruşturma kurulu kurdu, komisyon Irak'ta incelemelerde bulunarak Musul halkının görüşlerini alacaktı. Yapılan incelemeler sonrası bir rapor hazırlayan kurulun aldığı kararlar arasında bölgenin iki ülke arasında paylaşılması durumunda sınırın Küçük Zap çizgisinde olması, Irak'ta uygulanan manda yönetiminin uzatılması, Kürtlere imtiyazlar tanımak sureti ile bölgenin Irak'a bırakılmasını uygun görmediği takdirde, Musul'un Türkiye'ye bırakılmasının uygun olacağı, İngiltere'nin Hakkari üzerindeki iddia ve isteklerinin kabul edilmemesi yer alıyordu.

Türkiye'nin bu komisyonun aldığı kararlara itiraz etmesi üzerine Lahey Adalet Divanı'ndan görüş istendi. Divan'ın verdiği kararı benimseyen Milletler Cemiyeti Meclisi, Türkiye'nin onaylamamasına rağmen ve Türkiye'nin Lozan Barış Antlaşması'nın 16. Maddesi ile sınırların ötesindeki topraklardan zaten vazgeçtiği yolundaki bir yorum ile, 16 Aralık 1925'te Brüksel Hattı'nın güneyindeki toprakların Irak'a bırakılmasını kabul eden kararını aldı. Türkiye Milletler Cemiyeti'nin bu kararını kabul etmeyerek tepki gösterdiyse de 5 Haziran 1926'da imzalanan Ankara Antlaşması ile bu bölgedeki topraklar üzerindeki haklarından vazgeçmiştir. Antlaşmanın imzalanmasının kabul edilmesindeki etkenleri sıralamak gerekirse;

- 1- Türkiye'nin dış politikadaki yalnızlığı
- 2- Türkiye'nin aynı dönemde yapısal anlamda bir değişim süreci yaşıyor olması ve kendisine hedef olarak belirlediği batılılaşmanın önemli temsilcilerinden birisi olan İngiltere ile sorunlarını çözmesi gerekliliği

<sup>102</sup> Semih Yalçın, **Misak-ı Millî ve Lozan Belgelerinde Musul Meselesi**, Ankara 1998, s. 163.

3- 1925'te yaşanan Şeyh Sait ayaklanmasının yaşanması. İsyân sırasında İngilizlerin Kürtleri desteklemesi ile isyanın etki alanı genişlemiş ve hem ülke içinde hem de ülke dışında aynı anda mücadelenin zorluğundan dolayı antlaşma kabul edilmiştir<sup>103</sup>. Ankara Antlaşması 18 maddeden oluşmaktadır. İlk iki madde de Türk-Irak sınırı belirtilmektedir. Bu sınır zaten daha önce kararlaştırılmış olan Brüksel Hattı'nın eşidir. 14. madde ise bölgedeki petrol gelirinin %10'unun 25 yıl süreyle Türkiye'ye bırakılması şeklindedir. Türkiye bir süre sonra 500 bin İngiliz lirası karşılığında bu hakkından vazgeçecektir.

Günümüzde birbirinden çok farklı etnik grupları içinde barındıran Irak'ın meselelerinin çözümü, bu etnik grupların çok iyi incelenmesi sayesinde sağlanabilecektir. Sadece bir topluluğa yönelik çözüm sonuç getirmeyeceği gibi, sorunların daha da büyümesine ve içinden çıkılmaz hale gelmesine neden olacaktır. Irak'ta, iki buçuk milyon civarında Türkmen yaşadığı bilinmektedir. Diğer toplulukların olduğu gibi Türkmenlerin de farklı zamanlarda buraya gelip yerleştikleri için kendi aralarında da farklılıklar olduğu görülür. Farklı şiveleri konuşurlar ve farklı mezheplere mensupturlar. Bunun nedenlerine farklı Türk boylarına mensup olmalarını ve yerleşik diğer etnik gruplardan etkilenmelerini de ekleyebiliriz. Türkmenler, Kuzey'de Telafer'den başlayarak Bağdat'ın güney batısında yer alan Mendeli kasabasına kadar olan sınırlar içinde yoğun bir şekilde yerleşmişlerdir.

Irak'ta yaşayan diğer gruplar gibi Türkmenler de işgal ve İngiliz mandası döneminde ve daha sonra da Irak yönetimlerinden, kültürel, siyasi ve sosyal isteklerde bulunmuşlardır. Ancak bunlar yerine getirilmediği gibi yakın tarihimizde eşî görülmemiş bir asimilasyona da tabi tutulmuşlardır. Irak'lı Türkmenlerin sıkıntıları günümüz yönetimleri ile başlamamıştır. 1924, 26, 39, 41, 46 ve 1959 yıllarında Türkmenlere uygulanan katliamlar ve ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmeleri en önemli delillerdir. Yaklaşık sekiz yıl süren Irak-İran Savaşı ve Körfez Savaşı sırasında bile Türkmenlere uygulanan baskı ve şiddet politikası devam etmiş, yüzlerce Türk yargısız infazlar, toplu katliamlar, tutuklamalar ile karşı karşıya bırakılmıştır. 1990 yılında Irak Cumhuriyeti'nin yayınladığı anayasada Irak halkının Arap ve Kürtlerden meydana geldiği tespiti yapılmıştır ve bunun ardından da önce açık alanlarda Türkçe konuşulmasını yasaklamış daha sonra da kendi içlerinde bile Türkçe konuşmalarını engellemek amacı ile yasalar çıkarmıştır. Türklerin çoğunluk olarak yaşadığı köy ve

<sup>103</sup> Semih Yalçın, *A.g.e.*, s. 170,173.

kasabalar çeşitli bahanelerle boşaltılmış, yakılıp yıkılarak başka yerlere göç etmelerine neden olmuşlardır<sup>104</sup>. Bugün de yönetimin tamamen Kürtlere bırakıldığı Kuzey Irak'ta insan hakları ihlalleri devam etmektedir. Ortaya çıkan otorite boşluğu terörün bölgede hâkim duruma gelmesine neden olmuştur.

## 2. Hatay Meselesi

Fransa ile aramızdaki önemli sorunlar Osmanlı borçları meselesi ve Türkiye-Suriye sınırının tespitidir. 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması'na göre antlaşmanın imzalanmasından bir ay sonra, Türkiye-Suriye sınırının belirlenmesi için bir komisyon kurulacaktı. Ancak Lozan barışında sorunların çözümsüz hale getirilmesi, yeni Türk Devleti'nin kurulması gibi gelişmeler nedeni ile komisyon ancak Eylül 1925'te kurulabildi ve beklendiği şekilde sınırların belirlenmesi konusunda anlaşmazlıklarda yeniden başladı. Mustafa Kemal Atatürk, o sıralarda meşgul olduğu Boğazlar sorununu barışçı yollarla hallettikten sonra Misâk-ı Millî sınırlarımız içinde yer alan Hatay ile ilgili sorunu çözme çabalarını arttırdı.

Ankara Antlaşması'na göre İskenderun Sancağı Suriye sınırları dahilinde bırakılmıştı. Antlaşmaya göre sancak özel bir idare ile yönetilecekti. Resmi para olarak Türk parası kabul edildi ve halkın millî kültürünün korunmasında kolaylıklar sağlanması kararı da alındı. İlerleyen dönemde 8 Eylül 1936'da Suriye'de manda idaresi sona erdirildi. Ancak yapılan antlaşmada İskenderun sancağından hiç söz edilmiyordu. Türkiye Cumhuriyeti antlaşmadaki bu eksikliğin giderilebilmesi için Fransa'ya bir nota verdi (6 Ekim 1936). Notada İskenderun ve Antakya'ya, aynı antlaşma ile Suriye ve Lübnan'a verilen bağımsızlığın verilmesi gerekliliği belirtildi. Fransa verdiği cevapta, eğer İskenderun'a bağımsızlık verilirse Suriye'nin dağılabileceğini söyleyerek, uluslar arası antlaşmalara göre mandater devlet olarak bağımsızlık verme yetkisinin olmadığını belirtti. İki tarafın da ortak kararı ile sorun Milletler Cemiyetine götürüldü. Aynı dönemde Mustafa Kemal Atatürk'ün hastalığı ortaya çıkmış olmasına rağmen bu konu üzerinde çok büyük bir hassasiyet ile durduğu anlaşılmaktadır.

Milletler Cemiyeti 27 Ocak 1937'de sancak için yeni bir statü belirledi. Böylece İskenderun iç işlerinde tamamen bağımsız, dış işlerinde Suriye'ye bağlı hale getirildi. Kendine özgü bir anayasası da olacaktı. Türkçe resmi dil olarak kabul edilecek,

<sup>104</sup> Aydın Beyatlı, "Dünden Bugüne Iraklı Türklerin İnsan Hakları Beyannamesi", **Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul, Kerkük ve Erbil Meselesi Sempozyumu'na Sunulan Bildiriler**, Ankara 1998, s. 41,44.

bölgenin silahsızlandırılmasına özen gösterilecekti. Fransa ile Türkiye arasında Hatay'ın toprak bütünlüğü ile ilgili bir garanti antlaşması da imzalanmasına rağmen sorun çözümlenemedi. I. Dünya Savaşı ile çözümlenemeyen pek çok sorunun devam ediyor olması, Almanya ve İtalya'nın diğer devletler tarafından hoş karşılanmayan faaliyetlerinin başlaması, aynı bölgede yaşayan Arapların isyanları sonucu yeniden alevlenen sorunun çözümü için yapılan çalışmalarla yeni bir seçim sistemi oluşturuldu.

Milletler Cemiyeti'nin kontrolünde yapılan halk oylaması ve seçimlerin sonucuna göre Hataylılar Suriye ve Fransa idaresini reddettiler. 1938 Eylül'ünde de 40 milletvekilinden 22'sinin Türk olduğu meclis bağımsız Hatay Türk Devleti'nin kurulduğunu ilan etti ve 23 Haziran 1939'da Hatay Meclisi Türkiye'ye katılma kararı aldı. Atatürk'ün uzun süre üzerinde çalıştığı, barışçı yollarla çözümü için mücadele ettiği sorunun bu şekilde sona erdirilmiş olmasını görememiş olması üzüntü vericidir. Ancak büyük önder, çok zorluklarla geçirdiği son yıllarında Lozan'dan kalan iki önemli sorunu sona erdirmeyi de başarmıştır<sup>105</sup>.

### 3. Boğazlar Meselesi

Lozan Barış Antlaşması'nda alınan karara göre boğazların her iki yakası askersiz hale getirilmişti. Bu durum Anadolu ile Trakya arasındaki bağlantıyı koparabilecek bazı tehlikeleri de beraberinde getirmişti. Bir düşman donanması kolayca boğazı aşacak ve İstanbul'u tehdit edebilecekti. Ayrıca Trakya'da tehdit altına girecekti. Bunun yanında dünyadaki gelişmelere bakıldığında yeni bir dünya savaşının kaçınılmaz olduğu görülmüyordu ve böyle bir durumda savaşa giden ülkeler donanmalarını boğazlardan geçirebilecekleri için Türkiye istemeden de olsa bir savaşa dahil olmak zorunda kalabilirdi.

Lozan barışının 18. maddesi ile bu sakınca giderilmeye çalışılmışsa da tamamen ortadan kalkmamıştır. Barış antlaşması imzalandığı sırada dünya silahların azaltılması ve sorunların barışçı yollarla çözümü konusunda hemfikir gibi görünüyordu. Ancak zamanla hala var olan sorunların Milletler Cemiyeti'nin müdahaleleri ile çözümlenemeyeceği aşamasına gelindi. Sorunların çözümü için yapılan her girişim başarısızlıkla sonuçlanıyordu ve bütün devletler hızlı bir şekilde silahlanmaya başlamıştı. Özellikle Almanya 1934'ten itibaren silahlanma çabalarını arttırmıştı ve

<sup>105</sup> İlker Alp, **A.g.m.**, s. 217-218.

1935'te de zorunlu askerliği getirerek silahlanmasını açık hale getirdi<sup>106</sup>. 17 Nisan 1935 günü Milletler Cemiyeti Konseyi'nde Türkiye Dışışleri Bakanı Tefvik Rüşti Aras, Lozan Barış Antlaşması'nda Boğazlar ile ilgili alınan kararı yeniden gündeme getirdi. Sorunun Türkiye'nin güvenliği açısından önemine değinerek, bu kararın Türkiye'nin savunmasını zayıflattığını ve bu nedenle de kaldırılması gerekliliğini belirtti. Üç büyük Avrupa Devleti İngiltere, Fransa ve İtalya Türkiye'nin bu konununun o andaki durum ile ilgisinin olmadığını beyan ederek itirazda bulundular. Sadece Sovyetler Birliği, Türkiye'nin tezini destekler yaklaşımda bulundu.

Türkiye Boğazlar konusundaki ısrarlı ama barışçı mücadelesini tüm uluslar arası platformlarda sürdürürken ortaya çıkan gelişmeler bizim açımızdan bir fırsat gibi görünüyordu. İtalya'nın Habeşistan'ı işgali ve Almanya'nın da askerden arındırılmış olması gereken Ren bölgesine asker yığılması üzerine Türkiye 10 Nisan 1936'da, Boğazlar Sözleşmesini imzalamış olan devletlere bir nota daha verdi. Avrupa'da değışen siyasi ve askeri durumun 1923'te Boğazlar ile ilgili olarak alınan kararları artık işlemez hale getirdiğini ve kendi güvenliği, savunması egemenlik haklarının korunabilmesi açısından Boğazların askersizliği ile ilgili maddenin değıştirilmesini istedi.

Türkiye'nin barışçı yaklaşımlarına ilk olumlu tepki bu defa İngiltere'den geldi. İngiltere değışen şartlar nedeni ile artık Türkiye'yi kendi yanında görmek istiyordu. Akdeniz'de güçlü bir Türkiye İngiltere'nin işine gelecekti. İkinci olumlu tepki de Sovyetler Birliđinden geldi. Zaten onlar Lozan Barış Antlaşması'ndan itibaren bu duruma karşıydılar. İtalya'nın dışındaki diğer devletler Türk tarafının bu haklı isteği karşısında Boğazlarda Türk egemenliği konusunda uzlaşmayı tercih ettiler.

22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Montreux şehrinde toplanan konferansta, 20 Temmuz 1936'da Montreux Sözleşmesi adı altında yeni Boğazlar Sözleşmesi imzalandı. Sözleşme Türkiye, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Japonya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya, 1938 Mayıs'ında da İtalya'nın katılımı ile imzalanmıştır.

1923 Lozan ve 1936 Montrö antlaşmaları karşılaştırıldığında 13 yıl içinde Türkiye'nin aldığı yol görülebilir. Sözleşme incelendiğinde ortaya çıkan sonuçlar şunlardır:

---

<sup>106</sup> Fahir Armaoğlu, , s. 343.

- 1- Boğazlarda ve boğazların her iki kıyısındaki askersiz alan uygulaması sona erdirilmiş ve Türkiye'ye bu bölgeleri istediği gibi tahkim etme hakkı verilmiştir.
- 2- Boğazlardan geçiş serbestliği yalnızca ticaret gemilerine verilmiştir. Havadan geçişler ise Türk tarafının yetkisine bırakılmıştır.
- 3- Boğazlar komisyonu kaldırılıp komisyonun tüm yetkileri Türk hükümetine devredilmiştir.
- 4- Savaş gemilerinin boğazlardan geçişi ile ilgili kararlarda da bazı değişiklikler yapılmıştır.
  - a- Barış zamanında küçük savaş gemilerinin sadece gündüz Boğazlara girerek geçmelerine izin verilmiş, denizaltılar ise men edilmiştir.
  - b- Karadeniz'de kıyısı olan devletlerin durumları ile ilgili alınan kararlar da değiştirilmiş ve bu devletlerin güvenlikleri ön planda tutulmuştur.
  - c- Boğazlardan geçecek savaş gemilerine Türk hükümetini belirli bir süre öncesinde haberdar etme zorunluluğu getirilmiş ve Karadeniz'de bulunma sürelerine de sınırlama getirilmiştir.
  - d- Savaş durumunda eğer Türkiye taraf değilse savaşa dahil olan devletlerin savaş gemileri Boğazlardan geçemez, ancak herhangi bir devlete yardım amaçlı başlatılacak bir girişimde bu karar geçersiz olacaktır.
  - e- Eğer Türkiye savaşa tarafsız tüm savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesi Türkiye'nin takdirine bağlıdır.
  - f- Türkiye'nin savaşta olması durumunda, savaşa dahil olmayan devletlere ait ticaret gemileri düşmana yardım etmemek ve Boğazlara gündüz girmek, Türk görevlilerin kılavuzluğunu kabul etmek şartları ile Boğazlara girebileceklerdir.
  - g- Bütün bu maddelerin haricinde, eğer Türkiye kendisini bir savaş tehlikesi altında hissederse, diğer hükümleri değiştirerek zorunluluklar getirme hakkına sahip olmuştur. Ancak Türkiye bu durumu Milletler Cemiyetine götürmek zorunda olacaktır<sup>107</sup>.

Sözleşme 20 yıl için geçerli olmak üzere imzalanmıştır fakat bu güne kadar sözleşmeyi imzalayan devletlerden herhangi bir itiraz gelmediği için hala yürürlüktedir.

<sup>107</sup> Yusuf Hikmet Bayur, **A.g.e.**, s. 180-181.

#### 4. Borçlar Meselesi

Hatay meselesinin başında da belirttiğimiz gibi, Fransa ile iki önemli sorunumuz vardı. Hatay'ın anavatana katılması ve borçlar meselesi. Osmanlı Devleti'nin en fazla borcu Fransa'dan aldığı biliniyordu. Bu nedenle konu 1926'da imzalanan Türk-Fransız Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması'nın getirdiği iyimser barış ortamı zaman zaman kesintiye uğradı. Çoğunluğunu Fransızların teşkil ettiği alacaklı devletlerle Lozan'da yapılan görüşmelerde alınan karara göre çözüm bu devletlerle Türkiye arasında yapılacak görüşmelerde aranacaktı.

Çıkan anlaşmazlıklar nedeni ile görüşmeler ancak 13 Haziran 1928'de sonlandırıldı ve imzalanan antlaşmalarla ödenecek borcun miktarı ve ödeme şekli belirlendi.

Osmanlı Devleti'nin geleceğine haciz koyan Düyûn-u Umumiye'nin de bu arada artık resmen sona erdiği görülmektedir. 1929'dan itibaren bütün dünyayı etkileyen ekonomik kriz doğal olarak Türkiye'yi de etkilemişti ve borçların ödenmesinde zorluklar yaşanmaya başlamıştı. Amerika'nın moratoryum ilan etmesinden faydalanıp benzer bir uygulama girişiminde bulunmasına rağmen alacaklı devletlerin itirazı üzerine 22 Nisan 1923'te Paris'te yeni bir borç sözleşmesi imzalandı. Bu sözleşme bizim açımızdan daha uygulanabilir bir yapıdaydı.

Aynı dönemlerde Fransa ile aramızda yaşanan Adana-Mersin demiryolunun satın alınması meselesi de kapitülasyonların bir devamı olarak varlığını sürdürüyordu. Oysa Fransa İtilaf Devletleri içinde Misâk-ı Millî'yi ilk tanıyan devletlerden birisiydi ve Misâk-ı Millî kapitülasyonların sona erdirilmesini öngörüyordu<sup>108</sup>. Fransa, demiryolu meselesini çok uzatmadı ve 1929 Haziranında imzalanan bir anlaşma ile demiryolu Türkiye'ye teslim edildi. Fransa ile yaşadığımız bu sorunların temelinde çok uzun yıllar kapitülasyonlardan en çok yararlanan devlet olan Fransa'nın bu ayrıcalıklarını kaybetmekten çok hoşnut olmaması yatmaktadır.

<sup>108</sup> Fahir Armaoğlu, **A.g.e.**, s.324-.25



## SONUÇ

Mustafa Kemal Atatürk'ün, Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmadan önce ve kuruluş aşamasında izlediği millî siyaset sayesinde yurdumuz hem kendi bölgesinde hem de dünyada özel bir yere sahip olmuştur. Türkiye Cumhuriyetinin temellerini, sonsuza kadar var olacak bir devlet olarak atmıştır. Özellikle devletin kuruluşundan sonra izlediği barışçı siyaset sonucunda, II. Dünya Savaşı gibi, çok büyük yıkımlara neden olmuş bir mücadeleden de uzak kalabildik. İzlenen siyasetin temelinde barış vardır, ancak Atatürk, özellikle dış siyasetimizde sahip olduğumuz askeri gücün de izlediğimiz siyasetle birlikte her zaman yan yana olmasını sağlamış, böylece doğabilecek yeni sorunların da önüne geçmeye çalışmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlık mücadelesi yaptığı dönemde ihtiyaç duyduğu en önemli şey, vatan ve millet bilincidir. Bu bilinç, Misâk-ı Millî ile sınırları belirlenmiş bir vatan ve onun üzerinde yaşayan, ortak geçmişe sahip bir milletin yeniden doğmasını sağlamıştır.

Vatanımızın sınırlarının hangi kriterlere göre çizilmesi gerektiğini belirleyen Misâk-ı Milli, ortaya koyduğu prensiplerle bağımsız ve bölünmez bir Türk vatanının meşruiyet kaynağını oluşturmaktadır. Belgeyi tanımlamak için kullanılan “Misâk-ı Millî”, “Ahd-ı Millî Beyânnâmesi”, “Ahd-ı Peymân”, “Peymân-ı Millî”, “Ahd-ı Millî Esâsları” yani millî yemin, millî and, millî sözleşme gibi isimler belgenin önemini yansıtmaktadır. Millet olma bilincini tam manası ile ortaya koyan Misâk-ı Millî ile millî ve bölünmez bir Türk vatanının sınırları, Millî Mücadele'nin ana ruhu, Türk dış politikasının hedefleri, devletin bağımsızlığı, milletin geleceği ve devamlı bir barışın sağlanması için yapılabilecek en son fedakârlıklar tespit edilmiştir. Gücünü ve kaynağını Türk milletinin meşru müdafaa hakkı ile hür ve bağımsız yaşama azminden alan Misâk-ı Millî asla saldırgan ve zorba bir doktrin değildir. Misak-ı Millî, Millî Mücadele'nin ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ilke ve inkılâplarının esas ruhudur ve Ulu Önder Atatürk'ün gelecek nesillere bıraktığı en büyük mirastır.

Ancak son dönemlerde içine düşülen son derece önemli bir yanlış vardır. Bazı siyasetçilerimiz ve tarih araştırmacılarımız Misâk-ı Millî'yi farklı yorumlamışlar, Lozan Barış Antlaşması ile Misâk-ı Millî'nin gerçekleştiğini ve artık bu konuda herhangi bir çalışmanın yapılmasına gerek kalmadığı görüşünü yaymaya çalışmışlardır. Oysa bu

konu ile ilgili olarak doğrudan Atatürk'ün sözlerine kulak vermemiz bile yeterli olacaktır.

Amerikalı bir gazeteci ile yaptığı bir görüşmede: *“Birleşik Devletlerin ideali, bizim de idealimizdir. Büyük Millet Meclisi'nin 1920 Ocağında ilan ettiği Milli Misak'ımız, sizin Bağımsızlık Beyanname'nize çok benzer. O, sadece, Türk ülkesinin istiladan kurtarılmasını ve kendi kaderine hâkim olmasını ister... O, halkımızın misakı, anayasasıdır ve her ne pahasına olursa olsun bu misakı korumaya kararlıyız”* derken, bu beyannamenin hem bir bağımsızlık beyanname, hem de anayasası ve geleceğini çizen ülküsü olduğunu anlatmıştır. Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk, Misâk-ı Millî sınırları ile ilgili olarak da şu yorumu yapmıştır:

*“Efendiler arazi meselesi ve hudud meselesi Misâk-ı Millî'nin ma'lumu aliniz, birinci maddesinin da'ire-i şumûlindedir. Misâk-ı Millî şu hat bu hat diye hiçbir vakit de hudud çizmemiştir. O hududu çizen şey milletin menfaati ve Hey'eti Celile'nin isabet-i hazındır. Yoksa bu haritası mevcut bir hudud yoktur ...”*

Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasını müteakip 11 Ekim 1922 tarihinde Mudanya Mütarekesi imzalanmış ve 20 Kasım 1922'de Lozan Barış görüşmeleri başlamıştır. Lozan Barış görüşmelerinde Türk tarafının hareket noktası Misâk-ı Millî olmuştur. Buna göre Türkiye'nin hedefi boğazlar, Batı Trakya, Ege Adaları, Hatay-Musul Vilâyeti, Elviye-i Selâse üzerinde Türk hâkimiyetini tesis etmektir. Bir başka deyişle Türklerin çoğunlukta olduğu bölgeleri kapsayan tam bağımsız bir Türk devleti kurmaktır. Lozan, Misâk-ı Millî'de öngörülen hususların tamamının hayata geçmesi için yeterli olmamıştır. Fakat Osmanlı coğrafyasındaki imtiyazlarından vazgeçmek istemeyen ve millî sınırları içinde bağımsız ve güçlü bir Türkiye'yi karşılarında görmek niyetinde olmayan müttefiklerin, gerek Millî Mücadele gerekse Lozan Barış görüşmeleri sürecindeki tavır ve iddiaları ile önceki sulh tekliflerini düşünmek, Lozan ile elde edilen başarının değerini ortaya koyacaktır. Hakikaten devrin siyasî şartlarına, ülkemizin askerî, mâli ve iktisadî imkânlarına ve yıllarca savaşlarda yorgun ve yoksul düşmüş milletimizin durumuna rağmen Lozan'da büyük bir başarı kazanılmıştır. Bu suretle Türk milleti, asırlardan beri sömürge hâline getirilmiş devletini, millî sınırları içinde tam bir istiklâl kavuşturmuştur.

Genç Türkiye Cumhuriyeti için uzun vadeli bir gelecek vizyonu ve stratejisi çizen Atatürk, tarihin milletimizin önüne çıkardığı fırsatlardan yararlanmasını bilerek Misâk-ı Millî'de öngörülmele birlikte Lozan'da istediğimiz neticeyi alamadığımız

hususları, millî menfaatlerimiz doğrultusunda çözüme kavuşturmaya gayret etmiştir. Lozan'ı kalıcı bir düzen va'z eden bir belge olarak görmeyen, ilerisine geçilmesi gereken bir başlangıç noktası telâkki eden Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün, 1933 yılında, kendisi ile yapılan bir mülâkatta, Türkiye'nin geleceği hakkındaki tasavvurlarını ifade etmek için söylediği aşağıdaki sözler bunun en büyük delilidir:

*“Allah nasip eder, ömrüm vefa ederse Musul, Kerkük ve Adalar'ı geri alacağım. Selânik de dahil Batı Trakya'yı Türkiye hudutları içine katacağım.”*

Türklerin yaşadığı her yeri Misâk-ı Millî'ye dahil kabul eden büyük kurtarıcı, 1933 yılı itibariyle milletlerarası platformlarda yeniden gündeme taşımaya başladığı Boğazlar konusunu 1936 tarihinde Montreux Boğazlar Sözleşmesi'yle Misâk-ı Millî'ye uygun bir şekilde çözüme kavuşturmuştur. Boğazlar meselesini hallettikten sonra Hatay konusuna eğilen Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Hatay'ın da anavatana katılmasını sağlamak suretiyle Misâk-ı Millî'nin Lozan'da kabul ettiremediğimiz iki maddesini hayata geçirmiştir.

Yukarıda belgelere dayanarak verdiğimiz örnekler, asla ve asla Atatürk'ün saldırgan bir şoven, başkalarının topraklarında gözü olan bir emperyalist olduğu şeklinde yorumlanmamalıdır. Herkesin bildiği üzere dünya barışına büyük önem veren Atatürk'ün, dış politikamız için koyduğu ana esaslardan birisi “*yurtta sulh, cihanda sulhtur*”. O, her zaman, anlaşmazlıkları savaşla değil diplomasinin kuralları çerçevesinde halletmeye çalışmıştır. Ancak diplomatik kurallar işlemez hâle geldiğinde Türk ordusunun gücünü göstermekten de çekinmemiştir. Bir maceraperest olmayan Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk, şartlar elverdiğinde XIX. ve XX. yüzyıllarda emperyalistlerin Türk devleti'nin zayıflığından faydalanarak işgal ettiği Türk topraklarını esaretten kurtarmaya ve oralarda hakları gasp edilmiş soydaşlarımıza yardım etmeye çalışmıştır. Türkiye'nin, etrafını çevreleyen bütün sınırlarının hemen ötesinde soydaşları bulunmaktadır. Atatürk onların durumları ile yakından ilgilenmiş ve çok doğru bir strateji ile Türkiye'nin güvenliğinin sınırlarının ötesinde başladığını bilerek ülkemizin etrafında bir güvenlik çemberi oluşturmuştur.

Atatürk'ün takip ettiği barışçı, tutarlı, yapıcı ve doğru esaslar üzerine bina edilmiş dış politika sayesinde Türkiye Cumhuriyeti, dünya siyasetinde etkin ve saygı duyulan bir aktör olmuş, dünya devletler arasındaki onurlu ve itibarlı yerini almıştır.

Küreselleşmenin millî devletleri gerek millet üstü yapılanmalar yoluyla gerekse mikro milliyetçilikler icat ederek etnik bölünmelerle ortadan kaldırmaya çalıştığı,

küreselci odaklar tarafından tarihin ve milletlerin sonunun geldiğinin iddia edildiği, ABD ve onun temsil ettiği çok uluslu şirketlerin dünya haritasını yeni baştan çizme projelerinin adım adım gerçekleştiği ve hepsinden önemlisi Türkiye Cumhuriyeti'nin en uzun on yılını yaşadığının ifade edildiği şu kritik günlerde Misâk-ı Millî ruhu millî varlığımızın ve bağımsız bir Türk devletinin en büyük dayanağıdır.

## KAYNAKÇA

- Akın, İlhan, **Türk Devrimi Tarihi**, İstanbul 1989.
- Akşin, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele 1919,1920**, C.II, İstanbul 1986.
- Akyüz, Yahya ve Diğerleri, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, Ankara 1989.
- Alp, İlker, “Misâk-ı Millî”, **Misâk-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul, Kerkük ve Erbil Meselesi Sempozyumu’na Sunulan Bildiriler**, Ankara 1998.
- Armaoğlu. Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, C.I, Tisamat Basım Sanayi, Ankara 1993.
- Armaoğlu, Fahir, **Lozan Konferansı ve Musul Sorunu**, 1998.
- Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam**, Yükselen Matbaası, İstanbul 1971.
- Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk**, C.I, Ankara 1986.
- Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk**, C.III, Türk Devrimi Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1981.
- Bayur, Yusuf Hikmet, **Türkiye Devleti’nin Dış Siyaseti**, TTK, Ankara 1995.
- Beyatlı, Aydın, “Dünden Bugüne Iraklı Türklerin İnsan Hakları Beyannamesi”, **Misak-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul, Kerkük ve Erbil Meselesi Sempozyumu’na Sunulan Bildiriler**, Ankara 1998.
- Dumont, Paul, **Mustafa Kemal**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.
- Eroğlu, Hamza, **Türk İnkılap Tarihi**, Ankara 1990.
- Gnelkurmay Bakanlığı, **Atatürk (Komutan, Devrimci, Devlet Adamı Yönüyle)**, Gnkur. ATASE Bşk. Yayınları, Ankara 1980.
- Gök, Dursun, **1924 Türk Basımında Musul Meselesi**, Ankara 1998.
- Goloğlu, Mahmut, **3.Meşrutiyet 1920**, Ankara 1998.
- Irmak, Sadi, **Atatürk Devrimleri Tarihi**, Ankara 1981.
- İleri Gazetesi**, “Felah-ı Vatan Grubu”, No: 751, 9 Şubat 1920.
- İleri Gazetesi**, “Mustafa Kemal Paşa’nın Telgrafı”, No: 731, 20 Ocak 1921.
- İleri Gazetesi**, “Meclis-i Mebusan’ın Cevabı”, No: 748, 6 Şubat 1920.
- İleri Gazetesi**, “Ahd-ı Millî’nin Sulh Esasları”, No: 819, 17 Şubat 1920.
- İkdam Gazetesi**, İkinci Celse, No: 8255, 4 Şubat 1920.
- İkdam Gazetesi**, İkinci Celse, No: 8269, 18 Şubat 1920.
- İkdam Gazetesi**, “Felah-ı Vatan Ahdnamesi” No: 8262, 11 Şubat 1920.
- İkdam Gazetesi**, “ Misak-ı Millî Programı Sureti” No: 8269, 18 Şubat 1920.
- İnan, Afet, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, Ankara 1998.

- Kansu, Mahzar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, Ankara 1966.
- Kaymaz, Nejat, **Misak-ı Millî Üzerine Yapılan Tartışmalar Hakkında**, C.III, Ankara 1976.
- Kutay, Cemal, **Mehmet Şeref Aykut**, İstanbul 1985.
- Meclis-i Mub'usan Zabıt Ceridesi**, C.I, Devre:4 İctima Serisi: I. Onbirinci Inkad, 17 Şubat 1336 (1920).
- Mumcu, Ahmet, **Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, Ankara 1974.
- Selek, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**,C.I, Ankara 1981.
- Tansel, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.II, Başbakanlık Basım Evi, Ankara 1973.
- Turan, Refik, **Misak-ı Millî ve Atatürk'ün Lozan Sonrası Hedefleri**, Ankara 1998.
- Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi**, C.I, Ankara 1991.
- Türk İnkılap Tarihi**, Kara Harp Okulu, Ankara 1986.
- Vakit Gazetesi**, "Ahdname Tercümesi", No: 813, 11 Şubat 1920.
- Vakit Gazetesi**, "Mebuslarla Mülakat", No: 817, 15 Şubat 1920.
- Yalçın, E.Semih, **Misak-ı Millî ve Lozan Barış Konferansı Belgelerinde Musul Meselesi**, Ankara 1998.



**a. Misak-ı Milli ile İlgili Orijinal Arşiv Belgeleri ve Transliterasyonları:**

**Ek: (a/1)**

*[Misâk-ı Millî sınırları içindeki Türk topraklarının, TBMM Hükümeti'ne ait olmasını isteyen milletvekillerin elli imzalı bir önergesinin, 31.10.1922 tarihinde İcra Vekilleri Hey'eti Riyaseti tarafından Hariciye Vekaleti'ne gönderildiğine dair belge]:*

Türkiye Büyük: Millet  
Meclisi İcra Vekilleri Hey'eti  
Riyateri Kalem-i Mahsus  
Müdüriyyeti

Ankara 31.10.1338 (31. 10. 1922)

Tezkere 6

1352:

**Hariciye Vekaleti'ne**

Misâk-ı Milli hududu dâhilinde olup el-yevm ecnebî idareye tabi' bulunan Türk topraklarının Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne a'id olmak üzere ta'yını talebine da'ir elli imzalı tahrir İcra Vekilleri Hey'eti'nin 31.10.1338 [tarihli ictima'ında]\* kira'et ve vekalet-i alilerine tevdi'i tensib edilmekle mezkur tahrir suret-i musaddakası leffen irsal kılınmıştır. Efendim.

Yazdım fi 31 m.

\* Belgede üzeri çizilmiştir.

BCA, **Hariciye, nr. 6/42**, 31.10.1338 (31. 10. 1922).



۱۳۴۲

۷۰

۰

قرارداد

۲۹۵

استقلال مدلی بی عرضه استانبول فرخنده مدبرین ایلدیریمه براتنجه سنده بو نومی مدلی لرن اولان خاجه مخصوص سانه  
 فرزند رسمی یا سیمه و رسم اتقا اولدندمه مکرره فرخنده مدلی ایلی ایلیله لازم کلدیکده بوندک بحیره بالمسایفه ای  
 اولدانه رسم ماهنه برالیم اعطای استقلال مدلی سیک مجادله مدنت استقلال مله غایبه معصوف اولدنیقه اولدانه مدلی  
 مرزاق افترانیس لازم کلدکی آنجه برجه نظر انیاره اولد او زره اولد زره قیاس فراسانه ویا هیوان رسمی بولمک ناسا کوریمو  
 کولیم مینک ده تقریبی ایجا یا نه کی بیلد بولمک بوجوندک برقراره بلی عرضه کی مایه وکالتک ۱۹۱۲ / ۸ / ۲۸ تاریخ ویم نومی  
 ۱۹۰۰ نوردو نومه ایجا و سیدر کینک ۱۹۱۲ / ۱۱ / ۲۹ تاریخ ایجا نمده لولاندکر بر عرضه سانه مددی عرضه کی فرزند  
 قرطی سیک ریدر عرضه بوردک مت بچینک تاریخک ای دی ولدیه ناسی تاریخک بولمک مؤرخه کولیمک .  
 ۲۹ / ۱ / ۹

نوریا بوردک مت محبی  
 ابرار سیدر قطنی بی

شرعی بی

مدفوعه بی

مدلی بی

دختر بی

خاجه کانی بی

مالک بی

معازن بی

ناخدا بی

اصفا بی

حیدر و خاجه کانی بی

ابا مدیه بیور کانی بی

نوریا بوردک مت محبی بی

6/12

(*İstiklal Madalyasının Bir yüzünde Misâk-ı Millî hududu dahilindeki vatanımızın haritasının yer almasına dair 9.10.1923 tarihli kararname*):

### **Kararname**

İstiklal madalyası hakkında İstanbul Darphane Müdüriyeti ile cereyan eden muhaberat neticesinde bu nev' madalyaların evvela haricden mütehasıs ressamlar tarafından resimleri yapılmak ve resim intihab olunduktan sonra darphanece madalya i'mal edilmek lazım geldiğinden bunun için bi' I-müsabaka intihab olunan resim sahibine bir ikramiye i'tası ve istiklal madalyasının mücadele-i milliyenin istihsal-i sulh gayesine ma'tuf olduğuna delalet edecek rumuzatı ihtiva etmesi lazım geleceği ancak bu cihet nazarı i'tibara alınmak üzere üzerinde kabartma insan veya hayvan resmi bulunmasının münasib görülüp görülmeyeceğinin dahi tasrihi icab ettiği bildirilmekle bu cihetlerin bir karara rabtı hakkındaki Malliye Vekaleti'nin 12.1.[13]38 tarih ve Kalem-i Mahsus 890 numaralı tezkeresi İcra Vekilleri Hey'etinin 9.1.[13]39 (9. 1. 1923) tarihli ictima'ında lede't-tezekkür bir tarafında Misak-ı Milli hududu dahilindeki vatanımızın haritasının diğer tarafında Büyük Millet Meclisi'nin tarihi küşadı ve madalyanın te'sis tarihinin bulunması muvafık görülmüştür.

9.1. 1339 (9. 1. 1923)

Hariciye Vekaleti Vekili

(imza) Dahiliye Vekili (imza)

Adliye Vekili (imza)

Müdafa'a-i Milliye Vekili (imza)

Şer'iyye Vekili (imza)

Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Hey'eti Re'isi (imza)

Erkan-ı Harb-ı Umumiyye Vekilleti Vekili (imza)

Sıhhiye ve Mu'avenet-i İctima'iyye vekaleti vekili (imza)

İktisad Vekili (imza)

Nafi'a Vekili (imza)

Ma'ârif Vekili (imza)

Mülkiyye Vekili (imza)

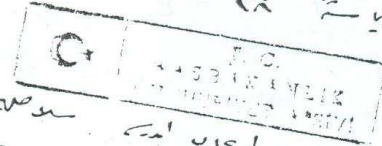
Türkiye Büyük Millet Meclisi Re'isi (imza)

صالحی  
۹-۹-۳۸  
صالحی دولت  
۹-۹-۴۸  
صالحی  
۹-۹-۴۸

آزاد کادیا بویوک ملت مجلسی  
اجرا و کلامی هیئت ریاستی  
قلم مخصوص مدیریت  
شماره

صالحی

حسب ریشه ریاست



۱- بوجوہ نقل شدہ بیانہ کی حدودوں کی اجازت ایسے سروس  
نہیں ہوتی۔۔۔ بوجوہ - بوجوہ حاصلہ الجیزہ جس کی لوائہ  
تقریباً دہے ~~مقرر~~ کھڑی ہے جس کو بوجوہ سروس  
تقریباً بعد از حدوں قطع شدہ نہیں کہ جس کے لئے تقریباً  
تقریباً ہوا ہے۔۔۔ قوس سے تقریباً سوائے سروس  
تقریباً ہی رہے۔۔۔ اور اس کے لئے تقریباً سروس  
سوائے تقریباً ہی رہے۔۔۔ بوجوہ - بوجوہ  
تقریباً ہی رہے۔۔۔ بوجوہ - بوجوہ  
تقریباً ہی رہے۔۔۔ بوجوہ - بوجوہ  
تقریباً ہی رہے۔۔۔ بوجوہ - بوجوہ  
تقریباً ہی رہے۔۔۔ بوجوہ - بوجوہ

۳۱۱

جواباً یا تعلقہ جوق ادراغہ جواب اذہنی بحوالہ تارخ ولوم و سناد درجی درج اولیور

رأيا بويوك ملت مجلسی  
اجرا وکيلبری هیئتی ریاستی  
قلم مخصوص مدیریت  
شماره



دوستانیک سرت الحانین جا ایسم  
الجزیه و شه جملیه قوه نقدیه  
ایم و این عملیات هب و کله بایسته جیلده  
یا بایسته  
ایکریه عمده شیر  
فوزی

Handwritten notes and signatures, including a signature that appears to be 'KARİMA'.

*(Erkan-ı Harbiye Umumiye Re'isi Fevzi Paşa'nın, Kerkük, Musul ve Süleymaniye'nin Mısâk-ı Millî sınırlarımız dahilinde düşünüldüğünü gösteren 1922 yılına ait telgrafı).*

Türkiye Büyük Millet Meclisi  
İcra Vekilleri Hey'eti Riyaseti  
Kalem-i Mahsus Müdüriyeti.

Acele haber telgrafıdır.

Salihli

9. 9. 338 (9. 9. 1922)

15. 9. 338 (15. 9. 1922) Salihli'ye vürudu

17.9.338 (17. 9. 1922) Ankara'ya vusulu

### **Hey'et-i Vükela Riyasetine**

1 - Musul mıntkasında da Misâk:-ı Millî hududumuzun icab ederse silahla te'mini mukarrerdir. Böyle bir mecburiyet halinde EI-Cezire cebhesi bütün kuvvetiyle Dicle tarafından Şark cebhesi Van, Çölemerik, Elaziz hududu kıta'atından teşkil ve cebel bataryalarıyla takviye edeceği müretteb bir piyade fırkası bir nizamiye süvari livası aşiret süvari fırkaları ve ahali-i mahalliye ile takviye edilecek Özdemir Bey müfrezesi ile İmadiye-Süleymaniye hattı üzerinde Musul-Kerkük hattı aleyhine ta'arruza me'mur edilecektir. Bina'en'aleyh bu nokta-i nazardan şimdiden ihzaratda bulunulmasını ve asgari zamanda inmcı elzem olan bu istihzaratın ne zamana kadar ikmal edilebileceğinin ve hareket-ı ta'anuziyenin suret-i tevcih ve idaresi hakkındaki mumla'a-i devletleinin sür'atı işiarım rica ederim.

2- EI-Cezire ve Şark cebheleri kumandanlıklarına 9/7. 9.[13]38'de ayrıca ve berayı ma'lumat Hey'et-i Veki'le Riyaset-i Celilesine ve Müdafa'a-i Milliye Vekaleti'ne yazılmıştır.

Erkan-ı Harbiye-i Umumiyye Re'isi Fevzi

Açdım 18.9.1338 (18.9. 1922)

BCA, Hariciye, nr. 1/210, 18.9.1338 (18.9. 1922).

## MİSAK-I MİLLÎ

Anadolu'nun Büyük ve Azimkârâne Mücâhedâtını doğuran Esbâbı ve Mukaddes Da'vâ-yı Millîmizin Esâsâtını İhtivâ eden 28 Kânûn-ı Sâni 336 (1920) târihli Misâk-ı Millî Beyânnâmesidir.

### Misâk-ı Milli Beyânnâmesi

“Zirde vâzi'ü'l-izmâ Osmanlı Meclis-i Meb'ûsân a'zâları istiklâl-i devlet ve istikbâl-i millînin, haklı ve devamlı bir sulhe nâ'iliyet için ihtiyâr edebileceği fedâkârlığın hadd-i a'zamını mutazammın olan esâsât-ı âtiyeye tamâmi-i ri'âyetin mümkünü't-te'mîn olduğunu ve esâsât-ı mezkûre hâricinde pâyidâr bir Osmanlı Saltanat ve Cem'iyetinin devâm-ı vücûdu , gayr-i mümkün bulunduğunu kabul ve tasdîk eylemişlerdir.

Madde 1. Devlet-i Osmaniye'nin münhasıran Arap ekseriyetiyle meskûn olub 30 Teşrîn-i Evvel [1]918 târihli mütârekenin hîn-i akdinde muhâsım orduların işgali altında kalan aksâmının mukadderâtı, ahâlisinin serbestçe beyân edecekleri ârâya tevfi'kan ta'yîn edilmek lâzım geleceğinden, mezkûr hatt-ı mütâreke dâhil ve hâricinde dînen, ırken müttehid olan, yekdiğerine karşı hürmet-i mütekaabile ve fedâkârlık hissiyâtile meşhûn ve hukûk-ı ırkıye ve ictimâ'iyeleriyle şerâ'it-i muhîtiyelerine tamâmiyle ri'âyetkâr Osmanlı-İslâm ekseriyetiyle meskûn bulunan aksâmın hey'et-i mecmû'ası hakîkaten veya hükmen hiçbir sebeble tefrîk kabûl etmez bir küldür.

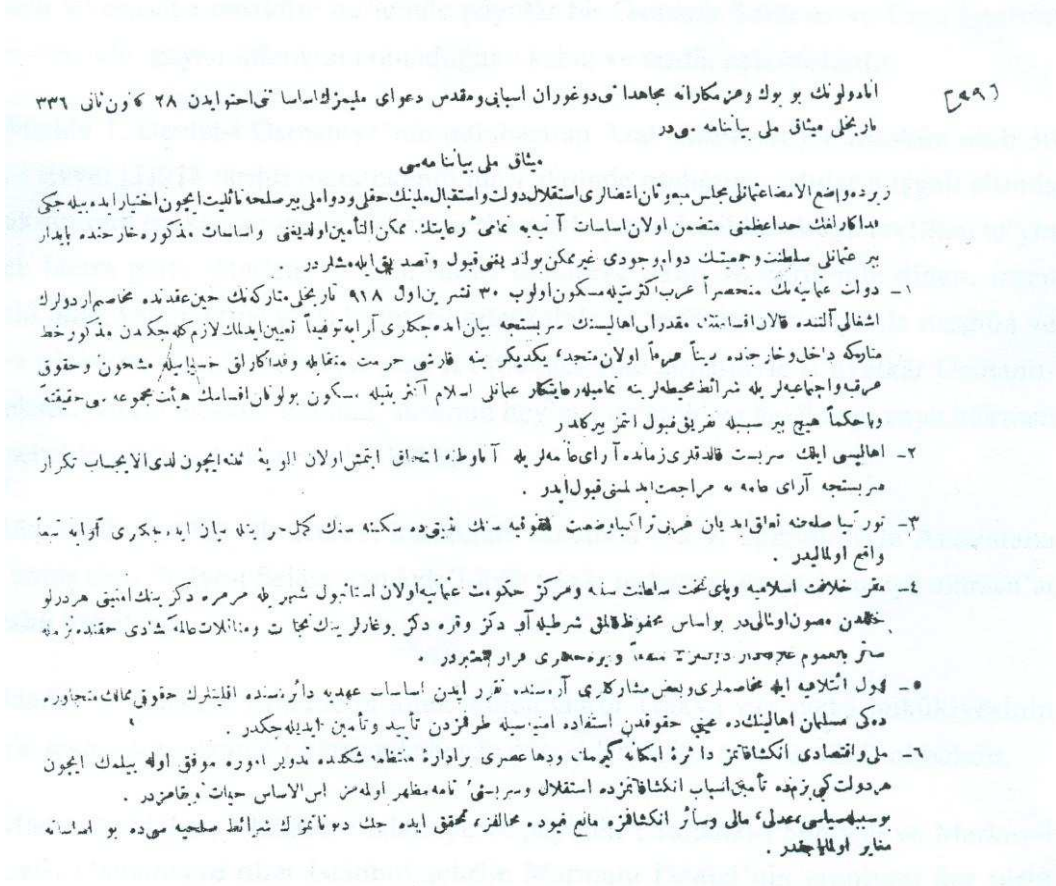
Madde 2. Ahâlisi ilk serbest kaldıkları zamanda ârâ-yı âmmeleriyle Anavatana iltihâk etmiş olan Elviye-i Selâse için lede'l-îcâb tekrâr serbestce ârâ-yı âmmeye mürâca'at edilmesini kabul eder.

Madde 3. Türkiye sulhüne ta'alluk edilen Garbî Trakya vaz'iyet-i hukûkiyesinin tesbîti de sekenesinin kemâl-i hürriyetle beyân edecekleri ârâya tebe'an vâki' olmalıdır.

Madde 4. Makarr-ı Hılâfet-i İslâmiye ve pâyitaht-ı Saltanat-ı Seniyye ve Merkez-i Hükûmet-i Osmaniyye olan İstanbul şehriyle Marmara Denizi'nin emniyeti her türlü halelden masûn olmalıdır. Bu esâs mahfûz kalmak şartıyla Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının ticâret ve münâkalât-ı âleme küşâdı hakkında bizimle sâ'ir bi'l-umûm alâkadâr devletlerin müttefikan verecekleri karâr mu'teberdir.

Madde 5. Düvel-i İ'tilâfiye ile muhâsımları ve ba'zı müşârikleri arasında takarrür eden esâsât-ı ahdiye dâ'iresinde ekalliyetlerin hukûku, memâlik-i mütecâviredaki Müslümân ahâlinin de aynı hukûkdan istifâde ümniyesiyle tarafımızdan te'yîd ve te'mîn edilecektir.

Madde 6. Millî ve iktisâdî inkişâfâtımız dâ'ire-i imkâna girmek ve daha asrî bir idâre-i muntazama şeklinde tedvîr-i umûra muvaffak olabilmek için her devlet gibi bizim de te'mîn-i esbâb-ı inkişâfımızda istiklâl ve serbetî-i tamma mazhar olmamız üssü'l-esâs hayât ve bekâmımızdır. Bu sebeble siyâsî, adlî malî ve sâ'ir inkişâfımıza mâni' kuyûda muhâlifiz. Tahakkuk edecek düyûnâtımızın şerâ'it-i sulhiyesi de bu esâsâta mugayir olmayacaktır. 28 Kânûn-i Sâni 1336 (1920).”



“Ahd-ı Millî Beyânâmesi Sûreti”, **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi**, C. I, Devre: 4, İçtima Senesi: 1, 11. İn'ikat, 17 Şubat 1336 (1920) Salı, TBMM Basımevi, 1992, s. 144-145; **Atatürk'ün Millî Dış Politikası**, 1919-1923, C. 1, (Kültür Bakanlığı Yayınları: 392, Atatürk Dizisi: 34), Ankara 1992, s. 130; **İleri Gazetesi**, “Ahd-ı Millî Esasları”, no: 759, 17 Şubat 1920, s. 4; **İkdam Gazetesi**, “Misak-ı Millî Programı Sureti”, no: 8269, 18 Şubat 1920, s. 2.



## مصطفی کمال پاشانک تلغرافی

عقبه سنی حضرت شهبازی

جلس ملی شریف شاهان لرمن محروم بران  
راحتسزلق بتون تبه ماهونلری میانده هیفت تمبلیه سزی ده  
پک زباده دوچار تأثر ایتدی . جناب حق وجود ماهونلری  
آفات کویه و ماهونه منصون بیورسون آیین .  
۱۷ کانون ثانی ۳۳۶

آناطول وروم ایلی مدافعه حقوق جیبی  
رئیس نامه  
مصطفی کمال

جلسی بصورتیه ریاست مبدیینه

حاکمیت دلیه نکه الهم بر دورده جاتزده اوزون بر  
مدت تجلی استدرله مش اولسنندن متوله مجاهداتیز مجلس  
ملینک کشادیله تیجه لرندن برین استحصالی ایتمش اولیور .  
هیئت ملیه من مقدرات ملیه یی الگ مشروع و الگ قانونی سر جمع  
تدقیق و محاکمسی اولان محترم مجلیسه تودیع ایتمش اولمقده  
مفتخر و مختیار در .

آناطول وروم ایلی مدافعه حقوق تمکیلیاتی آلتنده  
قوتلری ، املری و روحلری بر لشدیرمش اولان ملت  
بو کوندن اعتباراً بالکنز کندی اراده سنی تمیل و بالفعل  
حاکم قانن حق اولان مجلسک نکههانی وضعتنده در .  
استقلال و وجود قننک سوکته قدر مدافعه سنی امر تده  
آنک ال فداکار بر استناد کاهیلدر .

هیتمز بو اعتبار ایله مجلس ملی به معطوف اولان آمان  
و مطالب ملیتک قوت و ماهیتی حقیقه اولدیغی کبی بو کوندن  
اعتباراً بمعونین محترمه نکه دوش تحمک راجع قانن حق اولان  
مملکتین تاریخی نکه درجه سنی خصوصاً سنده محترم مشرک  
وقوف و ستانندن آیین و مطمئن اولهرق تبریکات  
احترامکارانه سنی تقدم و هیفت محترمه به ابلاغی احترام  
ایلر اولباده ۱۷ کانون ثانی ۳۳۶

آناطول وروم ایلی مدافعه حقوق جیبی  
رئیس نامه  
مصطفی کمال



## تورک صلحک اساسلری نه اولایلیر؟

(میشاق ملی) نیک متنی

انکلیز تضادی - صلحک محفل اساسلری - استانبول صلحی : سؤره عطا قلمسی -

آقره صلحی و میثاق ملی ، استقبول مطلوب - الریه نله - استانبول

تراکیا - قایتیردیسور نیک القاسمی

صهرخلمیز بوکون بارین یوله چوقاققر . ایشلاف دولتلرنیک نهدرجه به قارار صمیمی صلح  
یق آقیب ایشکلری بیامه یوروز . فرانسه ، ایتالیا نیک شرق صلحی تقریردن بویک ایچون .  
حقی نهایت تصدیقن باشقه پاهنجق شیلری قلاش کیدر . فقط انکلیز نیک تورکلره حاضر لایه  
سؤقصدن واز کیدیکنی خالا شیبه لی کورویوروز . (لوشیدجورج) داها بویدن برآی اول عوام قمار سنده  
(سؤور) معاهده سنی تعدیل و از میزی اعاده ایدرک تورکلره آکلایمانی طلب ایدن سابق  
( یورک آطه ) اسیری حیزال (طاوسهند) . جوانا

— انکلیز نیک شرق واقی دکر بولتیقه سنی یوقادار عطفه نیل ایدمه یز !

دعندی . داها بو سؤزلر خاطر هر دن سلیتمه دن ایشلاق دعوی کندی . صهرخلمیز انکی  
هغه سوکرا (لوندره) ده بولنه ققر . و دیوتلری آناطولی مقاومتی اوز اقلد قیرمی کی ، خاله به مشقند  
اوله بیله ، هر جالده صلح نیک اساسانه دائر مذاکرات جریان ایدر جکدر .

بو اساسلره استانبول و آقره نیک نقطه نظر لری تمایله آیریدر : ( ۱ ) استانبول حکومتی مسکنت  
و مطاوهت طرفدار ایدر . ( سؤور ) معاهده سنی قبول ایدر . و بویک ضروری اولدینی هر حکومت  
تندلده بیاتنامه لرله حلقه اعلان ایدرک ، انکلیز دن فضله انکلیز قهر قور کوردر . ( ۲ ) آقره  
مقاوت و مداومه حق طرفدار ایدر . موجودیت ملیه صبری قهر ایدرک هر صبر صده متحمل جکدر .  
یا ملی حدود لر داخلده تام بر تورک استقلال نیک دوانی ایستر ، باخوره بولمخنی حرکت  
ملی ازدوسیه مدافعه ایدر .

استانبول صلحک اساسی آرامنه لزوم کورویوروز : توفیق پاشا حکومتک ایلک بیاتنامه سنده  
تکرار ایدلی . هر کس بیلیر : سؤور معاهده سنی !

آقره صلحک اساسلری ، کیمین سینه استانبول مجلس معونان طرفدن قبول ایدر ( میثاق  
ملی ) دوانده در . بویک ملت هر اسنک صلحی بو عهدنامه ده بولایلیر . کیده جک همت صهرخلمیز  
تورک صلحی بو عهدنامه دائر سنده مدافعه ایدر جکدر . بناء هلیه ( میثاق ملی ) نیک ضروری  
آشاغی به درج ایدیوروز .

اولوتشدر. بوخبرلشم مزه ياديرمه طريصيه مستدر.

قرال (مستعدين)

# ميثاق ملي قبول ايديرلنجه يه قدر حرب

فوزي پاشا بويوك ملت مجلسنده، هيئت وكيله نك س استني ايضاح ايديبور و ميثاق ملي بين المللي رعهه نامه شكته انقلاب ايدنجه يه قدر مجادله مزده دوام ايدو چيكن، ديور بز ايمان قلمی ايله كوريبورز كه اجداد " طور اغندن صوك مستولي نك عودت ايدو چيكي كون، اوزاق دكلدر.

شكته قلب ايدنجه قدر بو مجادله دوام ايدو چيكن. دشمنلر يوزك بر قسسي قلمی بر خصومت ساندن حقيقت اولقله رابر ديك قسسي اوغرا دقري، متعدد بو خصومت لكردن تقاييله ما بوس اولمش دكلدر، ايدو چيكي قولاندقلى سلاحلر برر برر شغول ايدنجه يه حالده طالطري ده نه مكده دوام ايديبورلر. فقط بز ايمان قلمی ايله كوريبورز كه اجداد طور اغندن صوك مستولي نك عودت ايدو چيكي كون اوزاق دكلدر. ادبار و مظلوميتك بزي تقيب ايدنجه يه اك مستعظم زمانلرده ملي خطر نزلدن بر ذره فدا ايتنك زامی اولسادق. چوق بويوك كوئلر كورميش، قانك و غيرتلك حيله بوتون تاريخ اوستده كنديه نك بويوك بر موقعا تا مين ايتن اولان مشهور فيض بر زمان ليبنده بقره بر ورندي، بوزمه ده سلاحلر نك قازانديني متوالي نظرلر دن دولاي نكيدن كيه بر نظام مطاليدورسيان ايتبورز: دون اولديني كي بوگون ده چانك بوتون ملتارنه حق حيات بوسق استلالوي تا مين ايدو چيكي بر صالحي شينديني مكارار دد ايدو چيكن كي شيندين صوكر قده زك ايتيه دكمنلر نك اول ايدورز. مقصد مزه ارمك ايتن مئك بوتون مادي و منوي قدرتي مدافعه مليه صير ايدو چيكن. زمان زمان مظلوم ملتار ليه سسي بوگه نك جان مدنيتك، بوتان اسكلاسي ايتيه دولتميش

بويوك ملت مجلسنده، هيئت وكيله رئيس و مدافعه مليه وكيله فوزي پاشا خبر طريي بيانات ايتده بولونشدر:

ز قاي مجتهدون بوزغانه موقعا بقرى، قيصري منوي احمد بكار طرقتن سياست داخله و خارجه مزه دائر هيئت وكيله دن واقع اولان سزال يكي هيئت وكيله به بو خصوصده ايضاحنده بولونيق ايتن بر زمين تشكيل ايتندر. بناء عليه بو باده، جوابزي عرض ايديررم:



هيئت وكيله رئيس فوزي پاشا مشرك انا خطر نكده دكشيش برشي بوقدر. استلال مجادله سه با نلادي، بركون بري قطع ايتن كمن مسانه لره داخله و خارجه ايدو ايتدكز نجه ل بزي بولوك صوكه قدر كيشكده تشجيع ايدو چيكي بر ماميتده در. بويوك ملت مجلسنك وضع ايتدكي دستورله تما ملي بقدولر بر ايتنده سياسي، انتضادي، نبال و حرق تام ر استلال تا مين و بوتون ملتك مجلسنك مجلي ايدن اراده سياه مجتهدون قلمی طلب ايتدكي « ميثاق ملي » بي بين المللي بر صدمه.

"Mîsâk-ı Millî Kabul Edinceye Kadar Harb", Tasvir-i Efkâr, No: 3044, 19 Haziran 1921.

## (ميثاق ملي يني) كيمسه دگيشديره من

(آناطوليا ازالسي) آقره حكومتك ميثاق ملي اساساني دائره سنه

هر دولت ايله اتلايه حاضر اولدنيغي بليغ ابديور .

آقره ۱۵۰ نوز (آناطوليا ازالسي) — آناطوليا ازالسي . آلديني مافونيه بناء . بروج  
ميا ايدركه : آقره حكومتك بروج ملك مجلسيه قبول ايدلين وتوركيدده هيچ كيمه طرفندن  
انكاز اولمايان (ميثاق ملي) اساساني دائره سنه هر دولت ايله اتلايه حاضر در . بناء عليه اساسانه  
قبول ايدليك كيشورده بوزلشتك حاله مخصوصه بولونديغي حكومتلك اتلايه مانع سيبيل تمامه اورونجه  
تجسس بولونماق .

آقره حكومتك و حلقه نوز ايط داخلته هر هاندي بر اتلاندي چيكنديكي طرفده اي اتلايه  
قالق اوزره كيني كال مرانته بركوموروما اعلان ايدهرز .

ايتاليا خارجه طرفلك بياناتي : شرط حاضرده داخلنده توسط موضوع بحث ولاما

روما . ۱۷ (ب) — خارجه ناظري . غزته حيل طرفندن كتديته و ام اولان سؤره جوليا  
شرق سله سنه ، منتظر بولوك — يونان منازعه سه خانه چيكنك ايچون اتخانك اوزره بولونديكي  
تدايره ايتالياك اشراك ايدنيكني بيان ايله مشدر . موسيو (دمالاروتتا) شرط حاضرده هر دور  
وسطك موضوع بحث اولماقده علاوه دره بيان ايشدر .



# فلاح وطن غروبی

حقیقتاً بر مبنای موفقات - غروبك مقصد تشكلی -  
 غروب اعضايتك مقداری - غروبك نظامنامه سنك نشری -  
 غروبك هیئت اداره سی - غروبك شرطلری ندر ؟

## فایزده تصفیر

سوك كو پلرده مجلس بیعتانده هلد اولونان خصوصی وحق  
 اجتماعلره پك زباده هلف هرت ابدلكده و حكومت چاخیره ایل  
 جمله سوت دسیهده تارش قارشیه كلدن بیعتلرك برغروب  
 اطرافنده پره شعلری جدا شایان دلت بولونمدهدر . قی لوانع  
 دولترك حق استقلالنی وانكشاف اقتصادی و موجودیت  
 ملیه بی تأین و اظهار تصدیقه بر (مهدلی) وجوده كیرون بیعتلرك  
 پوخسوردك اساسانی احتضار و تصدیق ایدرگدن سوكره  
 (مهدلی) پك تئیت ایدلش اولان اساساتی طلب وندافنه  
 ایچون بکی برغروب تشكیل ایتلری بعض عانده كان اهریله  
 تلقی ابدلكدهدر . تشكیم غروب ، ایکی كوندن بری موجودیتنی  
 احساس ایتكه اشلانسی وحق مجلسدن طلب اعتماد ایچون بیاتنامه سی  
 نه كون اولویاجنه دائر بر درلو قرار ویره من حكومته بعض  
 تكالیف دینی دزیان ایلدهدر .

## غروب اعضايتك بر ذاتك بیانی

اولك ایچون دون محررلر سندن بری ، (فلاح وطن غروبی)  
 اعضايتكندن (لازستان) بیعتی هئان بکی زیارت ایش و غروب  
 حقیقتاً بروجه آق برلاقات اجرا ایلدهدر .  
 غروبك مقصد تشكلی :

(فلاح وطن) غروبك مقصد تشكلی ایل استیادانی ایلدیکی

فایز حقیقتاً اعضا حاح لطف ایدر مسگر ؟

غروب ، مهد ملی اساساتی ، ملتك آرزوسی وجهه تطبیق  
 واجرا ایدر جملة اولان قوه اجرائیه به ظهیر اولان اساسی اوزرنه  
 مؤسسهدر . مجلس ملیه حضور ایش و پك برا كثریت موجود اولادنی  
 تقدیرده هیچ بروقت انتظام مساعی بی تأین ایتك قابل  
 اولویاجنیده نظر دته آتی لازمدر . بناء علیه غروب ، بر تقاطی  
 كمال اهریله نظر دته آلان و وجدان ملیدن دوغان دیغورله  
 محسوس بولونان رفاهدن تشكیل بر كندهدر .  
 غروب اعضايتك مقداری :

غروبك داخل اولان بیعت اعضايتك مقداری حقیقتاً  
 ایضاحات و برر بیسكز ؟

غروب اساساتی قبول و امضا ایدن آرقدا شلریز حال  
 حاضرده سكسان دون دانلدن عبارتدر . مع زمانیه بواساسانه اشتراك  
 ایدن دیگر اون ایکی ، اول بیس آرقدا شلریز دها موجوددر .  
 پوندن باشقه هنوز طشرده و بولده اولان پك یالین بر زمانده  
 استانبول واصلتری اید اولونان دیگر رفقا سنده ، غروب  
 اساساتی عرض ایدلر جكندر . بوسورله تشكیل ایدن غروبك  
 مجلس ملیه بویك را كثریت تأین ایدر جکی حقیقتاً .

## غروب نظامنامه سنك نشری :

— غروب نظامنامه سی نشر ایدلر حقیقتاً ؟  
 — آت ، غروب نظامنامه سی ، یالین زمانده نشر ایدلر جكندر .  
 شونده حاظرلامام كی بولكونه قادیار نشر ایدلر بی (مهدلی)  
 اساساتك زمان نشری حلول ایدر بكنه قانز ، بناء علیه بولنده  
 برای كونه قدر نشری ، مؤلفدر .  
 — نظامنامه كی مواد اساسی حقیقتاً بر آرایضاحات و برر بیسكز ؟  
 — دین دسولده دیکم كی غروبك ایل بویك فایز (مهدلی)  
 اساساتی ملك و مدافعهدر .  
 غروبك هیئت اداره سی :

— غروب هیئت اداره سی ایل وظایق حقیقتاً معلومات  
 و برر بیسكز ؟

— اولان نامه موجزیه طلوز كیشك بر هیئت اداره سی تشكیل  
 ایشدر . جلال الدین طارف ، صلاح بدین ، حامد ، تروت ، بكر  
 سایی ، واصف ، رؤف اجد و مختار بگردن تشكیل اولان هیئت  
 اداره سنك وظایف سی مذاكراتی اداره و حكومت غروب نقاط  
 نظری حقیقتاً تأین اورتا ایتكدر . هیئت اداره ریاستی ،  
 نظامنامه موجزیه ، ایدر نشر آتی مدله و مناوبه مسوریه اضا  
 اولونه چكندر . هنوز رئیس انتخابانی اجرا ایدلر . بولكونی  
 (دوئی) اجتماعه هیئت اداره دوشنك تقاضا مؤلفدر . غروب  
 هیئت عمومی سی ، هیئت اداره كی كرتزه كی لزوم اوزرنه  
 ریاعضادن اول ذاتك ویره جکی بر تقریر ایل اجتماع ایدر بیله جكندر .  
 غروب مذاكرانده اكثرتله و بر پك ایل اولان قرارله ، اهلیت  
 مطلع اوله چكندر .

## غروبك شرطلری ندر ؟

— غروبك ، حكومت حاضرده اعتماد رأیی و برملك ایچون  
 بعض شرایط در بیان ایدر بکی واجزه قایدده داخلیه ، خارجیه ،  
 عدلیه و بحریه نظرلریك تصفیه سی تكلیفنده بولونماتی بولمیشور ؟  
 بو ، نه درجه به قادیار دوشریدر ؟  
 — آت ، غروب ، حكومت قایدده تصدیق اجرا ایتك  
 شرطیه بئان اعتماد ایدر جملة و ظاهرت كوستره جكندر . غروبك  
 نقطه نظری حكومت عرض ایدلر ؟ هنوز جواب كا . بکی ظن  
 ایچورم ؟ مع زمانیه بولكون حكومت طرفندن جواب آلا بیه حكومی  
 تحمیل ایدر بوزر . یالگز شونی علاوه ایدم كی غروبك ، حریه  
 نظرلریك تبدیل حقیقتاً بر تكلیفنده بولونماتی بیله بوم .

## غروبك عنوان اصلیسی ؟

— غروبك عنوانی مختلفه شكللرده یازیلمور ، بولرك هانكیسی  
 دوشریدر ؟

— غروبك عنوانی (فلاح وطن) كدر ، بولمیشور مجلس ملیله  
 بوم كشادنده قرائت اولونان تلقی نتایجده مندرج بر جمله دن اقتباس  
 ایدلر . تلقی افتتاحیه بر قلمر سنده : « ... بناء علیه هر درلو  
 طرفه و عقایدن ترقی ایدر برك بویون آمال ملیه كی فلاح وطن  
 تقییه سنده اتحادی صریحه وجودهدر ... » بولونماتی .

## فلاح وطن غروبك اجتماعی

(فلاح وطن) غروبك ، دون دائره بیعتانده هلد اجتماع  
 ایدر غروب ایل حكومت پندده تعییب اولونه جکی خط حرکت  
 حقیقتاً مذاكراتی جریان ایشدر .

## فلاح وطن اجتماعی

غروب یکباره فتابند با شوری - مهول الدین زلف بد

دربیس - غروبک مائت سبانی

عهد اول اساسی مدافعه ایتمک مائت مجلس بعنوانده تفک  
اجتس اولان ( فلاح وطن ) غروبی دوردده غایت مهم بر اجنیا  
عقد ابتدی ، سوک کوثرده اجناهلرینه فاسله ویرمش اولان  
غروبک یکی بر ساحت فطایت طبیب اقمسی ، موضوع بحث ابتدی  
مسائلک حائز اهمیت اولدیقنده هیچ شوبه بر قاپور بونک ایچو  
ذوق محرزلر سزول بری ، غروب اعضاسندن بر تاج ذات ارا  
کوروشمش و بوسش حکنده بعضی معلومات ایسته شمدر .

محرزیزک الله اشیدیکی معلوماته نظراً غروبک هیئت ادا  
انخایاتندن سوکره منتظم ضرورتده اجناح عقد ایده . سنک اسباب  
هیئت اداره بر ویرمش اولان صلاحیت غایت محدود بر ساحت  
بولونمانندن منبشدر . غروب اعضاس اولکی کونکی اجنا  
بوسهتی . نظر دفته آلمش و غروبک صورت منتظمده ابراز فمال  
ایتمسی خصوصیاتک تأیسی ایچون هیئت اداره بر صلاحیت کالک  
حائز اولمائه قرار ویرلشدر .

دیگر طرفدن آلمشیز معلوماته نظراً غروب اعضاس بدایت  
ریاستک هیئت اداره اعضاس میاننده مناوبه صورتیه اجرا  
تسریب اجتس بولوندی حالده ، اجرا ایکیلن تجربه بر نظراً بوشکل  
تدویر امور ایتمک بر طاقم عاذیری و شکلاقی موجب اولدیقند  
ریاست مینک نلکده حلی فکرند بولونمده درلر . غروبک هیئت  
اداره سنک داخل اولان جلال الدین عارف بکک غروب ریاستنه تعیین  
قرر ایتمشدر .

استعلاماتنه کوره دونکی اجنا مده غروبک مسائل مالیه حکنده

انخای ایده چکی خط حرکت ایله

ومصرلی ارللسندن دولای ایتانیوله هودنه مساع

ایده بن دهرن « سفیری انژ د سلم بک حکنده انخای ایده چ

اولان مساعله موضوع بحث اولمشدر .

## مبعوثلرله ملاقات

مقدرا من هفتده مبعوثلرله دوشونبورار ؟

مالک اولماس دره، بویله بر وهده جلب و جذب ابدین جهان انکاد عمره مهنه بونک بر سراب اولدنی جوابی تطبیاً و بریله منه . بوقدر بویوک و سطحی بر جنی ارتکابه جرات ایده جک هیچ کیمسه نیک موجود اولادینه قانع اولمشدر .

بناء علیه حکومت عثمانیه نیک ده بومرغ حفردن اگ واسع بر صورتده استفاده سی غایت طیبیدر . هر حالده، پادشاه آل عثمان و خلیفه دین مبین اسلام دیگر دولتلر، مللو، انبساط و انکشافه جارضه لر حاضر لاماسی عمل هیچ بر تمیز و قابل تأویل بر مصالحه به اجبار ایدیله مبه جگنه آثاری و شهود اولان مدنیت، پده لرینک حسن السائیرلی تکفل ایدرظننده م .

— عهد ملی ایله فلاح و مان غروب نیک سیاسی عمره لرلی آره سنده نه کی فرقلر تبارز ایتکده در ؟

— آندرم بو، پاکش بر تانیدر؛ مجلس مبعوثانده غروب و عهد اسدی ایکی نرسه و یا فرقه - غروب موجود ده کله در . بو، بر روی تفهیم و نیت برشی اولسه کرک . چونکه عهد ملی، ميثاق ملی اسمریله زمان، زمان یاد ابدین نرسه مبدتانه بر قسده کیل بر طاقم اساسیتدر .

هر مبعوث بوا ساسارلی هیناً قبول ایتمشدر، غروب کلنجه : معلوم اولدنی اوزره ، بر مدت مقدم هیئت اداره سی انتخاب ایدن سیاسی بر فرقه کسوه سی آلفه چالیشور . بورادهده خصوصی بر طقم نقاط نظر لر بوقدر . ملنک اگ بویوک ایشله هلاقه دار اولان مسئله لر موضوع بحث ایدلکده در .

— بک اوغلی مطبوعاتنده مجلس ایلک یکی فرقه لرله انقسام صورتیله انجام و تسانیدن آیریلنه بوز طوتدنی هفتده کی خبری ناسل تاق بیور بیور سکیز ؟

— هیچ بوکا امکان اولورسی ؟ بویله دوشونمک ایچون چوق باشه قفالی اواق ایتنا ایدر .

— هر ایضه جوابیه نه کی اساساتی احتوا اید بور ؟

— بو خصوصده مطبوعات تنزیر ایدیله جکدر . بوکون یارین تیلفی، قمر در .

دون محرر لر سردن بری ، مبعوثان انتظار سالوننده بعض مسائل هفتده بر قاج مبعوثک نقاط نظر سی استفسار ایتش و محاوره لرک مشترک انسانیک بر خلاصه سی بروجه آتی قید ایتشدن :

— مجلسده حال و آتی ایچون بر طرز مساعی و سیاست نیت ایدیلشمیدر ؟

— طرز مساعیسی ؛ بالطبع آرالردن انتخاب ایلدک لری ذراتدن مرکب انجمنلر واسطه سیله کوریله کلکده در .

اسلوب سیاسیسه کلنجه ؛  
۱ — عثمانی خاقانانک

حدود داخلنده و بر استقلال نام ایله اجرای ساطت ایتک :

۲ — برنجی اسمدن ده آکلایشیله جنی اوزره بویله بر اساسی ره بر حرکت ایتنا ایدن ملت و کیلری وار هیتدن اعتماد آلتش بولونان حکومت حاضره هفتد اولونون جنی مصالحه نامه به استقلال تحدید و بر مداخله داخلی فی انتاج ایده بیله جک هیچ بر ماده سی و مظاهری قبول ایده مبه چکی بدیهی بر کیفیت اولسه کرکدر .

۳ — دولتمزده مسروطیت معنویه ایله باغلی بولونان قوم عربک اظهار ایده چک لری آرا تمامیه مقبولدر . کرد و تورک ایله تورک و عربک آره سنده اولدنجبه کیش بر تمیل و تمیل فرقی واردر . بناء علیه غایت صاعلام بر اعتماد ایله حرکت ایتدک لری متازکه پدایندن و خصوصیه اشاعات پدخواهانک ظهور ملبونانه . سندن بری اظهار ایده کله ک لری حسنیات و افکار صادقانه لرنده یلک آشکار بر صورتده کوریلن کرد و تورک بر ابرجه ؛ شادقلری یزله دهده انقسام و استقلال کلر لیک مناسی بوقدر اوله ماز .

بوتون ملت لریک حق حاکمینی نامه اعلان و تحدید ایدیلن حرب عمومی شیمدی به قدر تیلر ایده ممش اولان انکار و حسبانک تهنیسنه چوق بویوک خدمتلر ایتش بولونویور . اولدرکه ، بوکون ایچون قبول ایتدیکی اساس ، هر ملنک کندی حوضه سی داخلنده



### عهد ملی بروغرامی

صالح مسئله مقدوات آنه من، خاند دیگر مسائل اساسیه به تعلق ایتمک اوزره مینوان آراسته ملی بر اتفاق عقد ایندلسدی . فلاح وطن ضرورت داخل اولیانک اینج مینوان بینه بر اتفاقه اشتراک ایلیوروردی . دیون ۴۰۰ ملی نامنه اعطای قداکاری واسفیری شرانلی حادی بر صلح بروغرامی نشر ایلمکدر . یوروغرام ، ویسون بر نسیدیری بجه سنده حصوله کلن وشمیلان مقدراته خاند مسئله کره تعلیقندن باشه برقی دکدر . احتوا ایندی اساسلر متافظه قول آینه جگ قدر طریقدر . لکنز بروغرام دهلر وایسج بر لباله بارلی دارمن مسئله لری حقانه توفیق باشا عظمه سینه موجود معتدل وحقی استشاره بروغرامده ای اسفیری شرطه میانه قول اولونکی ایلی . مادام که مقصد آنی اسحالی بر صورتده قوروق و تنظیم اینکدر ، تعقیب ایلمک لک معقول دستور وکاشانی وکاشانی و دستوریدر . بوکونکی شرانلی ، حیاتیته دو قوتیه استیاله اناکره مشایخ بیدید سیزدن نمره ایمل وشمیلان اول منصف حقیق غایبتر آملی ز . اکثریته منصفه مقصدیه باشه لریک قلمه نظایر آنکله قلمه و دهنیلک ایجابی استیاله احتیاجیه سدوکه قدر دوشور تکیده در . ارمن مسئله حق باوقه ایلمکله اشلاماق و بدیه بر صورتده یقینه ایتمک بریم اکثریتی باقم ملی من جمله سندر . ارمنی ملتجیلاری اسکان ایچون توفیق باشا تک عظمه سنده متدیح قیامط و قوروق دارنده بر نسیدیر حدود استیاله قول ایتمک و برانکار . سناک دوه آتاج قیامندن استیاله ایله حق شرانله دائره سنده اورمانسان ایچون بر تخریج اراقق بریم ایچون بر قداکاری دکل ۴۰۰ بر حضاویت و بر منصف مسئله ایچون دارشیلر دو نویس دولاشوب کله یقینی ایچون تورک ایستادن مناسب بر ملی بروغرام موجود اولدینن تقدیر ایله جظر در . بوکونکی شرایط کار قلمه رعنا بو قیامط ای اوزاک ایلمک چکر زمانک اوزاق اولدینته یقینه یقینه قلمه ، خصوصتک عمومیه یک تخریبکان برقی اولدینن تقدیر اولونجی و آتاده قولایمه تأسس ایلمکله جگ اقتصادی تقابل منافع سیاسی زمانلر عودت ایتمکدن سوکره اهل ایلمکله جگدر . بوکونکی بر دار حسابات سوبله قیامط ، بالکس ایچوق طومنه اهمیت و برلمی بریم استیاله بروغرام قورده ککنش نظری بر اشلاف دولتی برولنی و دار خصوصتک مشورته نماینده باشه لری بر ترک ایلمی در .

ارمنستان مسئله سندن باشه اقلیتک تصفی و یاده سی ده بروغرامک اقلیتره خاند ماده سنده ذکر ایلمی ایچمه بلکه برده . لکنز اقلیتک جعوقته زیاده اکتیفا ایلمه ملی و وطند اشاق خصوصتده صافی و صحنین بر وضیت احداث ایلمکدر . ماشی بریم فلاکتیزی توجیه اولدی . یکی قلملر و شغلر آتنده اسکندن اولدینن کی دوام ایتمه سه بودان بر اولدینن دو . آتینت خصوصتده غیر مسام نیمه من و اسلح بر حق خیار بخش ایمل و خریدن اول ( و نه لوس ) ایله عقد ایلمن نمایه آتلا نامه سنک اقلیتک صولک درجه ده اهمیت و برولنی کرک جهامک صلح و سکون کرک بریم متافظه اعتبارله ماشیک . وطند اشاقی زوایلی نقطه نظرندن اساسل بر قضیه به تابع طومانی مسئله لازمدر . برجه بروغرامک اقلیتره خاند ماده سی توسع ایلمکله بر قیلمه لری قیصجه احتوا ایمل و برجه لری حقیق مناسب بر ذیل نشر اولوندر . قویاره قدر بروغرامده اولمان مسئله لردن بحث ایتمک . بروغرامده موجود اساسلر ککجه مقدوات ایچانلیک بریم سینه بیان ایلمکله بر رهنه سینه تعیین ایلمک لازم کلن و منصفه عرب اکثریتیه مسکون اراضی خارج اولوق اوزده و دیگر اقبالیک هیچ بر صورتده تخریق قبول ایتمک بر کل تشکیل ایندی یک طبیی بر شیدر . دوسر طرفدن فضولی و موقت اولوق اشغال ایلمن و حقوق دول نقطه نظرندن حالا بریم ایتمکدن عبارتی اولان قارص و آردهان و باطلومده آرای خانه به مرابحت اولونماسی ده یک محقی بر طایفه . حرب زمانده اولارده تأسس ایلمن عثمانلر اداره سی بری اهلای حقیق پیورده عنوان ایتمک موق اولمشلی . بریم ایستیکر تخریب و بر اهلایک دیشون بر منصفه لری موجب سینه حق رأی سیر سینه استعمال ایلمه برلمه سی دو . ۴۰۰۰۰۰۰ کتیک بر تورک کتیکه سی سادی بر قضی وایسون بر منصفه متایر اولاروق بر لار شانه الحاق ایلمن ضروری ترا کما سنده عین بر سینه طبیی طایفه برولنیوروز بر طرفه اکثریتک حق رأی سیر سینه قولایه یقینه سی اشلاف دولتی بریم ذلتاً عمومی هر وقت قبول ایلمش بر امامدی و حق و اسکان ایتمک ایتمکده بروغرامده موجود نقطه نظری ده هیچ بر صاحب انقیاف مفراط عد ایلمه من . احمد امینی

## عهد ملی اساسلری

هرب اکثریتیه مسکونه ملککندر - اولیئنته آرای عمومییه  
سراجت - غربی تراکیانک وضعیتی - پاینت و بوغازدر  
مسئلهسی - اقلیتلرک تأمین حقرقی - اصولیات

### دیونیات مسئلهسی

جماس ایومتانده، تشکیل (فلاح وطن) غروقی، دون اوکلهدن  
صوکره - ساحت ایکیده همداجتماع ایتمش و (عهد ملی) اساساتی  
حقیقده مذاکره بولونمقدور. آلهنمز معلوماته کوره (عهد ملی)  
اساساتی ناطق اولقی اوزره تنظیم ایبدن براننامه بوجه آیدور:  
جماس بیومتان حیاتی اعضالری، استقلال دولت و استقبال  
ملکک، حقی و دروازی بر صلحه ناطلیت ایچون اختیار ایده بیله چکی  
فداکارانه حد اقل ایتمش متضمن اولان اساسات آتیه به تمام  
رابطه ممکن التأمین اولدیقنی و اساسات مذکوره خارجده پایداری  
بر مهالی ساقیت و چیکنک دوام وجودی غیر ممکن بولندیقنی قبول  
و تصدیق ایچلدور:

سیرنجی ماده - دولت هتایه تک منحصراً عرب اکثریتیه  
مسکون اولوب ۳۰ شهری اول ۱۹۱۸ تاریخل مئارکله چین  
لدی ایجاب تکرار سربسته آزادی طایفه سراجت ایلمشینی  
قبول ایده رز.

اوچینجی ماده - تورکیا صلحه تعلق ایبدن غربی تراکیا  
رضیت حقوقیه بیلک تبیین ده سکینه سنک کال حربته بیان ایده چکلری  
آزادی تپاً واقع اولایدور.

دردنجی ماده - مقر خلافت اسلامی و پای تحت سلطنت سنییه  
و مرکز حکومت هتایه اولان استانبول شهریه رسمیه دکرینک  
ایتمش هر دولو خلدن مصون اولایدور. بؤ اساس محفوظ قالمق  
شرطیه آقی دکر و قره دکر بوغاز لرینک تجارت و نایلات عالمه  
کشادی حقدور بزله سائر بالعموم ملاقه دار دولتلرک تنفأ و بزه چکلری  
قرلر - منبرور.

بشینی ماده - دول ایشلایه ایله اساسلری و بعضلری معارکلی  
آره سنده تقرر ایبدن اساسات هدییه دائره سنده اقلیتلر حوقق -  
عالمک متجاوزده کی مسلمان اهلینکده هین حقدون استفاده  
ایتمش ایشیه بیلک - طرفزدن تأمین و تأمین ایده چکلر .  
آلتینجی ماده - ملی و اقتصادی انکشافاتیز دائره امکانه کیرنک  
وده عصری براداره منظمه شکلده قدر آورده موفق اوله بیلنک  
ایچون هر دولت کی بزمده تأمین اسباب انکشافاتیزده استقلال  
و سربستق نامه مظهر اولمش اساس حیات و بقا سندر .  
بوسیلله سیاسی، عدلی، مالی و سائر انکشافاتیزه مانع بقوده مخالفز.  
تحقیق ایده چکل دیونایتیزک شرایط تدوینیه ده بو اساسات معابر  
اولیه چکلر . ۲۸ کالون تانی ۱۳۳۶



## (عهد ملی) نیک صلح اساسی

- (عهد ملی) ، صلح نیک نه کی اساسات او زریعه  
استناد ایدیه بیله حکمته دائر قلمه آئنده اولدنی پروغرامی  
تثبیت ایلدیر . پروغرامده کی اساسلر شولردور :
- ۱ — متارکه زماننده کی حدود خارجنده قائلان  
اقسام عموک عثمانیه نیک مقدراتی آتیق اها ایلدیر .  
سربسجه بیان ایدیه جگاری آرایه توفیقاً تعیین اولنه بیلیر .
  - ۲ — ( قاریس ) ، ( بلطوم ) ، ( اردهان ) به  
موجب ایدیه تکرار آرای طایفه صاجعت ایدیلدیر .
  - ۳ — غری تراکیایک وطنیت حقوقیه بیله  
آتیق سگنه سنک کال حربته بیان ایدیه جگاری آرایه  
ایله تعیین ایلدیر .
  - ۴ — مفر سلطنت و خلافتک و صحره داکرینیک  
امتیق هر درلو خلاق معنون قائل ایلدیر . بوغایر  
مسئله سنده تجارت و منافلان عالم ایچون دولت عثمانیه  
ایله صحره دارد و اتلرک و بره جگی قرار معتبر اوله بیلدیر .
  - ۵ — دولتلر آراسنده کی اقلیتلر حقوقلر  
عمومک متجاور مده کی مسایلملرده استفاده ایلدیر .
  - ۶ — سیاسی ، عدلی ، مالی و سائر انکشافلر  
مانع قبول قبول ایلدیر .

## RESİMLER

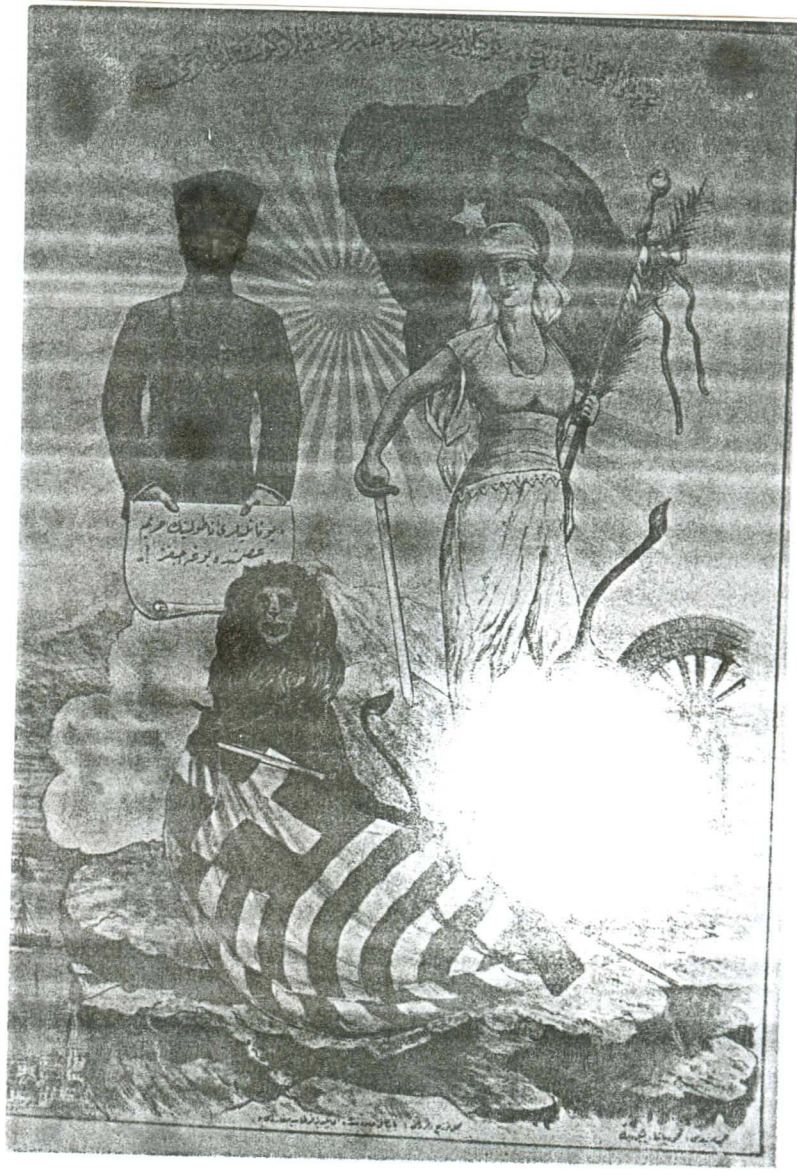


**Resim 1\***

Millî Mücadele süresince Türk milletinin rehberi olan "Mîsâk-ı Millî" ile bağımsızlığımızın sembolünü ifade eden bir resim:

Resimde, Türk milletini temsil eden genç kızın sağ elinde Türk bayrağı ve sol elinde "Mîsâk-ı Millî, 28 Kânûn-ı Sanî sene 336 (Ocak 1920)" yazılı levha bulunmaktadır.

\* (Cemal Kutay, **Mehmed Şeref Aykut**, İstanbul 1995, s. 306).



**Resim 2.**

Mîsâk-ı Millî'nin temel amacı olan bağımsızlığımızın kazanılmasını gösteren tablo:

Tablonun üst kısmında:

"Azm-ı millî intibâ'âtından: Sevgili yurdumuzda zafer ve istiklâl güneşinin tulû'u (doğuşu)" yazısına yer verilmiştir. XX. yüzyılın dahi komutanı Mustafa Kemal Paşa'nın elindeki levhada ise:

"Yunanlıları Anadolu'nun harîm-i ismetinde boğacağız!" tarzındaki sözlerle, Türk milletinin, vatanlarını işgal etmeye kalkışanlara karşı olan düşüncesi yansıtılmıştır.





**Resim 3.\***

“YADİGÂR-I MÎSÂK-I MİLLÎ” başlığını taşıyan tablo:

Tablonun sağ üst ve sol üst taraflarında:

"Korkma Sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak"

"O benim milletimin yıldızıdır parlıyacak";

Orta kısımlarında:

"Ölmez bu vatan farz-ı

mahal ölse dahi"

"Çekmez cism-i kürenin

utanıp cesimi"

ve alt kısmında İstiklâl Marşımız'ın şu satırlarına yer verilmiştir:

"Dalgalan sen de şafaklar gibi hey şanlı hilâl;

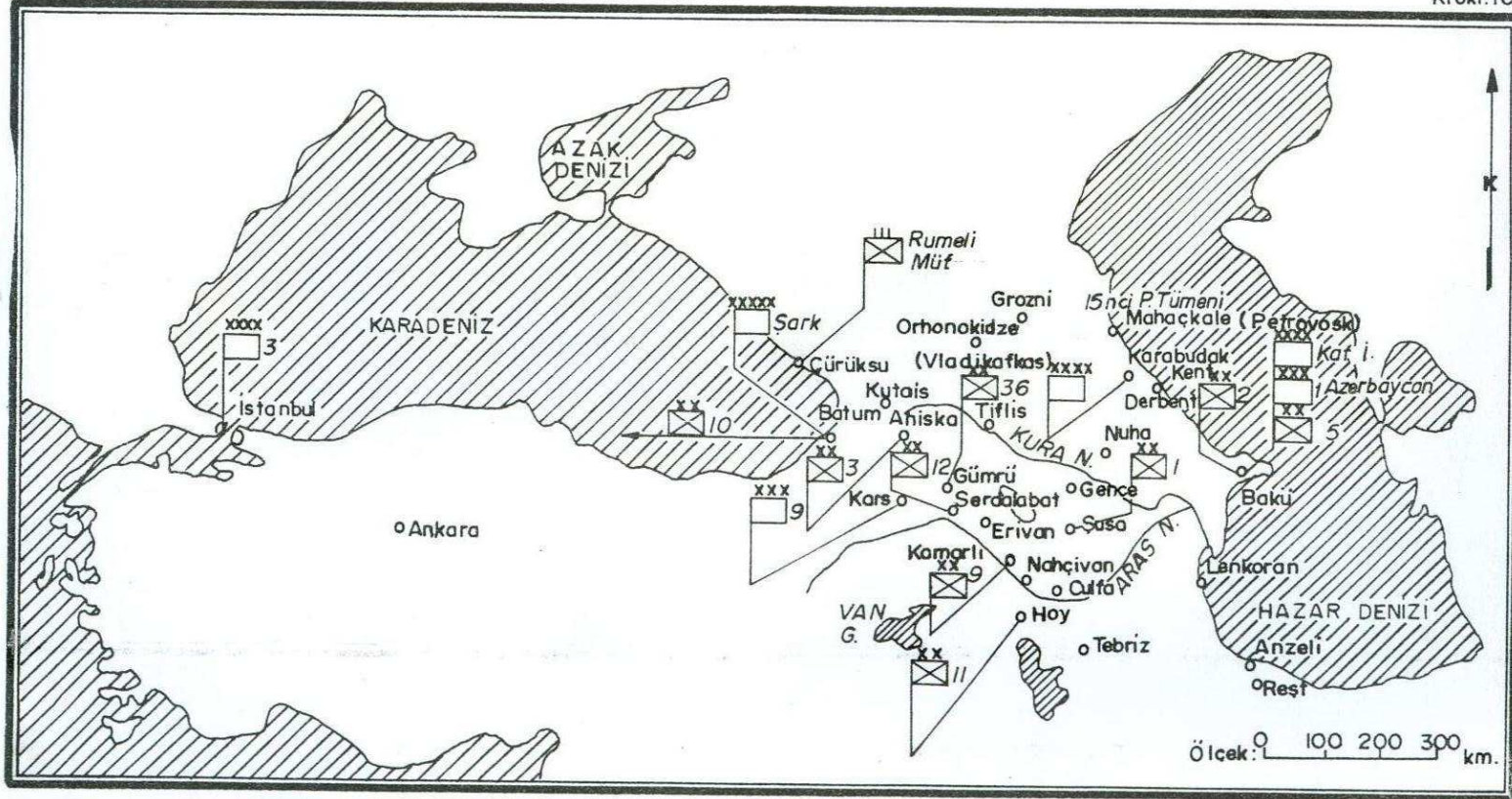
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl!

Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;

Hakkıdır, hür yaşamış bayrağımın hürriyet;

Hakkıdır, Hakk' a tapan milletimin istiklâl!"

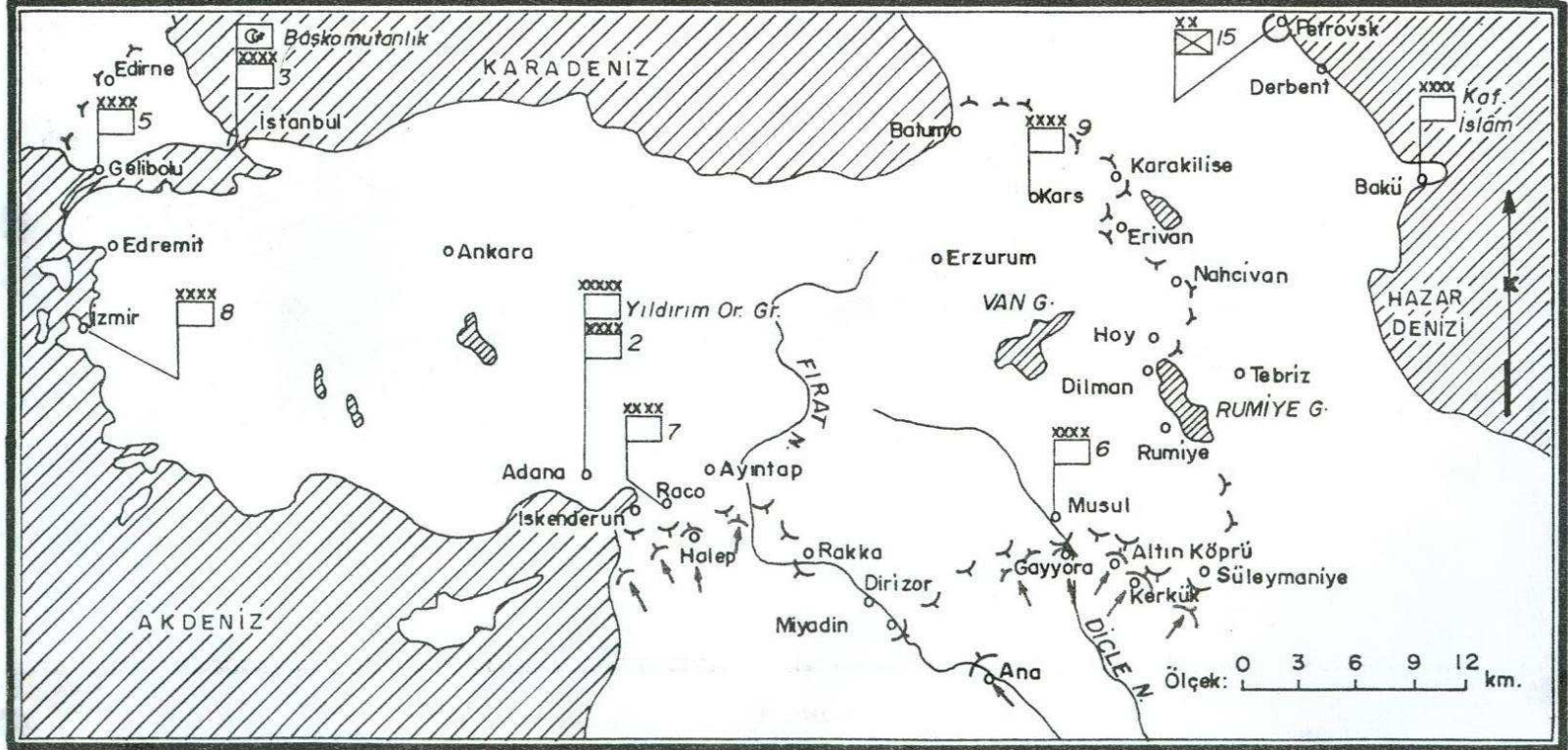
\* Mehmet Özel, **Atatürk**, (Kültür Bakanlığı Yayını), Ankara 1990, s. 89.



Mondros Mütarekesi'nin İmzalandığı 30 Ekim 1918 Tarihinde Şark Ordular Grubunun Durumu

\* Genel Kurmay Başkanlığı, **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı**, C. II, Ankara 1993, kroki: 108.





Mondros Mütarekesi'nin İmzalandığı Sırada Türk Cephesinde Genel Durum

\* Genelkurmay Başkanlığı, **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3'ncü Ordu Harekâtı**, C. II, 1993, kroki: 109.